

ERDŐS LÁSZLÓ

A PROFESSZOR JUBILEUMA

REGÉNY

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1969

TARTALOM

1

AZ ÜNNEPÉLY

2

AZ AJÁNDÉK

3

SERES ELSZABADÍTJA A SZELLEMEKET

4

A TRAGÉDIA

1

AZ ÜNNEPÉLY

Bérczessi professzor együtt ünnepelte születésének 65. és kinevezésének 25. évfordulóját. Az egyetem eredetileg az Akadémia nagytermébe tervezte az ülést, de a jubiláns ragaszkodott a klinika öreg, kopott tanterméhez. A ritka jubileumon természetesen mindenki ott volt, aki számított az egyetemen, és sokan jöttek el azok közül is, akik nem számítottak. A közönség beosztás, kor és pártállás szerint egymás mögött rétegeződve a földszinttől az emeletig zsúfolásig megtöltötte a padosorokat. Legfőleg ültek a orvosok képviselői, alattuk a klinika nővérei, gyakornokai, tanársegédei és tanárai, mindenki, aki éppen nem volt szolgálatban (sőt Szabó Frici az inspekción is eljött, meghagyva a portásnak, hogy ha keresik, hívja fel a csipogón). A klinika imádta professzorát. Bérczessi támogatta beosztottjait. Gondoskodott, hogy érdekes, önálló kutatási témájuk legyen, ellenőrizte és tanácsaival segítette a munkájukat, maga szorgalmazta közleményeik megjelenését, és egyetlen esetben sem tűrte el, hogy olyan publikáció alatt szerepeljen a neve, amelynek kidolgozásában valójában nem vett részt. Igaz, a docensek és néhány kiöregedő tanársegéd kivételével mellette mindenki fiatal orvosnak számított, de ez nem akadályozta az arra érdemesek előmenetelét. A klinika ez ideig három professzort, hét kórházigazgatót és tizenhét főorvost adott a magyar egészségügynek, s a Bérczessi-iskola behálózta az egész országot.

Pár sorral lejjebb a professzor ellenségeinek kis csoportja ült: néhány kolléga és közvetlen munkatársaik. Bérczessi személyi kiválóságát ők sem vonták kétségbe, csupán azt állították, hogy tanítványai viszont nem nagyon váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. S hogy az úgynevezett „Bérczessi-iskola” határa csupán odáig terjed, ameddig főnökének zseniális diagnosztikai képessége és terápiai biztossága közvetlenül elér. A mester személyes részvétele nélkül az iskola növendékei csődöt mondanak. Kétségbe vonták továbbá, hogy a professzor kutató orvosként is jelentős volna, hiszen főművének, a Watts-anaemia és a Padersen-syndroma aetiológiájának kidolgozása elsősorban a felfedező, Watts és Padersen professzorok érdeme, és ezt a tényt csupán ragyogó publicisztikai képességeivel tudta elkodósítani. S. professzor pedig, mikor beosztottjai fellázadtak ismert módszere ellen, és Bérczessire hivatkoztak, mint aki soha nem írja idegen közlemények alá a nevét, gúnyosan mondta:

- Ja, olyan közlemények alá, amelyeket ő a klinikán átenged, én sem engedném odaírni a nevemet!

Tulajdonképpen szívesebben maradtak volna távol az ünnepélyről, de ezt két okból sem tehették. Először is, az egyetemi közvélemény antikollegiális magatartásnak, irigykedésük nyílt bevallásának tartotta volna ezt; másodsor féltek, hogy a professzor adandó alkalommal majd bosszút áll - hiszen senki sem ismerte hatalmának és hiúságának határait. Így aztán ha a kiváló belgyógyászt nem is, az egészségügyi politikust meg kellett tisztelniük jelenlétükkel. Morcosan ültek a kényelmetlen, meglazult, lefelé hajló üléseken, s biztosra vették, hogy Bérczessi rosszindulatból, kizárólag azért ragaszkodott tanterméhez, hogy megfájdítsa professzortársai hátát és lábizmait.

Pedig a professzor nem készített listát a jelenlevőkről. Talán azért nem, mert tudta, hogy aki távol marad, az majd úgyis levélben menti ki magát. Magába süppedve üldögélt, szórakozott bólintással fogadta a köszöntéseket, csak akkor élénkült fel egy kissé, mikor látta, hogy Vas István, a szerves kémia professzora a második sorban az ablak melletti ülést foglalja el. Az előadásokon ugyanis ez a hely hagyományosan a professzor mindenkori famulusát illette meg. Tetszett neki, hogy közismert ellenfele ez alkalommal ilyen szellemes ötlettel vallja magát tanítványának. A fiatalember pedig kényelmesen letelepedett régi helyére, üdvözölte

szomszédait - aztán ránézett a professzorra, és kesernyésen elmosolyodott. Kíváncsi lett volna, vajon az öreg pusztán udvariassági gesztust lát e helyválasztásában, vagy sejti, hogy van ebben egy kis szánakozás is a személye iránt. Hanem aztán ki is nevette magát: az öreg császárból kétségkívül rég kiveszett minden érdeklődés alattvalói iránt, s aligha analizálja az érzelmeiket.

Pedig a magyar tudományt nem is érthette nagyobb csapás, mint hogy ez az ember öreges hiúsága kedvéért feláldozta ragyogó múltját, és cserbenhagyta tanítványait. Ő maga is jó tíz éven át csodálta azt a hihetetlen éleslátást, amellyel Bérczessi megragadta és tanítványaival is megértette minden változás lényegét. Klinikáján az új eljárások tucatjait próbálta ki és honosította meg. És - bár már akkor sem csak a dicsőséget szerette, hanem a dicséreteket is - mindig volt bátorsága, hogy elsőnek mondja ki ha tévedtek, vagy éppen elrontottak valamit. Mindezzel mérhetetlen vágyat keltett tanítványaiban, hogy hozzá hasonlókká váljanak, vakmerően vállalják a kockázatokat, kitartóan dolgozzanak, fenntartás nélkül lelkesedjenek azért, amit csinálnak - és mégis elégedetlenek tudjanak maradni, ha sikert értek el. És Vas professzor soha nem tagadta, hogy mindent, amit tud, Bérczessi nevelésének köszönheti.

Persze a métely, amit a professzor ma terjeszt maga körül, már akkor is elharapódzott a klinikán, de Bérczessi elvi alapon oly fényes dialektikával támasztotta alá lazaságait, hogy nemcsak tapasztalatlan munkatársait, hanem jóformán az egész egyetemet megtévesztette. „Egy klinikán - mondta - mindenben a nevelés az elsődleges, tehát mint kutatóműhely is első-sorban a tudományos kutatók tenyészhelye. Ezért mindenkinek részt kell vennie a központi témák kidolgozásában is, hogy megtanulja a rendszerességet és megszokja a rutinmunkát - de nem szabad őket valamely részfeladathoz láncolva kimeríteni és mindörökre elkeseríteni - hanem biztosítani kell számukra önálló témáskákat is, melyeken szabadon dolgozhatnak.” Így aztán minden leendő kutató szépnek és okosnak érezhette magát mellette, és nem lehetett csodálni, ha nem vették észre, hogy végül sem a központi témán, sem a magukén nem értek el komoly eredményeket. Kinek kellett volna tudnia, ha nem a haladás nagy apostolának, Bérczessi professzornak, hogy a jövő a komputerké és a komplex kutatócsoportoké, s aki az ezekben kötelező munkamegosztást és fegyelmet már fiatalon nem szokja meg, az a komoly tudomány számára örökre elveszett?!

Ő maga - Vas - is maradéktalanul boldog volt kilenc esztendeig. Sorra jelentek meg közleményei, telve helytálló megállapításokkal - a professzor nagyon kényes volt a bizonyítás tökéletességére, s inkább végeztetett el fölösleges kontrollvizsgálatokat, mintsem hogy egyszer is tévedésen ériék a klinikáját -, de sem ő, sem más nem kérdezte meg a fiatal adjunktustól, miért vesztegeti drága idejét olyan másodrendű tények megállapítására, mint amikkel foglalkozik.

A tizedik évben aztán azzal bízta meg a professzora, dolgozzon ki egy új eljárást a széruminen renin mérésére, s ezt a feladatot nem tudta megoldani. Nem először történt ez meg vele, de először érezte úgy, hogy ez nem csupán az ő személyes kudarca, s hogy nem is csupán a klinikáé, hanem az egész tudományé, tehát a sikertelenségbe nem lehet belenyugodnia. Ekkor egyszerre megértette, hogy ő és társai együtt és külön-külön rengeteg felesleges energiát pocsékolnak el, holott ha egyesítik erőfeszítéseiket, komoly szolgálatot tehettek volna az emberiségnek. Bérczessi keltette fel benne ezt az érzést, ő magyarázta el, hogy a reninkutatás jelentősége napról napra növekszik, és mégis, amikor javasolta, hogy szervezzenek a reagens kidolgozására nagyobb társulatot, a professzor torkolta le, méghozzá durván és kegyetlenül.

- Mi jögon kívánod Tóhtól vagy Kelementől, hogy a te dicsőséged kedvéért otthagyják saját kutatásaikat?

Megdöbbsent és kétségbeesett. De nem Bérczessiben kereste a hibát, hanem saját magában. Azt hitte, ő viselkedett úgy, hogy professzorában jogos gyanút keltett szándékának tisztasága felől. Ezért azt kérte, bízzák Kelemenre a megalakítandó csoport vezetését, ő pedig szolgálja közkatonaként az ügyet.

- Rádadásul meg is sértődsz! - mondta erre az öreg ridegen, és két hétig nem engedte maga elé.

Az ember nem születik hősnek. Ha már akkor tudja, hogy ez az a kérdés, amelyben professzora egy jöttányit sem enged, talán nem erősködik tovább, ott marad abban az üvegházi tenyészetben, eljátszik témácskáival, megszerzi a kandidátusi fokozatot, elnyeri a docentúrát, és elmulasztja a pillanatot, amelyben még választhatott a tudományos kutatás és a praxis között. Szerencsére ő nem ismert veszélyt, Bérczessi pedig kíméletet. Néhány hét alatt áthelyeztette M. professzorhoz, „aki mellett majd azt csinálhatja, amit akar”.

Meg kell hagyni, nem csapta be. M.-et akkor már csak az érdekelte, hogy minél tovább elkerülje a nyugdíjaztatást, s ezért nem bánta, ha néhány tehetséges fiatal munkatársa önálló kutatásokra szövetkezik, s evvel kissé felfrissíti megkopott hírnevén az aranyozást. S mert ő Bérczessitől jött, akitől korrekt ismereteket szerzett az aktuális nemzetközi kutatások valódi értéke felől, ragyogó technikát és következetességet tanult, ő lett a társaság lelke és szervezője, és M. nyugdíjaztatása után, negyvenéves korában ő nyerte el a katedráját.

Bérczessi óta nem volt ilyen fiatal professzora az egyetemnek, s pontosan tudta, hogy idősebb kollégái nem nagy örömmel fogadták kinevezésének hírét. Hanem volt mestere támogatására joggal számított. Nagy megdöbbenésére azonban az egyetlen szót sem szólt érdekében a viták idején, majd az első kari ülésen brutálisan megtámadta a nyilvánosság előtt. Kijelentette, hogy a fiatal professzor képességeiről a legjobb véleménnyel van ugyan, mégis attól tart, hogy tanszékén a tudományos utánpótlás ügye rossz kezekbe került, mert közismert szélsőséges elveivel minden igazi tehetséget el fog maga mellől riasztani.

Felháborította a váratlan fordulat, de még mindig nem látta át a helyzetet. Nem értette meg, hogy Bérczessit léteérében támadják az ő elvei, s ezért olyan gonosz. Azt hitte, valakik megrágalmazták az öreg előtt, s úgy fordították ellene. Tisztázni óhajtván ügyét, kihallgatást kért Bérczessitől, s annyira naiv volt, hogy odafelé menet avval a gondolattal játszott, azonnal viszonozza-e a tegezését, vagy várja meg, amíg erre felszólítja volt professzora - s úgy döntött, várni fog.

De olyan arcpirító fogadtatásban részesült, hogy azóta sem bírta senkinek elmondani, ami ott a zárt ajtó mögött történt közöttük. Bérczessi közbeszólás nélkül hallgatta végig panaszát, majd fölényesen elmosolyodott:

- Rosszul ítéli meg a helyzetet, professzor úr! - mondta szívélyesen. - Ellenségeskedésről szó sem lehet. Ön tíz évig elég közről ismert, tudnia kell tehát, hogy ellenségeim megválasztásában rendkívül igényes vagyok. Barátságomról viszont készséggel biztosíthatom...

Hát igen: az ember nem születik hősnek, s nem szívesen dobja el bálványait. De most a bálvány maga bizonyította be, hogy nagyon is esendő és emberi. Be kellett látnia, hogy a professzor tulajdonképpen nem is hazudott: őt nem kellett ellenfelének tartania. Csak éppen az ő alakja mögött Sir Crippsé magasodott, aki páratlan intézetével, computereivel, ragyogó specialistáival koronázatlan királyként uralkodott az orvosi tudomány egén, s akit ő nem átalított többször is példaképeként említeni.

Legfeljebb az lehetett kérdés, hogy Bérczessi, akinek minden adottsága megvolt arra, hogy a magyar Cripps legyen, miért nem vállalta ezt a szerepet. De most már nem volt nehéz a magyarázatot megtalálnia. A professzor persze pontosan tudta, hogy a kutatásban is a nagyüzem a jövő, és hogy a nagyüzem a kutatásban is nagyüzem - vagyis hogy eredményeik a szervezet

puszta méreteitől is függenek. Crippsszel tehát nem vehette fel a versenyt, s ő inkább akart első lenni Magyarországon, mint világviszonylatban egy a nagyok között. Már nem tudott elvonulni és lemondani. Tizenöt éven át uralkodott korlátlanul a szakmában, és a hatalom édes mérge megmérgezte a lelkét. Már kávéskanalanként kellett neki a dicsőség, minden napra egy kevés; virágcsokor a hálás betegtől vagy miniszteri elismerés. Ezért már szívesebben volt orvos, mint tudós, és szívesebben politikus, mint orvos - persze: orvospolitikus. Már fontosabb volt számára, hogy mindenbe beleüthesse az orrát, mint hogy valamit végigvigyen.

Azt persze nem lehetett tagadni, hogy az ügyeknek általában használt, ha éppen Bérczessi ütötte beléjük az orrát.

S azt sem lehetett mondani, hogy nem vette komolyan Vasnak tett ígérését. Egyetlen alkalmat ki nem hagyott ugyan, amelyben ironikus célzást tehetett a fiatal professzor reformatori szenvedélyére és tirannusi allűrjeire - de minden más viszonylatban a protektor szerepét játszotta meg. Sir Crippstől továbbra sem idézett előadásában, ha csak nem gúnyosan, de ha Vas professzornak volt valamilyen közleménye a tárgyalt anyagról, az véletlenül sem maradt említetlenül. És akármit kért Vas intézete számára a kari üléseken, kéretlenül is segítségére sietett.

Vas pedig fogadalmat tett magának: rá fogja kényszeríteni az öreget, hogy nyíltan ellenfelének vallja magát. Az azóta eltelt hat esztendő alatt elég nagy utat tett meg e cél felé. Egy évvel kinevezése után a Gyógyszergyár meghívta, vállalja el másodállásban kutatórészlege vezetését, s ennek ragyogó laboratóriumára támaszkodva, kiváló sikereket ért el, elsősorban a hormonok szintetizálása terén. Neve már majdnem annyira ismert volt a tudományos világban, mint Bérczessié, s ha az öregnek mégis töretlenül sikerült - legalábbis látszólag - megőriznie fölényét, azt már nem eredményeinek, hanem csodálatos szuggesztivitásának köszönhetette csupán.

Az olyan éles szemű ellenfél, mint Vas, persze észrevette, hogy Bérczessi a fiatalok előretörését látva, mégis mindjobban elbizonytalanodik, és tekintélyének megőrzésére egészen szokatlan eszközökhöz nyúl. Egyre többször és hangosabban panaszolta föl, hogy a rengeteg ülés elrabolja idejét a tudományos munkától, s ha már új eredményeket nem tudott letenni az asztalra, egyre szemérmertlenebbül szervezte meg régi nagyságának dicséretét.

Két évvel előbb például az anaemiákról szóló előadások megtartását váratlanul helyettesére, Károlyi tanár úrra bízta. Az előadás átengedésében, önmagában nem lett volna semmi különös. Éppen a professzor honosította meg azt a szokást az egyetemen, hogy egyes részleteket specialistákkal adatott elő. De az anaemiáknak a világon nem volt nála jobb szakértője, s az endokrinológus Károlyi igazán nem vehette fel vele ezen a területen a versenyt. Vast, aki még mindig tájékozott volt egykori klinikája ügyében, fúrta a kíváncsiság, mi lehet e különös intézkedés mögött, de sehogy sem tudta kitalálni. Végül valaki a klinikáról azt jelezte, hogyha meghallgatja a tanár úr befejező előadását, könnyen meg fogja oldani a rejtélyt. Szólt a dékánnak és némi kételkedéssel kipróbálták a javaslatot. Aztán kiderült, hogy érdemes volt így tenniük. A szünetig ugyan nem történt semmi érdekes, de a szünet után így kezdte az órát a tanár:

- Befejezésül a Watts-anaemiáról fogok önöknek beszélni. Ez ma még feltétlenül végzetesnek számító megbetegedés, egyetlen gyógyult esete sem ismeretes. Viszont olyan ritka, hogy a legtöbb gyakorló orvos élete folyamán egyszer sem találkozik vele. Részletes ismertetése így voltaképpen nem tartoznék az általános orvosképzés anyagához, elég volna ha csak arra hívnám fel figyelmüket, hogy ha egy betegüknél a vészes vérszegénység olyan formájával találkoznak, amely feltűnően gyorsan progrediál, és sem B₁₂-vitamin-, sem folsavkezelésre nem javul, úgy azonnal küldjék szakorvoshoz az illetőt, mert a Watts-anaemia differenciál-

diagnosztikája úgyis olyan vizsgálatokat igényel, melyek csak kitűnően felszerelt laboratóriumban, kórházi körülmények között végezhetők el.

- Ha tehát most gyakorlati jelentőségénél jóval részletesebben foglalkozom a Watts-féle vérszegénységgel, annak az az oka, hogy kóroktanának tisztázása a modern orvostudomány egyik legmeggyőzőbb teljesítménye, s igen alkalmas arra, hogy példáján megértessem önökkel az élettani szemlélet kimagasló jelentőségét a jelenkori orvosi kutatásokban.

E bevezetés után egyszerre minden világossá vált - annyira, hogy Vas úgy gondolta, akár el is mehetnének, akkor is tudnák, mi következik. A Watts-anaemia kóroktanának - különben igen szellemes és az orvosi gondolkodást valóban több területen előre vivő - kidolgozása ugyanis teljes egészében Bérczessi professzor nevéhez fűződött.

Ezt az anaemiát a múlt század nyolcvanas éveiiig a vészes vérszegénység túlheveny formájának tartották, amely néhány hónap, sőt néha két-három hét alatt végez áldozatával. Watts angol professzor azonban évekig kezelt három testvért heves fejfájásokkal, hányingerrel és hidegrázásokkal, anélkül hogy enyhe vérszegénységen kívül bármilyen fizikális elváltozást talált volna náluk. Ezt követőleg, egymás után mindhárom betegének brutális gyorsasággal végzetesre fordult az állapota, és néhány hét alatt elpusztultak a vészes vérszegénység ismert tünetei között. Egy különbséget azonban mégis megfigyelt a professzor betegei és az eddig látott anaemia perniciosa-esetek között. Ez utóbbiak arcszíne ugyanis piszkos-sárgásfehér volt, mint a penészedő zabkásáé, a három testvére pedig inkább porcelánosan csillogott, mint a devonshire-i kecskék teje. Mindebből azt a következtetést vont le, hogy e betegség éppen nem túlheveny jellegű, hanem egy tünetszegény, elhúzódó és egy gyorsan fellángoló, halálos szakaszra oszlik, másodszer, hogy nem a vészes vérszegénység egyik esete, hanem önálló tünetcsoport.

Sajnos, Hobbié professzor, az angol orvostudomány akkori pápája nem osztotta Watts véleményének második részét, és azt javasolta, hogy a kórforma nevét anaemia perniciosa hiperacuta helyett pseudoacutává változtassák. Mivel pedig a pápa nyilatkozott, további vitának nem volt helye, s így Watts felfogása fél századig feledésbe merült.

Ötven esztendő múlva Padersen dán professzor a polycithaemiák egy ismert formájával tett érdekes felfedezést. Ennél a vörös vérsjtek kóros elszaporodása nem egyenletesen folyik, hanem visszaesésekkel, melynek során a vörös vérsjtek száma gyakran a normálszintet közelíti meg, s a spontán gyógyulásra egyébként is rendkívül hajlamos. Padersen egyéb kutatásai melléktermékeként az e betegségben szenvedők vérében egy eddig ismeretlen - később róla elnevezett - faktort talált, melynek mennyisége a vörös vérsjtszám emelkedésével és csökkenésével arányosan változott, s az egészséges egyének vérében nem volt kimutatható, tehát nyilvánvalóan a betegség okozója volt.

Megállapítását többen is igazolták, s ettől kezdve az irodalom a tünetcsoportot Padersen-szindrómának nevezte el.

Az igazolók között volt T. professzor is, Bérczessi akkori főnöke. A fiatal tanársegéd azonban vakmerően kijelentette, hogy Padersen elmélete nem jól illeszkedik az élettan általános tapasztalataihoz. A faktornak jelen kell lennie az egészségesek vérében is, s ha a dán professzornak nem sikerült kimutatnia, az csak annyit jelent, hogy az általa használt módszer nem eléggé érzékeny. Engedélyt kért tehát, hogy megpróbáljon egy olyan reagenst előállítani, mellyel a P-faktor normál szintje is megállapítható.

Egy másik professzornál alaposan megjárhatta volna vakmerőségével. De T. minden lehetőséget és segítséget azonnal megadott, s mikor Bérczessinek sikerült állítását bizonyítania, elsőként gratulált fiatal munkatársának.

Mindeddig a legcsekélyebb gyanú sem merült fel, hogy a Padersen-faktornak bármi köze lenne Watts professzor hajdani teóriájához. Most azonban Bérczessinek valóban ragyogó, szinte zseniális gondolata támadt. Feltételezte ugyanis, hogyha a faktor túltermelése a vörös vérsejtek elszaporodásához vezet, az ismeretlen eredetű anaemiák között kell lennie egynek, melyet a P-faktor csökkent termelése okoz. További ragyogó ötlettel elhatározta, hogy az eddigi szokással ellentétben ezt az anaemiát nem a betegágyak mellett, hanem a könyvtárban, a régi közlemények között keresi meg. Áttanulmányozva minden számba jöhető közleményt, eljutott előbb Hobbie-ig, majd rajta keresztül Wattshoz, s mielőtt még egyáltalán látott volna Watts-anaemiás beteget, kijelentette, hogy a keresett kórforma ezzel lesz azonos.

Nem egészen másfél évet kellett várnia, hogy bebizonyíthassa hipotézisét. Ekkor vészes vérszegénység gyanújával osztályára került egy beteg, akinek arcszíne inkább a kecsketejre, mint a penészedő zabkására emlékeztetett, és az akkor már ismert májkúrára egyáltalán nem reagált. A beteg vérében a P-faktor legfeljebb nyomokban volt található, és a leggondosabb kezelés ellenére is három hét alatt kiszenvedett. A boncolás azután kimutatta, hogy májában bizonyos elváltozott sejtek találhatók, s valószínűleg ezek a csoportok felelősek a P-faktor termelésének csökkenéséért.

Bérczessi közleményét éppoly elismeréssel fogadták, mint korábban Padersenét - és később éppoly elégtelennek is bizonyult. Csakhogy Bérczessi akkor még valóban a tudományos lelkiismeretesség és következetesség megtestesülése volt, s így nem idegenek, hanem ő maga mutatta ki elméletének hiányosságait.

A második világháború alatt ugyanis, mindeddig ismeretlen okokból, a Watts-anaemia hirtelen szinte járványszerűen elszaporodott, s a kellő beteganyag lehetővé tette, hogy Bérczessi folytassa kutatásait. Ekkor kiderült, hogy a P-faktor már a betegség kezdetén teljesen eltűnik a Watts-anaemiások véréből, s így a betegség későbbi halálos fellángolása ennek hiányával nem magyarázható. A nehézséget fokozta, hogy az újabb boncolásoknál már nemcsak a májban találtak elváltozott sejteket, hanem a mellékvesekéreg bizonyos szigetei is a zsíros elfajulás képét mutatták. Most már azt sem lehetett eldönteni tehát, hogy a P-faktor hiányáért melyik szerv a felelős.

Az első nagy angolszász bombatámadás aztán nemcsak a háború menetében, hanem a Watts-anaemia történetében is döntő fordulatot hozott. A bombázás áldozataként ugyanis boncasztalra került egy, a Watts-anaemia kezdeti stádiumában levő beteg, és most kiderült, hogy a máj elváltozások már ekkor teljesek és véglegesek, míg a mellékvesekéreg szigetei ekkor még megnövekedve a fokozott működés képét mutatják, s csak később fajulnak el. Bérczessi ennek alapján kidolgozta új, a betegség tüneteit már híven tükröző elméletét. Eszerint a mellékvese szigetei valamilyen ismeretlen hormont termelnek, és a két sejtcsoport valamilyen módon szabályozza egymás működését. Így az ismeretlen hormon fokozott termelése mindaddig kompenzálja a P-faktor hiányát, amíg a mellékveseszigetek a túlerőltetésben kifáradva elfajulnak és beszüntetik működésüket. Ekkor következik a betegség fellángolása, mely aztán gyorsan halálhoz vezet.

A professzornak eztán még sikerült igazolnia, hogy a Padersen-szindrómások vérsavójával a Watts-anaemia átmenetileg még végső stádiumában is kedvezően befolyásolható. A feltételezett hormont azonban már nem sikerült kimutatnia, mert a háború után a Watts-anaemia-járvány hirtelen megszűnt, s azóta az egész világon egyetlen biztos esete sem fordult elő. Az öreg azonban - úgy látszik - mégsem lett teljesen hűtlen kedvenc témájához, mert néhány éve sikeresen analizálta a Padersen-faktort, és kimutatta, hogy a szteroid hormonok csoportjába tartozik. Hogy aztán a szintetizálás problémáját nem sikerült-e megoldania, vagy pedig újabban szokásos következtetlenségével nem is kísérelte meg, erről már nem nyilatkozott.

Mindenesetre ez a kutatássorozat megérdemelten juttatta Bérczessit világhírnévhez. Néhány elvakult - természetesen hazai - ellenfele ugyan azt bizonygatta, hogy ami e felfedezésekben lényeges, azt már elvégezte Watts és Padersen, s Bérczessi egy-két részfeladat megoldásával az ő kettejük szárnyán repült be a halhatatlanságba - de ez csak azt bizonyította, hogy e múmiák egyáltalán nem értik a modern orvosi kutatás szellemét. Éppen Bérczessi módszereinek újszerűsége és eleganciája emelte munkájának jelentőségét magasan az átlag fölé. Az anaemiák tárgyalásakor e téma tíz percet tehát még akkor is megérdemelt volna, ha a professzor maga tartja az előadást.

Károlyi tanár úr azonban nem tíz, hanem negyvenöt percet irányzott elő a Watts-anaemiára, s ebből Vas - és feltehetően a dékán is - nyomban megállapította, hogy a talpnyalásnak a magyar történelemben is példátlan esetére készül. A valóság azonban felülmúlta legvadabb elképzeléseit is. A tanár úr elsősorban azt hangsúlyozta, hogy a computerek elterjedését az orvostudományban a közelmúlt néhány nagy alakja készítette elő, s ezek közé tartozik Bérczessi professzor is. Például avval, hogy a Watts-anaemiát nem a betegágyánál, hanem a közleményekben kutatta fel...

- Ez persze igaz! - panaszkodott elkeseredetten Vas a dékánnak távozásukkor. - De hogy működésének éppen azokat az elemeit dicsérteti helyettesével, amelyeknek továbbfejlesztése ellen ma életre-halálra küzd, az már perverzitás. Előfordult már máskor is, hogy valaki ellenségévé válik olyan módszereknek, melyeket fiatalsága idején maga segített előkészíteni - de hogy mindkét dicsőségben egyszerre akarjon tündökölni -, ne haragudj, dékán úr, de ezt csak a kezdődő szenilitás tenné némileg menthetővé.

A dékán azonban úgy vélte, hogy az előadásnak ez a fordulata már egyáltalán nem volt Bérczessi szándékai szerint való. Mint azt mindenki tudja, Károlyi Bérczessitől már sem jót, sem rosszat nem várhat, nincs mit veszítenie, így aztán egyszerűen élt az alkalommal, hogy Bérczessi rovására is érvényesítse közismert szarkazmusát.

- Vagy te talán nem tudod, hogy Károlyi tanár úr titokban határtalanul gyűlöli szeretett professzorát?

Természetesen tudta, és nem tagadhatta, hogy a dékánnak akár igaza is lehet. De akár így, akár úgy történt a dolog, mindenképpen Bérczessi feltűnő hanyatlásáról tanúskodott, és a fiatal professzor megcsalatottnak érezte magát. Attól kezdett tartani, hogy elkésett. Hogy a bálvány magától is összeomlik, mielőtt módjában állna talapzatáról letaszítania.

Ilyen előzmények után világosan megértette Bérczessi gesztusát, amellyel az öreg előadó-teremhez ragaszkodott. Kollégái padba ültetésével azt akarta jelképezni, hogy tulajdonképpen mindannyian az ő tanítványai. S mert ebben volt is valami igazság, elhatározta, hogy ő pedig önként és félreérthetetlenül fogja demonstrálni, hogy még mindig a professzor tanítványának vallja magát.

Soká időztünk a fiatal professzor gondolatainál, de az a meggyőződésünk, hogy ez a későbbiek megértését meg fogja könnyíteni, és leírásunkat is meg fogja rövidíteni. Most azonban ideje, hogy - Károlyi tanár úr szavaival élve - visszatérjünk eredeti témánkhoz, és folytassuk a hallgatóság bemutatását. Igaz, már csak Bérczessi barátai maradtak hátra, akik zsúfolásig megtöltötték az első padsorokat. Ők ismerték, szerették és képességeiért könnyen megbocsátották szeszélyeit. Közülük került ki az ünnepi szónok: Juhos professzor is.

Üdvözlő beszédében természetesen ő is azt hangsúlyozta, hogy a két világháború között talán senki sem nyert el olyan fiatalon katedrát, mint az ünnepelt. De Bérczessi professzort tehetsége, szorgalma, pompás orvosi ösztöne korán kiemelte társai közül, s az azóta eltelt huszonöt esztendő mindenben igazolta azokat, akik őt szemelték ki nagyszerű elődjé és tanítómestere, a felejtethetetlen T. professzor örököséül. Sokszor megcsodált diagnosztikai

biztonsága, szervezőképessége, tudományos tevékenysége - mindenekelőtt a Watts-anaemia aetiológiájának felderítése, amely méltán szerzett számára világhírt, s mindörökre biztosította az anaemiák kutatói között a legelső helyek egyikét - arra predesztinálják, hogy példaképül állítsuk a fiatal orvosok elé.

A megjelentek sűrű tapssal fejezték ki tetszésüket. Az ünnepelt pedig kicsit nehézkesen ült a helyén, szerény fejbólintással köszönte meg az üdvözléseket, és le nem vette a szónokról tekintetét. A teremben mégis mindenkinek - magának a szónoknak is - az volt az érzése, hogy nem látja és nem hallja őt, hanem valahova mögéje néz, és tudj' isten, hol járnak a gondolatai. Tanársegédeit szokta néha ilyen arckifejezéssel hallgatni a reggeli viziten, mintha azt mondaná: én ezt már mind látom, mind tudom, és az egésznek voltaképpen nincs is semmi értelme, csak éppen nem lenne helyes, ha egyetlen pillantással is sürgetném, mielőtt önként befejezi. És mint a tanársegédek, a szónok is zavarba jött, sokkal nagyobb hangerővel és buzgalommal bizonygatta igazát, mint eredetileg szándékában volt, és végül, már csaknem elveszítve beszéde fonalát, egy diadalmas fordulattal így fejezte be a méltatást:

- ...jogos büszkeséggel mondhatja el magáról, hogy az életben neki minden sikerült!

Ekkor a professzor váratlanul elmosolyodott, mutatóujjával alulról fölfelé erősen megkopogtatta az asztalt, és vidáman válaszolt: - Hát igen! Ha arra gondolok, milyen botrányt okozott a kinevezésem, valóban azt kell mondanom, jobban nem is végződhetett...

Aztán félrebillentette a fejét, és ártatlanul nézett maga elé. A hirtelen beállott csendben hallotta, hogy valamelyik gyakornok, aki még nem szokta meg az egyetemi szellemet, idegesen vihogni kezd. Ő pedig azon gondolkozott, vajon emlékezik-e még valaki kettőjükön kívül, hogy annak idején éppen a szónok ajánlotta a dékánnak, hogy megtorlásul, amiért többszöri figyelmeztetés ellenére sem utasította vissza kinevezését, felejtsek el meghívni a kari tanács üléseire.

A professzornak voltaképpen fölösleges volt ártatlan arcot vágnia, közbeszólása senkit meg nem botránkoztatott. Időtlen idők óta megszokták, sőt talán már el is várták tőle, hogy minden alkalommal mondjon valami vaskosat, amit hetekig emlegethetnek egymás között. Valamikor rettegtek kiszámíthatatlan és pokolian szellemes gondolatársításait, gyakran tudományos vitákban is hatásosabb fegyvernek bizonyultak egyébként pontos és világos érveinél; véres sértődéseket és elragadtatott tetszést aratott velük. A fiatalok szerették, hogy aggály nélkül szabadítja magára a viharokat, s örültek, amikor végül győzedelmeskedett, és szava kezdett törvénynek számítani. Ekkor meg kellett volna változtatnia a modorát, de elmulasztotta az alkalmas pillanatot. Az emberek pedig egyre értetlenebbül figyelték, miért fitogtatja fölényét, miért bánt meg olyanokat, akik nem felelhetnek vissza neki, mikor erre semmi szüksége nincs. Előbb morogtak, aztán zúgolódtak, végül azt mondták, úgy látszik, túljutott fénykorán, gyengülni kezd, de mert szakmailag még mindig nagyszerű, meg kell bocsátani öreges kötözködését. Ettől fogva lerázták magukról sértéseit, és legfeljebb egymást ugratták velük. Most például a szónok, akit szórakozott tekintete annyira megzavart, közbeszólására gúnyosan elmosolyodott, és arra gondolt, hogy kedves barátja éppannyira szereti kimutatni, mennyire lenézi a formáságokat, mint amennyire imádja, ha méltatják és foglalkoznak vele. Legfeljebb azon csodálkozott, miért pont ezt a régi históriát ráncigálja elő, ha az eddigi huszonöt év alatt célzást sem tett rá soha.

A professzor különben maga is bosszankodott, amiért engedve váratlan ötletének, közbeszólt, s ezzel örömet szerzett az ünnepély rendezőinek. Nyilván nem véletlenül kérték fel szónoknak a barátai közül éppen Juhost. Így akarták megtorolni a terem körüli makaeszkodását. Az öreg ugyanis nagyképű volt, kisszerű, és mérhetetlen unalmat árasztott maga körül. Másodszor, ők is tudták, hogy éppen ő találta ki elsőnek a híres mondást Bérczessi ör-

angyalairól, akik saját szárnyukon repítették be őt a magas tudomány sáncai mögé. Joggal számítottak tehát arra, hogy miközben szörszálhasogató aprólékossággal felsorolja a professzor összes érdemeit, a Watts-anaemiáról egyszerűen megfélemedezik. Arról viszont sejtelmük sem lehetett, hogy ő ezért az egyetlen bűnéért szívesen megbocsátaná összes ostobaságát. Rég nem szerette ugyanis, ha előtte a Padersen-faktort emlegetik.

Mikor megtalálta a mellékvesekéreg előbb elburjánzó, majd elfajuló sejtjeit, természetesen nem elégedett meg annyival, hogy ezek teóriájának csillogó bizonyítékai. Évekig kereste az általuk termelt ismeretlen tényezőt, s mikor a megfeszített munka teljesen eredménytelen maradt, felesége tanácsára éppen azért analizálta a P-faktort, hátha ennek megismeréséből az ismeretlen természetére is kapnak némi tájékoztatást. És valóban, a faktor, legnagyobb öröme, szteroid hormonnak bizonyult, tehát ugyancsak a mellékvese terméke volt. Márpedig azt régóta tudták, hogy ennek bizonyosfajta hormonjai egymás termelését vezérik. Még valószínűbbé vált tehát, hogy ez az összefüggés áll fenn a P-faktor és ismeretlen ellenlábas között is.

Újult erővel dolgozott tehát, több mint egy esztendeig. Ekkor jóvátehetetlen szerencsétlenség érte. Elvesztette legjobb munkatársát, élete angyalát, feleségét. Irénnek volt egy csodálatos képessége, amely belőle teljesen hiányzott: mindenkinél jobban tudta beosztani az időt. Akármilyen történet is, lehetőséget talált arra, hogy férje zavartalanul folytathassa kutatásait. Egyedül maradván, úgy érezte, hogy nyakába szakad a világ, s oly nyomasztó teherrel szorítja sokféle elfoglaltsága, hogy már egyáltalán semmire sem marad ideje. Avval vigasztalódott, hogy kutatásainak eddigi eredménytelensége már kellően bizonyította, hogy a hipotetikus faktor nem is létezik, és a betegség mechanizmusára más magyarázatot kell találnia. Ha majd túljut az első megpróbáltatásokon, ehhez feltétlenül biztosítani fogja az időt.

Nem sokkal később azonban közzétettek egy rendkívül érdekes dolgozatot a magas vérnyomás egy műtétileg gyógyítható alakjáról, melynél a hipertóniát az aldosteron hormon fokozott termelése idézi elő. A hormon felszaporodását eddig a vizeletből mutatták ki, s mert rendkívül ritkán találtak aldosteront ürítő beteget, ez a kórforma rendkívül ritkának számított. A dolgozat szerzője most kimutatta, hogy a vizsgálatnak ez a módja nem kielégítő, mert normális körülmények között az aldosteron az anyagcsere folyamán megsemmisül, túltermelése tehát akkor is fennállhat, ha ez közvetlenül nem mutatható ki.

A közlemény önmagában sem volt jelentéktelen, hiszen tovább csökkentette az ismeretlen eredetű magas vérnyomások számát. De a professzort nem ezért izgatta fel a felfedezés. Megértette, hogy ami az aldosteronnal történik, az lehetséges más hormonok esetében is - s ez egészen új megvilágításba helyezi a Watts-anaemia kóroktanát. Eddigi elképzelése a betegség lefolyásáról ugyan lényegében helyes, de a fejről a talpára kell állítani.

Ha nincsenek előítéletei, hanem józan eszére hallgat, a faktor analizálásával egyidőben rá kellett volna jönnie, hogy az általa felfedezett szigetek - vajon miért nem nevezi őket Bérczessi-féle szigeteknek az irodalom? - éppen ezt termelik. A másik ismeretlen anyagot pedig mégis a korábban gyanúba vett májsejtek állítják elő. És nem a vérképző szervek működését befolyásolja, hanem a vérben levő szabad P-faktort bontja le. Ezek szerint valószínűleg enzim. A két betegséget pedig nem a P-faktor termelődésének változása indítja el, hanem az enzimé. A szabad P-faktor mennyiségének változása már maga is következménye a betegségnek, és nem oka.

Ha az enzim termelése átmenetileg csökken, a P-faktor felszaporodik a vérben, s a vörös vércsejtek száma megnő. Ha sokáig fennáll ez az állapot, a Bérczessi-féle szigetek csökkentik aktivitásukat. Így helyreáll az egyensúly, s a vörös vércsejtek száma normál szintre esik. Ezért gyógyul spontán a Padersen-féle polycithaemia.

Ha az enzim termelése nő, a vér P-faktor-tartalma és a vörös vérsejtek száma csökkenni kezd. A szigetek fokozzák a faktor termelését, és mindaddig megakadályozzák az anaemia kifejlődését, amíg kifáradva el nem vesztik működési képességüket. A kutatókat idáig a reagens tévesztette meg, amely nem a P-faktor termelését, hanem csupán a szabadon fennmaradó mennyiségét méri. Ez pedig az enzim hatására oly gyorsan átalakul, hogy a legfürgőbb professzor sem mutathatja ki.

Sajnos, a szigeteit az irodalom P-szigetecskének nevezte el. Ha másként történik, bizonyára nyilvánosságra hozza új hipotézisét. Akkor is azt teszi, ha tíz évvel fiatalabb. Sőt, így is megírta a közleményt, és csak hosszas habozás után, hetek múlva tépte szét.

Eléggé széles kutatási területen dolgozott, és egyéb eredményei sem voltak kisebbek a Watts-anaemia megfejtésénél. Valamiért azonban mindenki ezt tartotta fő művének, olyannyira, hogy fogalma a Bérczessi névvel valósággal összenőtt. Most aztán attól félt, hogyha ő csupán kétségeit hozza nyilvánosságra, de az enzimet más találja meg, az ő tekintélye meginog, s minden dicsősége arra száll, aki az i-re a pontot felteszi. Időt akart tehát magának biztosítani, hogy az egész komplexumot ő oldhassa meg. Ehhez persze előbb rendeznie kellett dolgait, hogy megteremthesse a nyugodt kutatás feltételeit. Viszont nem is sürgette semmi: a Watts-anaemia szünetelt, a késés tehát nem veszélyeztethette emberek életét.

Hipotézisek nyilvánosságra hozatala voltaképpen soha nem volt kötelező - ha ezt tette, benső indítékokból cselekedett. Joga volt tehát ahhoz, hogy ez egyszer ő is az általános szokást kövesse. Csak akkor került zavarba, amikor hallgatóinak az anaemiákról kellett beszélnie. Valótlanságot mondani nem akart - a Watts-anaemiáról pedig nem hallgathatott. Dilemmáját aztán jámbor ravaszsággal úgy oldotta meg, hogy Károlyi tanár úrra bízta az egész előadás-sorozatot.

- Marha! - gondolta magában, mikor aztán meghallotta, milyen következtetésre jutott Vas professzor Károlyi váratlan megbízatásából. - Neki igazán tudnia kell, hogy addig is elmondottam szerepemet a Watts-anaemia kutatásában, amíg én tartottam az előadást!

A félreértésnek persze csak örülhetett. Ezek szerint senki más nem vette észre az ellentmondást az aldosteronról szóló közlemény és a Bérczessi-féle teória között. Így aztán biztosan lesz ideje, hogy elvégezze a szükséges kísérleteket.

Csak hogy a témában továbbra sem sikerült előrehaladnia, sőt voltaképpen hozzá se fogott. És hirtelen felfedezte, hogy már nemcsak a dicsőség miatt örül állami megbízatásainak, hanem azért is, mert elveszi az idejét a tudományos erőpróbáktól. Egyre inkább foglalkoztatta a gondolat, vajon jól használta-e föl fiatalságát, és eredményei túl fogják-e élni a halálát. Ilyen körülmények között egyáltalán nem örült annak, hogy jubileuma elérkezett. Az effajta ünnepély - gondolta - mindenképpen egy kicsit szoborszerűvé változtatja az embert, s ennek még nála nem jött el az ideje. Tudta, miféle pletykák keringenek arról, miért akarja régi tantermében rendeztetni az ülést, de semmi kedve nem volt elárulni az igazat: csak azt akarta jelképezni, hogy jubileuma nem valami különleges fordulat az életében, legfeljebb napi munkájának kimagasló dátuma.

Így aztán nem csoda, hogy elvesztette a fejét, amikor Juhos számos tudományos eredménye közül egyedül a Watts-anaemiát tartotta fontosnak külön is ismertetni. Ezért kötött bele a maga számára is váratlanul, jobb szándéka és akarata ellenére, s aztán csak annál türelmetlenebbül várta a pillanatot, amikor majd rá kerül a válaszadás sora, hogy az egész professzori kar elképesztésével feledtesse el ezt az olcsó kötözködést.

No, aztán elérkezett a várt pillanat. Ránézett a rektorra, finoman elmosolyodott, majd fölállt, és körülhordozta a termen félelmetes tekintetét.

- Tisztelt rendkívüli tanácsülés, igen tisztelt rektor úr, kedves barátaim - kezdte -, remélem meg fogják bocsátani, hogy most, mikor összefoglalom hosszú orvosi pályám tapasztalatait, első szavammal a legfiatalabbakhoz fordulok. Azokhoz, akik most azért jöttek össze, hogy az én ünneplésem ürügyén meghallgassák a hivatalos legendák egyikét, amelyek óhatatlanul kialakulnak a beérkezett emberek körül. Ha már lesz elegendő gyakorlatuk a jubileumokban, tapasztalni fogják, hogy minden professzort imádott a tanítómestere, hogy minden professzor már kora ifjúságában üstökösként fényeskedett az orvostudomány egén, és hogy egyáltalán minden jubiléum mindenek fölött való volt minden alkalommal s az összes lehetséges körülmények között. Lassanként majd az a benyomásuk keletkezik, hogy a professzorokat egyazon matricából öntik a mennyei öntőműhelyekben, és hogy a nagyság s az érdem valamilyen elviselhetetlenül unalmas dolog.

Csak hogy ez szerencsére nincsen így. Én például egyáltalán nem tartoztam T. professzor kedvencei közé. Ha rajta múlik, legalább egy évtizedig kellett volna még várnom, míg katedrára eresztenek. S ha a mi kedves szónokunk úgy érezte, ezt tapintatból el kell hallgatnia, az csak annyit jelent, hogy sem T. professzort nem értette meg, sem engem, s hogy nem tudja, mi különbözteti meg a mestert a nevelőnőtől, a tanítványt az epigontól.

T. professzor óriási egyéniség volt. Hallatlan szerencsémnek tartom, hogy tőle tanulhattam meg az orvosi gondolkodást. Úgy mondják, önök engem kiváló előadónak tartanak, s különösen kedvelik azokat az óráimat, melyeken egy nagyobb anyag lezárása után megkísérlem kimutatni, hogyan változtatták meg a legújabb felfedezések a témával kapcsolatos orvosi szemléletet. Azok azonban, akik még T. professzort hallgathatták, jól tudják, hogy tőle vettem át ezt a szokást, s hogy előadásainak tökélyét meg sem tudom közelíteni. Azt mondják, Stendhal mielőtt íráshoz fogott, hogy megőrizze stílusának világos tisztaságát, a Còde Napoléonból olvasgatott. Az én Còde Napoléonom T. professzor előadásainak gyűjteménye. Mielőtt a katedrára lépek, rendszerint elolvasom néhány sorát, hátha rám ragad valami ragyogó egyszerűségéből és könnyed, hajlékony pátozából. Ma is irigylem intuíciójának mélységét, melynek segítségével a legapróbb jelekből felismerte a fejlődés új irányait, és képességét, mellyel szinte rajongó szenvedélyt keltett fel hallgatóiban, hogy majd ők legyenek azok, akik az orvostudományt továbbviszik. Általában önök nem találkoztak és nem is fognak találkozni olyan nevelő egyéniséggel, mint T. professzor volt. Senkivel, aki olyan kérlelhetetlen szigorral követelje meg tanítványaitól, hogy megőrizzék egyéniségük integritását, hogy mindig az egészre szögezzék tekintetüket, és soha ne veszítsék szemük elől az orvostudomány nagy összefüggéseit. Soha senki nem fog önöknek annyit nyújtani, mint amennyit mi T. professzornak köszönhetünk.

De azért ne gondolják, kedves barátaim, hogy engem is elragadott a jubileumi láz, és éppen úgy gáncs és félelem nélküli lovaggá akarom T. professzort nemesíteni, mint engem a ma délutáni szónokok. Éppen ellenkező szándékom van. Mert igaz, ha nem lennék materialista, azt kellene mondanom, olyan férfiú volt, akit isten csak különleges jókedvében teremt - de úgy látszik, isten vidám egyéniség, és ma is szép számmal teremt olyan férfiakat, akik ha tehetnék, képesek lennének pótolni T. professzor urat. De nem tehetik, mert a nevelői szenvedély már T. professzornak sem csak erénye volt, hanem gyengesége is; szeretni való gyengeség, melyért azonban minden igaz barátjának mélységesen el kellett volna ítélnie.

Ismétlem, T. professzornak csodálatos érzéke volt az újhoz. Klinikáján az új eljárások tucatjait próbálta ki és honosította meg. Elsők között vette észre azt is, hogy a tudomány feltartóztatathatatlanságát túlnő művelőinek képességein, s ezért részeire fogja az orvostudományt szakítani. Láta, hogy válik az orvostudományi tapasztalás legfőbb forrásává a statisztika, s hogy elkerülhetetlenül a kutatók százainak kell a részleteken elvéreznie ahhoz, hogy majd egy szerencsésnek módjában álljon az eredményeket összefoglalnia. Így hát tudnia kellett, hogy a

nagy egyéniségek mellett már a gyógyító munkában is szükség van olyanokra, akik beássák magukat a részletekbe és a részletek részleteibe. Az orvostudomány érdekei ellentétbe kerültek az orvosok személyes érdekeivel, s a professzor ebben az egyetlen kérdésben nem tudott a tudomány oldalára állni. Tanítványai integritását védte, szemben a betegek érdekeivel, makacsul elutasította magától azt a feladatot, hogy korán a részletek kutatására szorítsa jelentős részüket, nem biztatta, sőt nem is szerette a részletorvosokat, s az ilyenek nem volt sokáig maradása tanársegédei között. Klinikáján csupa kis T. szaladgált, nagyszerűen képzett, tág áttekintésű, fantáziadús egyéniség, bármelyikük díszé lett volna a karnak valamelyik kórházi osztály vezetőjeként. Hanem e ragyogó egyéniségek mellett a klinika kezdett lezúllni, s ez csak azért maradhatott rejtve a közvélemény előtt, mert káprázatos gyógyítások fénye takarta el a gyakran előforduló apró tévedéseket.

A fiatalok akkor még persze nem azért szidták professzoraikat, amiért megakadályozták, hogy túl korán specializálják magukat, még mielőtt; valóban orvosokká lettek volna, hanem akkor, ha nem vitték őket elég gyorsan végig az összes osztályokon, és nem segítették elő, hogy a belgyógyászat minden ágával megismerkedjenek. A közlemények száma ugyan már mérhetetlenül megnövekedett, de egy olyan óriási tehetség, mint T. professzor, talán még nyomon követhette az egész áradatot. Mégis elsőként értette meg, hogy ez a fejlődés visszafordíthatatlan, és hogy rövidesen már senki nem lesz képes lépést tartani a szakma fejlődésével. Ám amikor én, levonva az ő jóslatának tanulságait, elsősorban a vér betegségeivel kezdtem foglalkozni, megharagudott rám, és el akart küldeni. Mikor pedig mégis maga mellett tartott, e szavakkal figyelmeztetett:

„Amikor a haematológia első professzora elfoglalja a katedráját, összeomlik a belgyógyászat és evvel az egész orvostudomány.”

Én azonban akkor már tudtam, hogy nem ez a baja velem.

Én nem tagadhattam, hogy saját szűk szakmám kivételével, valamennyivel elmaradtam kedvencei mögött, ő nem tagadhatta, hogy saját témáim körében toronymagasan állok felettük. Én nem kifogásolhattam, hogy távollétében rájuk bízta a klinika vezetését - neki viszont látnia kellett, hogy rám olyankor is szüksége van, amikor maga vezeti a klinikát. Jó főnök volt, gyakran hívta konzultációra beosztottjait. Ilyenkor persze mindenki tudta, hogy kollegiális szívességet teljesít, átengedi tanítványainak olyan diagnózisok dicsőségét, melyeket nélkülük is megoldana. Ha azonban rendkívül ritkán engem hívatott - akkor mindenki láthatta, hogy ezúttal szó sincs kollegialitásról, hanem a véleményemre valóban szüksége van.

Hát ezért nem látott szívesen a klinikáján. Sőt talán azt is érezte, hogy szerintem az ő működése már nem hasznos, hanem káros a magyar orvostudomány fejlődésére.

1941 végén aztán gyors egymásutánban két agyvérzés érte a professzor urat. Az első attak a jobb oldalát bénította meg, a második a beszéd centrumában okozott irreverzibilis károkat. Mikor világossá vált, hogy állapotában nem várható javulás, titkárnője jelentkezett a kar dékánjánál, és egy lepecsételt borítékot adott át neki, T. professzor tudományos végrendeletét.

E ragyogó írásban a professzor mindenekelőtt felülmúlhatatlan pontossággal írta le azokat a megfigyeléseket, melyekből arra következtetett, hogy jobb oldali agyvérzés fenyegeti, és aprólékosan előírta azokat a vizsgálatokat, melyeket teóriájának ellenőrzésére halála után el kell végezni az agyvelején. Ezután elemezte munkatársainak képességeit, arra tekintettel, melyikük lenne legalkalmasabb munkájának folytatására, s azt javasolta, hogy mindenekelőtt F. I. doktort ajánlja a kari tanács a miniszternek, s ha ez valamilyen okból mégsem lenne lehetséges, akkor K. T.-t neveztessék ki. A levél utolsó néhány mondata velem foglalkozott, mégpedig olyan modorban, hogy végkövetkeztetésétől eltekintve, minden szavát ma is

aláírom. Azt állította ugyanis, hogy - különben nem mindennapi képességekkel - egy olyan irányzatot képviselek, amely uralomra jutása esetén a belgyógyászatot fel fogja bomlasztani.

A végrendelet természetesen hamar ismertté vált, s ettől fogva F. I. úgy viselkedett, mintha már zsebében volna a kinevezése. Engem például több ízben is biztosított, hogy a klinikán akar tartani, nagyon csodálkozott, amikor én viszont közöltem, hogy nem maradok vele. A kari tanács tagjai is melléje álltak, csupán W. a pszichiátria professzora jegyezte meg, hogy bizonyos körök úgy tartják, F. I. túlságos tisztelője a női nemnek, s így akadhatnak ellenzői is. A kar jól tudta, mennyire szereti W. turbálni a faeceszt, s ezért nem túlságosan figyelt rá - ő pedig elfelejtette megmondani, hogy a „bizonyos körökön” éppen az új vallás- és közoktatásügyi minisztert, a női nemet pedig a miniszter feleségét kell érteni, tehát a kegyelmes úr mindenkit inkább hajlandó lesz kinevezni, mint a tanács jelöltjét. Ehelyett felkereste a minisztert, és bosszúból, amiért kedves kollégái tíz éven át megtagadták tőle a dékánná választást, elhitette vele, hogy az én kinevezésemet fogadnák el legkönnyebben az F. I.-é helyett.

Hát így nyertem el én, bohózatba illő fordulattal egy gyűlölködő tehetségtelen professzor, s egy bohém miniszter jóvoltából a katedrát. Illetve még nem is nyertem el véglegesen.

Soha nem látott botrány tört ki körülöttem. Mindenki kegyeletsértést emlegetett, mindenki tudni vélte, hogy összekötéseimmal, valamint közismert erőszakosságommal valósággal kitapostam a kormányból a kinevezésemet. Valaki kiderítette, hogy kezeltem egyszer egy kis színésznőt, aki a miniszterrel intim viszonyban állt, s ebből egy tizenhetedik századba illő gáláns és erkölcstelen históriát kerekítettek arról, hogyan sikerült behálóznom a kegyelmes urat. A kari tanács elhatározta, hogy tiltakozni fog, és Juhos professzor azt javasolta, amennyiben eredménytelen maradna tiltakozásuk, megtorlásul ne hívjanak meg a kari tanács üléseire. Kollégáim kezdték nem fogadni köszönésemet, F. I. pedig úgy nézett rám, mintha az anyját öltem volna meg.

Szerencsémre a miniszter nagyvonalú gentlemannek bizonyult, s nem szégyellte bevallani, hogy teljesen járatlan az egyetem rejtélyeiben. Habozás nélkül kiadta W.-t, W. neve hallatára pedig a professzor urak a leghihetlenebb história valódiságában sem kételkedtek. A kegyelmes úr kész volt jóvátenni baklövését, felhatalmazta a dékánt, adja értésemre, nincs ellenére, ha visszautasítom a kinevezést. Készséggel kárpótol az egyik igazán jelentős főorvosi állással, T. professzor örökségét pedig - F. I. kivételével annak juttatja, akit a professzori kar javasol.

Mondanom sem kell, hogy egy csapásra megváltozott irányomban is a hangulat. Egész nap szólt a telefonom, mindenki sietett együttérzéséről és nagyrabecsüléséről biztosítani. Háтам mögött pedig így beszéltek:

- Szegény Bérczessi! Ezt a blamázt igazán nem érdemelte meg!

Én pedig mind ez ideig a felháborodottakkal értettem egyet, s elhatároztam, hogy kinevezésemet önként vissza fogom utasítani. Egy percig sem hittem, hogy a belgyógyászat professzorának megtisztelő feladatát egy negyvenéves ember sikerrel oldhatja meg. Ehhez nemcsak tehetség kell, hanem mérhetetlen tapasztalat is, és a tapasztalatszerzésből semmiképpen nem iktatható ki az időtényező. Én felfedezhettem a Watts-anaemia kóroktanát, de ki tudhatta volna nálam jobban, hogy professzorom segítsége nélkül legalább tíz évig nem tudtam volna bizonyítani elméletemet. Azt ugyanis, hogy Heller Júlia tizennégy éves kislány Watts-anaemiában szenved, T. professzor ismerte fel - én ezt csak a betegség végső stádiumában tudtam volna megállapítani. Márpedig a belgyógyászat professzorának T. képességeivel kell rendelkeznie.

És azt sem öreg koromra értettem meg, hogy a mi hivatásunknak mindig is megmarad valami sámáni jellege. Anatol France írja a *Lázadó angyalok*-ban, hogy amikor az előzőtt demiurgosz

árnyéka a földre esik, már ettől is megkönnyebbül a szenvedő emberiség. Professzor is csak olyan ember lehet, aki pusztán jelenlétével vigaszt nyújt betegeinek. Ehhez nem elég a tudás: ehhez az is kell, hogy szinte vallásos tisztelet övezzék, s ilyen tiszteletet egy negyvenéves ember nem ébreszthet maga iránt. Úgy gondoltam, nincs jogom, hogy a váratlanul ölembe hullt lehetőség kedvéért lejárassam magam, s ami ennél sokkal rosszabb, az ügyet is, amelyet nekem kell győzelemre juttatnom. Le akartam tehát mondani, s csak azt vártam, hogy a miniszter visszautasítsa a tanács tiltakozását. Amikor ehelyett mindenre fény derült, s engem körülöleltek a sajnálkozás hullámai, megváltoztattam elhatározásomat. A gyűlölettel esetleg még megküzdhetnék. A szánalommal soha. Ha rám ragad a „szegény Bérczessi” elnevezés, egyszer és mindenkorra elvesztem.

Felkerestem tehát a dékánt, s közöltem vele, hogy nem mondok le a katedráról.

Ami aztán kettőnk között történt a dékáni szoba párnázott ajtaja mögött, mind mostanig nem mondtam el senkinek. Még évtizedek múlva is arcomba szökött a vér, ha eszembe jutott, hogyan bánt velem. A híresen jó modorú, elegáns férfi rám emelte hideg, kék tekintetét, és unottan kérdezte:

- Kívánta ezt öntől valaki, méltóságos uram?

Torkomon akadt a szó.

A méltóságos cím akkoriban együtt járt a professzori kinevezéssel, de a dékán nyilván csak azért szólított így, hogy tegeződnie ne kelljen velem, meg azután...

- Bocsánat - magyaráztam megzavarodva -, nekem azt mondták, a miniszter felhatalmazta a dékán urat, javasolja nekem, hogy ne fogadjam el a katedrát.

- Nem vonom kétségbe, hogy ezt mondták! - bólintott. - Ez esetben két dolog lehetséges. Vagy informátorai tévedtek, vagy én nem akartam élni a felhatalmazással.

- Értem! - feleltem én elhűlve, pedig voltaképpen nem értettem semmit. Ő pedig lekötelezően mosolygott:

- Örvendek. Akkor tehát nincs szüksége további felvilágosításokra. Vizsgálatra, méltóságos uram!

Kiszédelegtem. Sem azelőtt, sem azóta nem dobtak ki sehonnét ilyen modorban. Kétségtelenül ekkor álltam pályám mélypontján. Úgy éreztem magam, mintha mindörökké kigolyóztak volna maguk közül a tisztességes emberek, s a dékán nyilvánvalóan ezt is akarta közölni velem.

Itt a professzor megállt egy pillanatra, körülnézett, majd jólelkűen elmosolyodott:

- Most azonban, ahogy itt körülnézek, feltámad bennem a gyanú, hogy mindketten rosszul ítéltük meg a helyzetet...

És most kitört a taps. A hallgatók és a klinika dolgozói kezdték, de átvette tőlük az egész terem. És kétségtelenül mindenki azt érezte, hogy a professzornak valamiért különös dicsőségére szolgál, hogy a dékán olyan megalázóan bánt vele. A professzor pedig nézte a tapsoló termet, de már csak azt az egyetlen embert látta, Vas professzort, aki nem verte össze a tenyerét, hanem arcát két öklére támasztva, mérhetetlen gyűlölettel szegezte rá a tekintetét. - És hirtelen megbánta, amiért a régi tanteremhez ragaszkodott. Idáig öregén, és roppant tekintéllyel a háta mögött is, úgy érezte, hogy tulajdonképpen még a fiatalokhoz tartozik. Ha fellépett a katedrára, mintha megkettőződött volna, énjének egyik fele különös módon a hallgatók között szorongva, kritikus szenvedéllyel figyelte a professzor minden szavát, nem talál-e benne elvetnivalót - de újból és újból leszerelte és megnyerte magának azzal a rettenthetetlen modorral, amivel az előítéleteket és hamis tekintélyeket támadta, amivel felbosszan-

totta és magára haragította a hajdani nagyságukból élő, kiszikkadt múmiákat, s amivel általában mindenről és mindenkiről elmondta a véleményét. Ám az a fiatalember, odalent, szemmel láthatóan keveset törődött avval, hogy ő bátran beszél-e vagy gyáván, s hogy felborzolja-e az idősebb professzorok idegeit. Elfogultan és makacsul egyetlen kérdés szögéből ítéli meg egész tevékenységét, és azt hiszi, hogyha ebben az egy kérdésben neki ad igazat a történelem, akkor a professzor „megméretett és könnyűnek találtatott”. El kellett ismernie: úgy látja őt, ahogyan annak idején ő látta T.-t, ő pedig úgy nézi Vast, ahogyan T. professzor nézte őt. És ha minden másban téved is a fiatalember, ebben az egyben feltétlenül igaza van: ő itt már T. professzor örököse, és senki nem lehet egyszerre valakinek az örököse és ellentéte is.

Homályosan emlékezett rá, hogy volt közöttük egyszer egy csúnya jelenet. Kinevezése után nyilvánosan elmondta Vassal kapcsolatos aggályait - így tette ezt azelőtt másokkal szemben is. De az ifjú professzor, aki mindaddig tapsolt, amíg másokkal viselkedett kíméletlenül, most szörnyen sértve érezte magát. Mérhetetlen önhittségében el sem tudta képzelni, hogy ő éppen olyan biztos az igazában, mint Vas professzor a magáéban, s hogy azért kritizálja őt, amit tett és beszélt - inkább feltételezte, hogy rosszakarói befeketítették, s elég ha tisztázza a félreértést, és akkor hajdani professzora köteles vele tűzőn-vízen keresztül egyetérteni.

Találkozót kért tehát tőle, s ebbe ő szívesen beleegyezett. Azt hitte ugyanis, kíméletet akar tőle kérni addig, amíg a gyakorlatban bebizonyíthatja a maga igazát, s ez elől ő - miután már amúgy is „elmondta véleményét, s evvel megmentette a lelkét”, nem zárkozhatót volna el. Ehelyett a fiatalember pimaszul - bár nyilvánvalóan úgy, hogy sejtelve sem volt arról, mit cselekszik - olyan gorombaságokat vágott a fejéhez, melyeket senki nem engedett volna meg magának, s még ő rohant el sértődötten, mikor ehhez méltó fogadtatásban részesült.

No, igen, csakhogy ő is hatvan éves lett, mire megértette, hogy annak idején nem neki, hanem a dékánnak volt igaza. Az öregúr kétségtelenül magától is megértette, hogy a történetek után ő nem vonulhat vissza, s mert egyébként Orvosnak tartotta, beletörődött abba, hogy teljes jogú tagként bevezesse a professzori karba. Ezért nem élt a miniszter felhatalmazásával, s ezért nem alkalmazott utólag sem retorziókat ellene. Nyilván elképedt és joggal felháborodott, mikor a fiatal professzor kihívóan és ostobán zörgetni kezdte a sarkig tárt kaput, s aztán bebizonyította, hogy olyan embert, mint Bérczessi professzor, nagyon finoman tud tisztességre tanítani.

Az öregség, úgy látszik, akkor kezdődik, amikor az ember megérti az ellenfeleit is. Ez persze nem könnyíti meg az életet. Vannak könnyű. Beleszületett valamibe, s azt hiszi, hogy ez a létezés egyedül természetes formája. Belemerült az árba, s nem veszi észre, hogy a víz mennyi fürge hordalékanyagot, felpuffadt hullát és más szörnyűséget sodor magával. S mert gyorsan halad, úgy érzi, mindig előbbre jut, pedig lehet, hogy csak forgatja az örvény, vagy éppen hurokba került. Ha majd kellően összetörte magát a szirteken és partokon, megpróbálja kiemelni fejét az árból, s akkor majd ő is rájön, milyen kevésbé függött tőle, hogy milyen irányba ment. Akkor majd nála is kezdődik a kételkedés, az önvád, s ha eszébe jut Bérczessi professzor, csodálkozni fog, hogyan tudta annyira gyűlölni az öreget. Egyelőre azonban azt hiszi, szégyellnie kell magát mestere miatt, mert az régi, már senkinek nem fájó botrányok emlegetésére vetemedik, csak azért, hogy bátornak lássék, és learathassa a tapsokat.

Ekkor a professzor magányosan és egyedül állva a tapsoló terem előtt hirtelen elhatározta, hogy nem az előre elkészített beszédét fogja elmondani, hanem azt, ami leginkább nyomja a szívét. Veszély nélkül tehetné. Ha eddig elhitték, hogy a lelkét terítette ki előttük, csupán azért, mert úgy akarta, most majd azt fogják hinni: tréfál és kötozkodik. Nem okozhatott neki problémát, hogy ezt elérje. Az volt a probléma, meg fog-e könnyebbédni ő maga, ha nyilvánosan meggyónja aggodalmait.

Újból elmosolyodott, s egy mozdulattal csendet teremtett maga körül.

- Most, a jubileumra készülve, igazán különös dolgok jutottak az eszembe, kedves barátaim - úgy mondta, mintha ő csodálkoznék legjobban furcsa ötletein -, az járt a fejemben, hogy mikor engem kineveztek professzorrá, annyi idős voltam, mint Goethe, mikor a *Faust* első részét írta. Ma annyi idős vagyok, mint Faust lehetett, amikor Goethe megírta. Amikor annyi idős voltam, mint Goethe, mindennél jobban szerettem Faust híres monológját: Habe nun, ach! Philosophie, Juristerei und Medizin... s azt gondoltam, ennél remekebbet még Goethe sem írt többé. Most pedig hatvanöt évesen úgy érzem, a költő tévedett, amikor Faust szájába adta e szavakat. Mert mindig a negyvenévesek kételkednek a tudás hatalmában, s a hatvanöt évesek hiszik, hogy azért mégis előrehaladt életükben a világ.

Ez így volt Faust korában, és így van ma is.

Már éltem, mikor felfedezték a májdiétát és az inzulint, az antibiotikumot és a corticoidokat, megszületett a víruskutató és a molekuláris biológia. Csakhogy evvel az óriási fejlődéssel csupán mi, az öregek, és az egészen fiatalok vagyunk elégedettek, a minket elválasztó generáció, enyhén szólva, kételkedően csóválja a fejét.

Nemrég olvastam e nemzedék egy kiváló képviselőjének, Vas professzor úrnak egy cikkét arról, hogy az antibiotikumok csak elvadították a tuberkulózis bacilusokat, a kórházakban minden létező gyógyszerre resistens staphylococcus járványok dühöngenek, hogy az emberiséget sugár- és DDT-felhők fenyegetik létében, szóval, hogy miközben azt hittük, megteremtettük a halál legyőzésének eszközeit, olyan új ártalmakat hoztunk létre mi magunk, melyek az emberiséget válságba sodorhatják. Sőt, önmagában a betegségek legyőzése sem bizonyult egyértelműen előnyösnek, mert a gyöngék korai pusztulásának megakadályozása megzavarta a természet rendjét, és olyan szerencsétlen génstruktúrák átöröklését segíti elő, melyek az emberiség degenerálódásához vezethetnek.

Szokásom ellenére mindezt nem azért mondom el, mintha gúnyt akarnék űzni Vas professzor szavaiból. A professzornak lényegében igaza van, s ha annyi idős lennék, mint ő, bizonyára együtt csóválnám vele a fejem. De megöregedtem, s ezért mérhetetlenül, s szerinte bizonyára indokolatlanul optimista vagyok. A valóságban persze okom van arra, hogy bízzak a jövőben, hosszú életem arra tanított, hogy a tudományos haladás valamilyen formában végül mindig igazolódik. Az öreg Goethe a *Faust* második részében már maga sem azon töpreng, vajon fejlődött-e a világ, hanem egészen más, számomra is ismerős gondok foglalkoztatják.

Habe nun ach! Philosophie...! - kezdődik a híres monológ. Sajnos, ez teljesen igaz. - Megöregedtünk, filozofálgatunk. Furcsa dolgok jutnak eszünkbe. Azon gondolkodunk, vajon volt-e olyan perc az életünkben, melynek szívesen mondanánk, maradjon? Azaz: úgy éltünk-e, ahogy kellett, megtettük-e, ami tőlünk tellett, ha meghalunk, marad-e utánunk valami?

S ezekre a kérdésekre nem olyan könnyű megadni a feleletet!

Amíg az ember fiatal, azt hiszi, hogy minden, amit csinál, vele történik meg először. Mire megöregszik, rájön, hogy csak azt tette, amit a kor parancsolt. Negyvenévesnek az a kötelessége, hogy kételkedjék, a hatvanévesnek, hogy bízzon, próbálja megőrizni az értékeket - és belássa, hogy a tanár sorsa annál tragikusabb, minél eredményesebben tanít.

Általában azt hiszik, az a tanítvány kötelessége, hogy továbbfejlessze és beteljesítse mestere eredményeit. Én ezt tagadom. Szerintem az igazi tanítvány nem fenntartja, hanem lerombolja mestere tanításait, és romjaira új épületet emel. Az öregeknek, mint generációnak, nincs ettől mit tartaniuk. Miközben lerombolnak, építik halhatatlanságunkat is. Ami romboló szenvedélyüknek ellenáll, az örök életű. Ők válogatják ki munkánkban az ocsúból a tiszta búzaszeme-

ket, s mire megöregszenek, majd azt is megértik, hogy amit elértek, azt voltaképpen nekünk köszönhetik. Ők fogják átnyújtani a fiataloknak megőrzésre a mi nevünket.

De hogy közülünk ki lesz az, aki személy szerint is megmarad, azt ma még sem ők, sem mi nem tudjuk eldönteni.

Amint látják, a legfiatalabbakkal minket nemcsak a közös bizalom fűz össze, hanem egyfajta közös aggodalom is. Ők azt találgatják, sikerül-e majd megvalósítani terveiket. Hadd mondjak hát most valamit azoknak, akiket hozzánk a legközelebb állóknak érzek, akik most kezdik pályájukat.

Mikor még csak terveztük ezt az ünnepélyt - hadd köszönjem meg hálás szívvel mindazoknak, akik azon fáradoztak, hogy számomra felejthetlenné tegyék -, sokan kérdezték, miért ebben a régi, kopott teremben akarom megtartani. Hadd adjam meg most a magyarázatot: attól féltem, hogy egy díszesebb terem összeomlana attól, amit most mondani fogok. Ezek az öreg falak sok mindent megértek, és elbírák a legnyersebb igazságokat is. Sőt; erről a helyről, ahol T. professzor tanított, csak a tiszta igazat szabad mondani.

Ha egy tapasztalt és valóban tiszteletre méltó professzor szereti tehetséges és becsületes tanítványát, az igen természetes és kedves dolog. A fiatal ember számára támogatást, gyors fejlődést, szabad utat és várhatóan magas tisztségek ígérését jelenti. Okos és célszerű, hogy a fiatalok erre törekedjenek.

Ám ami az örök életet illeti, arra gyakran komolyabb ígéretet jelent egy másik, rendhagyóbb viszony. Ha a fent említett tiszteletre méltó professzor tisztességes és törekvő tanítványát nem kedveli, hanem haragszik rá, sőt gyűlöli, az egyáltalán nem helyénvaló, s a tanítvány részéről többnyire hálátlanságot, a professzor részéről rossz jellemet takar. De bármilyen igazságtalan is ez: többnyire az ilyen tanítványok közül kerülnek ki a halhatatlanok. S azért a professzort sem szabad teljesen elítélniök. Mint már bátorkodtam említeni: az igazi tanítványnak az a feladata, hogy eltemesse a mesterét. S mert valamennyien esendők vagyunk, a saját sírásóját közülünk is csak kevés ember szereti.

Hadd köszönjem meg tehát ezt a fényes ünnepélyt mindazoknak, akik kedvesen tanítványaimnak és követőimnek vallották magukat. Hadd köszönjem meg e helyről is a kormánynak a magas kitüntetést. Hadd üdvözljem szívem egész melegével legfiatalabb tanítványaimat, s közülük mindenekelőtt azt az egyelőre még ismeretlen ifjút, aki azért született, hogy tevékenységével egykor homályba borítsa Bérczessi professzor hírét. Hadd figyelmeztessem, aligha lesz könnyű a sorsa: sokat kell majd küszködni és szenvednie. De hadd áruljam el azt is, ha az ember megöregszik, egyedül ezek a küzdelmek kárpótolják azért a gondolatért, hogy egyszer majd meg kell halnia.

2 AZ AJÁNDÉK

A mérhetetlen hosszúnak tűnő ünnepély végül mégis véget ért. A professzorok még egyszer kezet szorítottak az ünnepelttel, aztán siettek ki a folyosóra, hogy kisebb csoportokba verődve megtárgyalják a történeteket. A professzor beszéde valóban kitűnően sikerült, mindenki talált benne valamit, amiért megsértődhetett. Juhos már ott a helyszínen megpróbált ligát szervezni Bérczessi ellen, s azt követelte, hogy a legközelebbi kari ülés nyilvánosan utasítsa vissza rágalmaival. Máskülönben - jósolta elkeseredetten - a fiatal orvosok fűtyülni fognak professzoraik véleményére, a tantermek folyosóját felveri a fű, s az eddigi bizalmat a gyanakvás és fitymálás légköre fogja felváltani. De csak kevesen értettek egyet vele. A kollégák többsége úgy vélte, hogy amit Bérczessi a tanítványokról mondott, az nagyon is elgondolkoztató. Csak azt a módot találták ízléstelennek, ahogy a professzor kihangsúlyozta, hogy ő maga az effajta gyengeségeken is felül tud emelkedni.

- Mivel hangsúlyozta ki? - kérdezte Szabó doktor letörve és dühösen Károlyi tanár úrtól.

Kettőjüket bízta meg a professzor, hogy házigazdaként fogadják és búcsúztassák a vendégeket. Az ünnepély előtt, a fogadáson ez kedves kötelessége volt a fiatal adjunktusnak, most azonban utálatos és megalázó teher. Úgy érezte, titokban minden szem őt nézi, és a háta mögött minden száj őrajta nevet. Nagyon sokan tudták, hogy a professzor példázatában ő volt a kedvenc tanítvány, akinek csak a gyors hivatali előmenetel ígértetett meg, és Vas a tékozló fiú, aki előtt megnyitott a határtalan jövő. S mert idáig számos jó okból azt hitte, hogy a professzora nemcsak szereti, hanem tehetségesnek is tartja, sőt mint tudományos kutatótól is sokat vár tőle, egyelőre fel sem tudta fogni, hogyan árulhatta el mestere a nagy nyilvánosság előtt. És mert hasztalan szeretne volna hinni, hogy a kollégák többségének igaza van, ösztöne azt súgta, hogy csupán örül a lelkük, ha Bérczessiről rosszat mondhatnak, s azért állítják, hogy saját magát kivételnek tartja a szabály alól.

- Szerintem éppen hogy Vaszról és rólam beszélt a professzor! - ismételte meg tehát nyomatékosabb formában kétségeit, remélve, hogy Károlyi tanár úr az ellenkezőjéről győzi meg.

A tanár úr pedig szúrósan elmosolyodott.

Nagyon nem szerette Fricit - sőt Fricikét, ahogy a háta mögött szokta említeni. Nem szerette, mert a szerencse gyermeke volt, az ölébe hullt minden, amiért másoknak meg kellett küzdeniük, mert akkor is áhítattal nézett a professzorra, ha nem szemtől szembe állt vele, mert mindig pontosan tudta, mit várnak tőle: mikor hízelegjen, és mikor szabad szemtelenkednie, s mert éppen Bérczessi legjobb barátjának, Seres professzornak a lányába szeretett bele, és jegyezte el menyasszonyául - s végül, mert mindennek ellenére úgy viselkedett, mintha csupán jó munkáját jutalmazták volna a különféle elismeréssel.

Ő maga már két professzort szolgált végig mint a helyettesük. El nem eresztették volna maguk mellől, mert ő jelentette számukra a biztonságot, a szolgálat rendjét, a szervezet órapontosságú működését - de egyik sem szerette, egyik sem gondolt rá, ha egy katedra megürült, s egyáltalán már régen tudomásul kellett vennie, hogy örökre meg kell elégednie a második hellyel. Ha ő mégsem vesztette el a kedvét, nem panaszkodott a sorsára, és nem gyűlölte meg az embereket, hogy jön akkor ez az elkényeztetett fiatalember ahhoz, hogy kiabáljon, mert egy fricskát kapott az orrára?

Legszívesebben ráhagyta volna, hogy a professzor Vast akarta megdicsőíteni - hadd töltsön álmatlanul néhány éjszakát -, csak éppen Vast sem szívelte, s még ilyen cél érdekében sem akart róla jót mondani.

- Micsoda önhittség, Frici! - legyintett ezért bosszúsan. - Még hogy rólad beszélt? Ki vagy te tulajdonképpen? Ki sem látszol a földből, s ha Bérczessi véletlenül a fejedre lép, csak azért teszi, mert észre sem vesz. Eszébe se jutottál, fiam! Szavamat adhatom, hogy neked még a példázataiban sincs helyed. Ő Juhost akarta megsérteni, s természetesen Vas professzort is. Juhos most itt üvölt, Vas pedig oda sem ment a kezét megszorítani, hanem a diákbejáron át gázolt ki a szabadba. Ha utánaaszaladsz, még elérheted, majd ő megmagyarázza neked saját példáját, mennyit törődik a professzor a famulusaival...

Frici pedig csodálkozva nézett körül, és Vast valóban nem látta a búcsúzkodók között. Lehetett tehát valami igazság Károlyi tanár úr szavaiban. Hanem a vigasztalása azért igazán nem nyugtatta meg. Csak annál kedvetlenebbül csüggesztette le a fejét...

A tanár úr jól látta: Vas valóban a medikuskijáraton át távozott. De nem sértődött meg, s nem is szándékosan volt modortalan. Az ünnepség túlságosan elhúzódott, s neki még egy ígéretet kellett teljesítenie. Seres professzor, Bérczessi barátja „estélyt” rendezett a professzor tiszteletére, s ecélből afféle elvarázsolt kastéllyá alakította át egyébként szolid ízléssel berendezett villáját. Csodálatos színjátékra készült, amelyben mindenkinek megvolt az előre kijelölt szerepe. Egy alkalmatlan helyen keletkezett ötcsapú karbunkulus miatt a kis öreg az utolsó percben kénytelen volt távol maradni az ünnepségről (Bérczessi maga beszélte rá, hogy maradjon otthon), s így Vasnak kellett helyette elvállalnia - bár nem tette szívesen -, hogy autójába veszi, és hat órára házhoz szállítja Dunai és Balogh doktorokat, a Bérczessi-klinika gyakornokait. A két fiúnak az estélyen hivatalosan a professzor imádott ifjúságát kellett képviselnie, valójában azonban Seres az áldozati bárány szerepét szánta nekik terveiben.

Seres a kémia professzora volt a testvéregyetemen, s mind Bérczessinek, mind Vasnak legjobb barátja. A professzorral közel húsz éve voltak jóban. Vast akkor vette pártfogásába, amikor Bérczessi olyan méltatlanul megtámadta a kari ülésen. Szabad idejük jó részét mindketten Sereséknél töltötték, és Amália asszony, Seres felesége gondoskodott arról, hogy egymással ennek ellenére se találkozzanak. Éppen ezért az esti meglepetéssorozat egyik fő pontjának számított, hogy összehozzák egymással a két ellenséget. - Erről Vas tudott, Bérczessi nem.

Mi tagadás, ennek is volt szerepe abban, hogy az ünnepség után nem ment oda Bérczessihez. Úgy érezte, hogy az estélybe tulajdonképpen ő ugratta bele Serest, s nem egészen tisztességesen járt el, amikor nem figyelmeztette terve veszélyeire. Ámbár a kis öreget nem nagyon kellett ugratni, hiszen mindent, amit csinált, elvi magaslatra és művészi tökélyre szokott emelni.

Vas is tudott erről egy sereg kedves történetet.

Egy ősszel például a professzor családjával kísérták a mezőkre, ahol sárkányt eregettek a városszéli fiúk. A két kislány tűzbe jöve szaladgált a fiúk után, és könyörgött, hogy csak egyszer húzhassák ők a zsineget. Seres ekkor megígérte, hogy csinál nekik sárkányt, majd meglátják, milyent, s ahogy hazamentek, csirízt főzött, kitergetett néhány ív papírt, léceket fűrészelt, összekente nemcsak az asztalterítőt és a szőnyeget, de még a függönyöket is - s reggelre elkészítette művét, amit felesége, Amália asszony nyomban elkeresztelt Busafejű Csámpinak, de amit csak annál nagyobb lelkesedéssel csodáltak a gyerekek. Busafejű Csámpi aztán az első föleresztéskor öngyilkosságot követett el, és darabokra tört. Ekkor már mindenki

nevetett rajta, kivéve Serest, aki bajuszkáját idegesen tépdeseve istenkedett, hogy minden a legnagyobb rendben lett volna, csupán a szél fújt másképpen, mint szokott.

Ezután a Titkos Kísérletek Kora következett. Seres eltűnt az emberek elől. Kisebbik lányával bezárkózott dolgozószobájába, ahonnan esténként csiriz- és enyvsszag áradt, reggelenként pedig titokban, mielőtt felébredt volna a család, kibelezett sárkányhullákat csempészték a szemétre. Ám aztán kitárultak az ajtók, s a család csodálkozva látta, hogy mindenütt, asztalon, szekrényen, sőt még a csilláron is, szebbnél szebb sárkányok csüngenek, apa és leánya pedig titokzatos csomaggal a kezükben mezei sétára invitálja az ismerősöket. Ott aztán könnyedén az égbe szökkent az évszázad sárkánya, a Busafejű Csámpi XLV, mely a nézők ámulatára odafönt minden mozdulatára megváltoztatta a színét, s közben a friss szélben fuvolahangon énekelt.

Taps, kiabálás, éljenzés. A városszéli fickók meredt szemmel bámultak az égre, és a fűbe rejtették saját sárkányaikat. Seres pedig gyönyörködve nézte a színét változtató csodát - aztán egyszerre az kérdezte:

- Na?!

Miután a kémiai, fizikai és aerodinamikai tudás, valamint a kézügyesség ilyen magas tökélyű alkotásban egyesült, Seres lecsendesedett, és sem ő, sem lányai nem kívántak többé sárkánnyal játszani. XLV. Csámpi bevonult a családi legendák közé, amelyekkel alkalomadtán dicsekedni lehetett, mert Seres mindennel dicsekedett, kivéve szakmai eredményeit. Azokról beszélni sem szeretett. Legfeljebb így, általánosságban:

- Kétféle tudományos munkás van: a kutató és a tudós. A kutató megoldja a problémákat, s mikor azt hiszi, hogy mindent ért, jön a tudós, és bebizonyítja, hogy ellenkezőleg, a dolog most még sokkal bonyolultabb, mint azelőtt. Aztán kijelöli az újabb problémákat, amit a kutatónak meg kell oldania, és kezdődik minden előről. Mert a kutatáshoz csak fenék kell, a tudományhoz pedig ész.

Aztán ravaszul elmosolyodott:

- Így tehát, mikor ti azt hiszitek, hogy én gyerekes játékokkal foglalkozom, a valóságban csupán tréningezek. Így gyakorlom magamat, hogy észrevegyem a problémákat az élet minden területén.

Az elmúlt nyáron a kis ember együtt volt Bérczessivel Besançonban, valami konferencián. Az egyik unalmas előadásról mind a ketten megszöktek. Seres az áruházakat kereste fel, hogy ajándékokat vegyen Amália asszonynak és lányainak, Bérczessi pedig szokása szerint a régiségkereskedéseket kutatta fel. Évtizedek óta gyűjtögette ugyanis a középkori orvosságos-üvegeket, erre a gyűjteményére legalább annyira büszke volt, mint mikroszkopikus metszeteire.

Seres éppen becsomagoltatta a vásárolt holmikat, amikor berohant az áruházba Bérczessi.

- Végre! - lihegte elfulladva. - Adj ötszáz frankot kölcsön!

Kiderült, hogy a Jean Jacques Rousseau utcában van egy soha nem látott szép, de fenemód drága üveg, s azt neki akkor is meg kell szereznie, ha ég és föld összedől. Seresnek pedig voltaképpen még volt ötszáz frankja, de ezúttal kivételesen magának akart rajta venni valamit, s így nem tudott barátján segíteni. Hanem, amikor látta, hogy Bérczessi belesárgul a csalódásba, és kétségbeesetten rohan el, hogy felhajtsa valahol az ötszáz frankját, mégis meggondolta magát, megkereste a Rousseau utcai kereskedést, és megvásárolta a professor számára az üvegcsét. Először is azért, hadd bosszankodjék, amiért elvásárolták az orra előtt, másodszor azért, hogy annál jobban örüljön, amikor majd neki fogja ajándékozni.

- És bosszankodott? - kérdezte Vas, amikor Seres elbeszélte neki az esetet.

- Mint egy állat! - mondta Seres. - Ödön egyáltalán nem képes veszteni!

Most azt tervezte, hogy a professzort a jubileumán fogja megajándékozni az üvegcsével. De nem volt teljesen elégedett a tervével - mint mondotta -, stílusérzéke lázadozott e megoldás ellen. Az összes többi alkalmat túl kicsinynek találta az ajándékhoz, viszont a kettős jubileumhoz a meglepetést nem találta méltónak.

- Pedig - panaszolta - megkérdeztem egy szakértőt. Azt mondta, különösen értékes darab. Velencei kristály, reneszánsz kori.

Vas kíváncsian vette kezébe a kis remekművet.

- Szép - mondta elismerően. - Azt hittem, az anyaga van festve. Pedig csak a csiszolástól ilyen kék!

Világosság felé tartotta az üveget, és gyönyörködve forgatta a fényben.

- Nem is kék! Színt játszik, mint a te Csámpid!

Serest pedig ebben a pillanatban elkapta az ihlet. Megragadta Vas karját:

- Ugye, ezt mindenki így csinálja? - kérdezte izgatottan. - A fény felé tartja, és úgy néz rajta keresztül?

- Igen! - mondta ő csodálkozva. - De miért?

Hanem Seres már el is szomorodott.

- Pedig milyen szép lenne! - mondta csalódottan. - Képzeld el: ha Ödönnel elhitetnénk, amikor ugratásból megajándékozom az üveggel, amit elloptam az orra elől... aztán kiderülne, hogy nem az az ajándék, hanem ami benne van...

- Na, igen. De mi lenne benne?

- Ha szintetizálhatnánk a Padersen-faktort, és avval töltenénk meg... - sóhajtott Seres. - De a stereo hormonok nem az én szakmám. Akkor pedig ki csinálja meg?

Vas szíve nagyot dobbant.

- Én! - mondta nagyon szerényen, hanem aztán becsülettel elpirult.

Tulajdonképpen már három éve kísértette ez a gondolat. A faktor előállítás a gyárnak nem jelentett volna üzletet, de tudományosan meg lehetett volna indokolni a kísérletet - a labor úgymint elsősorban a stereo hormonok problémáival foglalkozott. Márpedig ha neki sikerül a szintetizálást megoldania, Bérczessi nem tehet mást, mint hogy nyilvánosan gratulál fiatal kollégájának - titokban pedig elismeri, hogy felnőtt hozzá, méltó ellenfeléül.

Csak éppen volt egy kis bökkenő. Minden értelmes ember tudta volna, hogy adott esetben nem a tudományos érdeklődés hajtja, hanem a személyes vetélkedés. Bérczessi is ezen sértődött volna meg, és nem azért, mert bebizonyosodott a nagy team fölénye az egyéni kiválóság fölött. De ha most Seres kéri közreműködésre, akkor senki többet nem tehet neki szemrehányást.

- Vállalom! - ismételte tehát. - Mégpedig nemcsak a Te kedvedért.

Különös módon a kis ember sem akkor, sem később nem gondolt arra, hogy barátja talán még a P-faktornak sem fog örülni, ha azt Vas szintetizálja. - Pedig mindenkivel jobban ismerte az ő Ödönjét. Talán azt hitte, hogy ők ketten valami személyes okból haragszanak egymásra, s csak utólag találták ki azt az elvi differenciát, melynek keretében tudósokhoz méltó formában bontakoztathatják ki személyes gyűlöletüket. Vagy talán csak túlságosan felgyújtotta fantá-

ziáját az a kép, amint Bérczessi abban a hiszemben, hogy az ajándék csupán a besançoni ugratás betetőzése, megpróbál jó képet vágni a rossz tréfához, bosszankodását titkolva, forgatja ujjai közt az üvegcsét - s aztán hirtelen rájön, hogy az meg van töltve valamivel.

- Először bizonyára azt hiszi, konyak vagy parfüm! - ábrándozott a kis öreg. - Orrához emeli, megszagolja... aztán tanácstalanul néz körül...

- És aztán? - ugratta Vas. - Kitalálja, vagy nem találja ki?

- Természetesen kitalálja, csak nem nagyon hamar. S mert a közhiedelemmel ellentétben egyáltalán nem blazírt, hanem érzelgős fakutya, talán még könnybe is lábad a szeme...

A bosszúságtól! - gondolta Vas. - Lehet.

De nem akarta Seres kedvét elrontani, s így véleményét megtartotta magának. A kis ember pedig ragyogó fantáziája minden erejét megfeszítette, hogy soha nem volt módon varázslatossá tegye a tervezett estélyt. Díszleteket és fényeffektusokat tervezett, mindenkit megbolondított, mindenkiel mindent megbeszélt - s közben mindenkinek az volt az érzése, hogy azért majd még őt is éri olyan meglepetés, amiről nem tud előre.

- Drágám! - könyörgött Amália - csak azt ígérd meg, hogy nem fogod a villát fölgyújtani, s nem sütsz a parazsán ökröt Ödön tiszteletére.

Ezt az egyet becsületszávára megígérte. Azon viszont hetekig tanácskozott, milyen felirat fogadja a villa homlokzatán a vendéget. Számtalan ötletet kapott barátaitól, és eszelt ki ő maga is, de egyik sem elégítette ki. Egyiket túl nyersnek találta, a másikat túl szelídnek. Egyszer még meg is haragudott, mikor Vas azt ajánlotta, csak ennyit írjanak a kapu fölé:

„Éljen Sir Cripps!”

- Ez nem vics! - kiáltotta dühösen. - Ez ízléstelenség! Először is, Bérczessi nem irigy, hanem hiú! Másodszor Sir Cripps nem nagyobb ember Bérczessinél, csak több lehetősége van!

Ekkor találta ki végül Frici azt a formulát, amely úgy célzott a professzor hiúságára, hogy sem túl sértő nem volt, sem túl homályos. Az ifjú adjunktusnak remek érzéke volt az ilyesmihez. Bérczessi többek között azért szerette, mert tudott úgy szemtelenkedni, hogy hízelgésnek hatott, s úgy hízelegni, hogy pimaszul szemtelenkedett.

Elhatározták tehát, hogy két feliratot készítenek. Az egyik így fog szólni:

„Éljen Bérczessi professzor!”

a Seres család.

A másik így:

„Addig éljen, amíg a magyar orvostudománynak él!”

Bérczessi.

Ezt a témát tehát szerencsésen lezárták, és rátértek annak a meghívónak a megfogalmazására, melyet Bérczessinek a jubileum reggelén kellett megkapnia.

- Három dolgot kell értésére adni - magyarázta Seres. - Hogy valami egészen rendkívüli meglepetést készítettünk elő, hogy a dekorációk kizáróan az ő bosszantására készültek, s hogy legalább egy olyan ember lesz a meghívottak között, akit nem szeret. Persze mindezt szellemesen és találóan.

Frici azonban elkeseredetten tiltakozott. Ez esetben a professzor őt veszi elő, és kiszedi belőle az összes titkokat.

- Letagadod! - ajánlotta Vas.

- Beismered! - mondta Seres. - De nem árulod el, mert megtiltották neked.

- Ki? - kérdezte Frici szemtelenül. - Maga?

Seres elégedetten pislogott.

- Pont ezen a hangon fogja kérdezni Ödön is! De te azt feleled: Nem! Amália!

Evvel el is volt intézve az ügy. Mindhárman tudták, hogy a professzor erre befogja a száját.

- Csak persze - magyarázta Seres -, előbb kifejti, hogy Frici ne röhögjön, mert ő nem azért hagyja abba a faggatást, mintha félne Amáliától, hanem mert tudja, hogy amiben Amália keze is benne van, az nem lehet rossz dolog.

Két héttel az estély előtt látszólag mindennel rendben voltak, mindent letárgyaltak. Hanem amikor Seres megkapta a karbunkulusát, és otthon kellett maradnia, kétségbeesetten telefonált Vasért.

- Mit csináljak? - panaszkodott. - Megígértem két vendégnek, hogy idehozom őket kocsival. És pont hatra itt kell lenniük.

- Majd én elhozom őket. Kiket?

- Két gyakornokot a Bérczessi-klinikáról - mondta Seres roppant magától értetődő hangon. - Baloghot és Dunait.

Vas gyanút fogott. Ez a kettő idáig nem szerepelt a meghívottak között. Mielőtt azonban megkérdezhetné volna, mi történt - Seres ravaszul belenevetett a telefonba.

- Tudod, az a két fölirat a kapu fölött, nem is olyan hatásos, mint Frici gondolja. Ödön csak akkor haragszik meg érte, ha ott látja alattuk a két gyakornokát is. Mert azt nem szereti, ha a tanítványai előtt viccelődnek vele.

Először nem akart kötélnek állni. Felháborította, hogy egy tréfa kedvéért a két gyerekre zúdítják Bérczessi haragját. Hanem aztán arra gondolt, hogy az ő játéka sem kevésbé komisz ennél Seressel szemben, s rossz lelkiismerettel igent mondott.

Elhozta tehát Baloghot és Dunait, s megbeszélés szerint, hogy ne olvashassák el a feliratokat, nem állt meg a bejárat előtt, hanem sebesen megkerülte az épületet, s a hátsó ajtón vitte be a házba a gyerekeket.

Szegénykék! - gondolta közben bosszúsan. - Ha az istenek tréfálkoznak egymással, annak mindig a halandók isszák meg a levét.

Átadta Amáliának a két gyakornokot, s rohant fel Sereshez az emeletre. Sürgős közölnivalója volt.

- Megváltoztatta a beszédét! - bukott be a szobába köszönés helyett.

Előtte való este ugyanis a professzor fölolvasta a barátjának előre eltervezett beszédét, és Vas úgy gondolta, hogy a szöveg váratlan megváltoztatása Bérczessi rossz lelkiállapotára vall. De a kis öreg nem hagyta végigbeszélni, hanem már az elején félbeszakította. Az, hogy Bérczessi a *Faust*-monológot idézte, neki is új ötletet adott:

- Nagyszerű! - kiabálta. - Én pedig akkor ezt fogom mondani, amikor kiveszem tokjából az üveget: Nun komm herab, kristallne reine Schale, hervor aus deinem alten Futterale, an die ich viele Jahre nicht gedacht.

Vas azonban nem ismerte a *Faust*-ot. El kellett magyarázni, hogy egy méregfiolát vesz elő ezekkel a szavakkal, és öngyilkosságot akar elkövetni. Mert haszontalannak találja az életét. Az öreg egyébként keservesen szörnyülködött, hogy a fiatal generációnak ez az elképesztő műveletlensége hatástalanná fogja tenni nagyszerű ötletét.

- No de Ödön meg fog érteni! - vigasztalta magát.

Vas nehezen állta meg, hogy rá ne kiáltson:

- Ébredj föl, Seres! Legalább ezt az egyet ne csináld!

De ehhez el kellett volna magyaráznia, hogy a P-faktort ő szintetizálta, az ő komplex kutató-csoportjával és az ő computere segítségével - s akkor alighanem nagyon rossz néven venné Bércessi, ha a barátja arra tesz célzást: legyen öngyilkos, az ő élete haszontalannak bizonyult... Ezt pedig nem akarta elmagyarázni, mert hirtelen az az érzése támadt, hogyha ő mindezt elmondaná, a kis ember elképedve csapná össze a kezét és felkiáltana:

- Jézus Mária! Hát te azt hiszed, Bércessi törődik avval, hogy te mit csinálsz?

Két héttel a jubileum előtt Seres felhívta Bércessit, és megkérte, hogy az ünnepség után töltsék náluk az estét. A professzor szívesen és gyanakvás nélkül mondott igent. Felesége halála óta a házaspár mindent elkövetett, hogy pótolják elveszett otthonát - az lett volna különös, ha éppen ezen az estén feledkeznek el róla.

Reggel aztán megkapta azt a bizonyos meghívót - merített papíron, Éva szépen kalligrafált írásával. Elolvasta, és jókedvűen elmosolyodott. A kicsi bizonyára boldogan másolta le számára a levelet, és nem sejtette, micsoda fenyegetéseket rejtett el apja az ártatlannak tűnő sorok közé.

„A Seres házaspár szívesen látja Önt a Bércessi professzor tiszteletére rendezett mai szűk körű estélyén. A meghívottaknak abban a szerencsében lesz részük, hogy éjfélig a professzor jobb, illetve bal térdénél üldögélhetnek, és csodálhatják ragyogó szellemét. Pontban éjfélkor az ünnepeltnek különleges ajándék nyújtatik át, amelytől a mennyországban fogja érezni magát, és - a professzori kar osztatlan öröme - átlényegül. A vendégek névsorát Amália asszony és Seres együtt állították össze, a dekorációról a házura egyedül gondoskodott.”

Természetesen mindent megértett, amit Seres közölni akart vele, s egy pillanatig még szóra-koztatta is, hogy barátja milyen agyafúrt módon válogatta össze kifejezéseit. Hanem aztán elkedvetlenedett:

- Micsoda energia! Fantasztikus!

Könnyűszerrel elképzelte, mennyi munkát fektetett bele Seres a mai este megszervezésébe. De azt már nem tudta megérteni, hogy egy nála alig fiatalabb ember, miért lótfut, kezdeményez és intézkedik, ha csak nincs múlhatatlanul szüksége rá. Ő már csak azt szerette, ha az ideje óráról órára mintegy magától beosztódik, s neki csak az a dolga, hogy egyik helyről átsétáljon a másikra, úgy tegyen, mintha hallgatná a vitát, s aztán ha elérkezik az ideje, elmondja azt az egyetlen dolgot, amit senki más nem vett észre, s ami az egész lényege. De hogy aztán megvalósítják-e a tanácsát, az már nem izgatta különösen.

Tudta, hogy nem haszon nélkül való, amit csinál. Mindenütt ültek fiatalok, akik felkapták kezdeményezését, lelkesen szervezkedni kezdtek, s ha már összeállították a kereteket, meghívták őt is, jöjjön el elnökölni, vagy átadni a tapasztalatait - s aztán azt hitték, hogy az egészet ő mozgatta meg -, de ez már csak annyi erőfeszítést követelt, ne vegyék észre rajta, mennyire untatja az a nyüzsgés és lárma, ami nélkül a fiatalok el sem tudják képzelni az ügyeket.

Eleinte ő is elcsodálkozott, mikor észrevette, hogy mire a beteg sóhajt, ő már nem is figyel oda. Most már azon sem csodálkozott, hogy mások is észrevették, és evvel gúnyolják a háta mögött. Nem bosszantotta ez az ostobaság. Bölcsen tudta, hogy tanítványai mindent pontosan meghallanak, megfigyelnek, s összeállítják számára az adatokat. Az ő dolga pedig az, hogy megnézzesse velük azt az egyet, ami még elkerülte a figyelmüket, vagy egyszerűen meglássa azt az összefüggést, amit ők nem vettek észre, eltévedve a fölös számú és kíméletlenül feljegyzett adatok között.

Mit szeretek én? - kérdezte néha magától. - Gondolkodni. És persze beszélni, hogy eltitkoljam a gondolataimat.

Ha néha eszébe jutott, milyen mérhetetlen sokat kezdeményezett, lökött előre vagy húzott maga után korábbi éveiben - utólag is szinte elviselhetetlen fáradságot érzett. Szerencséjére már annyira megszokták, hogy mindenben benne van a keze, hogy mindenki várt tőle valamit, mégpedig olyan elszántan és követelőzően, hogy nem állt módjában kérésüket visszautasítani.

Seres például most nyilván azt várta tőle, behívja Fricit, és kifaggatja a tervezett meglepetések felől. De hát minek? Az az egyén, akit Seres a bosszantására meghívott, csak Vas lehet. - Ki akarják vele békíteni. A dekorációk pedig lehetnek akármilyen pimaszok, az ember egyszerűen jó képet vág hozzájuk, s akkor nem ő bosszankodik, hanem Seres. Az ajándék pedig...

Nem, az ajándék nem lehetett valami csekélység, ha Seres ilyen felhajtást szervez körülötte. De hasztalan törte majdnem tíz percig a fejét, vajon mivel lepné meg magát, ha ő lenne Seres helyén, nem tudott olyat kitalálni, ami említésre lett volna érdemes. És ismét irigyelte Serest, amiért - úgy látszik - ez neki sikerült. Aztán órájára nézett, pár perccel volt kilenc előtt.

Megborzongott.

Tudta, megint következik a mindennapi megszokott csoda. Bejönnek a fiatalok, s ő elfelejti, hogy fáradt és közönyös. Kérdezni, válaszolni és intézkedni fog, s azt fogja hinni, hogy ez örömet és elégedettséget is szerez neki. Erőfeszítés nélkül, természetesen fog történni minden, s a tanítványai ismét nem igazodnak el rajta. Ha máshol jár az esze, azt fogják hinni, rájuk figyel, s amikor látszólag nem figyel oda, megdöbbenve fognak rájönni, hogy mindent hallott és észrevett. És persze intézkedni fog Frici ügyében is - megkéri Károlyi tanár urat, ossza be rendkívüli ügyeletre, de ne vegye észre, ha cserél valakivel. Akkor aztán a gyerek beszélni fog, akárhogyan is próbálta bepaukolni leendő apósa.

Már hallotta is kintről a gyülekezők csendes beszélgetését. Kinyitotta az ajtót.

- Itt vagytok? - miért nem jöttök be?

Az ünneplés után végre magára maradva, fáradtan, rosszkedvűen indult vissza a szobájába. Nem várt semmit a jubileumától, mégis csalódást okozott.

- Mindegy! - mondotta maga elé. - Most kimegyünk Seresékhez, és elfelejtjük az egészet.

Többes számban gondolkodott, mert régi szokás szerint ilyen esteken Frici megvárta az irodája előtt, megkérdezte, mikor indul a professzor úr, s hogy elviheti-e a kocsiján. Ma este azonban üres volt a folyosó, csak a másik oldalon, Károlyi tanár úr ajtaja előtt várt néhány beteg. A professzor csodálkozva nézett körül, s aztán dühösen ment be a szobájába. Bántotta, hogy Frici éppen ma késik. Tudhatta, hogy nehéz napja volt.

Rövid idő múlva azonban megérkezett a fiatalember. Megállt az ajtóban és meghajolt:

- Tiszteletem! Van valami utasítása a számomra, professzor úr?

- Hogyhogy? - csodálkozott Bérczessi. - Azt hittem, azért jössz, hogy elfuvarozz Seresékhez.

- Nagyon szeretném, professzor úr - mondta Frici hidegen -, sajnos, ma este én vagyok az inspekciós...

Jóságos úristen! - sóhajtott magában a professzor. - Ez megsértődött!

- Nem értelek! - mondta hangosan, és gúnyosan elhúzta a száját. - Reggel még a te nevedet olvastam a táblán, de délben már cseréltetek Székely doktorral. És?

Mint mindenki tudta, tíz éve kivételezett a fiatalemberrel, s ezért elvárhatta, hogy sértődés nélkül elviselje a tréfáit. Csakhogy a fiatalember nem érezte, hogy vele bárki is kivételeznék. Mert igaz volt, hogy erőfeszítés nélkül megkapott mindent, de az is igaz volt, hogy ennek ellenére is megfeszítette minden erejét. Senki nem dolgozott nála többet a fiatalok közül, s eredményei is jobbak voltak, mint a többieké. Végül pedig Irént sem azért jegyezte el, mert a főnöke barátjának a lánya, hanem mert őt szerette meg. Ha nem szeret belé, nem kérte volna meg. Így hát mérhetetlenül elkésérítette lekicsinylő megjegyzése a kedvencekről, és Károlyi tanár úr, valamint a professzorok véleménye ellenére sem kételkedett, hogy nem mást értett a kétféle tanítványon, hanem éppen Vast meg őt. Ezt a nyilvános árulást nem tudta, és nem is akarta megbocsátani.

- Ez reggel volt, professzor úr! - mondta ezért kihívóan. - Hanem aztán arra gondoltam, mennyire ellenzi professzor úr az inspekciók cserélgetését, s elhatároztam, hogy megőrzöm a klinika fegyelmét.

A professzor pedig ebből megértette, hogy ezúttal túlságosan messzire ment, s vagy ő enged, vagy a fiatalember az első útjába kerülő falon betöri a saját fejét.

Megszokta, hogy neki mindent szabad, és nagyon is gyakran bántotta meg barátait. De ha utólag véletlenül rájött, hogy igazságtalanul viselkedett, heves és őszinte megbánást érzett, és iparkodott minél gyorsabban elfelejtetni a sértést. Ilyenkor a legrövidebb idő alatt visszahódította a lázadó szívet - hogy aztán ezt a sikert is az egyéniségének kijáró hódolatként könyvelje el.

- Sajnálom, Frici! - mondta ezért csöndesen. - Ma este igazán hiányozni fogsz nekem.

Ám a fiatalember éppen ezt várta, hogy rávághassa a választ, kajánul örülve, hogy egyben apósát is elárulja általa:

- Ott lesz helyettem Vas, professzor úr! És bizonyára hálás lesz Önnek, amiért mennybe menesztette a gyülekezet előtt!

Bérczessi csodálkozva húzta föl szemöldökét, mintha csak most értette volna meg, miért haragszik adjunktusa.

- Szamár vagy, Frici! Rajtad kívül mindenki tudta a teremben, hogy magamat kivételnek tartom az ilyen emberi gyengeségek alól.

És Frici zavarba jött. Nem hitte, hogy Károlyi tanár úrnak igaza volt, de még kevésbé hitte volna, hogyha igaza van, azt professzora be is fogja vallani. Bérczessi pedig kezdte ütni a vasat, amíg meleg.

- Vas...! - mondta tűnődve. - Ügyes gyerek. Az a legfőbb vágya, hogy ellenfelemnek ismerjem el, de ezt azért mégsem tehetem. Tíz évig volt nálunk, ismerte mindazt a problémát, amit mi időhiány miatt nem tudtunk megoldani. Ezek most készen hevernek emlékezete polcain, egymás után leemeli őket - és nem tagadom, hogy megfajtásukban igazán remek dolgot produkál. Csak éppen nem eredeti. Soha nem eredeti...

- És én? Én talán eredeti vagyok? - akarta kérdezni Frici, de a professzor megelőzte:

- Persze, te sem vagy eredeti. Csakhogy neked még ezután kell bizonyítanod.

Frici annak idején Vas gyakornoka, később tanársegéde volt a klinikán, s azóta is tartották a barátságot egymással, de most jólestek neki a professzor lebecsülő szavai. Csak éppen azt nem értette, hogy akkor kire célzott voltaképpen Bérczessi?

Bérczessi pedig ismét elmosolyodott.

- Juhos professzor a közelmúltban kiszekírozta klinikájáról két adjunktusát - mindkettő többet ér, mint a mestere. De mielőtt elmondtam volna filippikámat ellene, azon gondolkodtam, nem fogod-e te magadra venni a szavaimat. - Láthattad, mekkora szünetet tartottam a *Faust* idézése előtt. De hát - mondtam aztán magamnak - mi történhetik? Legrosszabb esetben néhány napig duzzogni fogsz. Hanem aztán megtudod, milyen feladatot szántam neked - és ebből megérted, hogy sértődésre nincsen semmi okod.

Leültette a fiatalembert, és bizalmasan a karjára tette a kezét:

- Valamikor azt hittem, a Watts-anaemia kutatását teljes egészében egyedül fogom bevégezni. Most már látom, erre nem lesz időm. Hogy a P-faktornak mi a szerepe, azt most már tudjuk, de nem tudjuk, hogyan hat. Van még valami, mind ez ideig ismeretlen tényező - különböző okokból egy enzimnek kell tartanom -, aminek a megtalálásával még adósok vagyunk. Ezt a témát adom át neked, s hozzá annyi embert, amennyire szükséged lehet.

- Dehát - dadogta Frici, és megszéduült az örömtől -, ez is az Ön gondolata, professzor úr...

Bérczessi erélyesen rázta a fejét:

- A gondolat, igen - de itt önmagában a gondolat semmit nem ér. Ha csak arról lenne szó, hogy a Watts-anaemiások véréből mutasd ki az enzimet, ebben valóban nem lenne semmi különös. De Watts-anaemia nincs. Megszűnt, nem létezik. Viszont az enzimnek az egészségesek vérében is léteznie kell. Tehát máshonnan kell előkerítened. Az egészségesekből? Nem tudom. Vagy talán át kell nézni az összes anaemiát, amelynek még vannak feltáratlan hatásmechanizmusai, hátha találsz közöttük valami gyanúsat? Ezt sem tudhatom. Az enzimről a legáltalánosabb hatásán kívül semmit nem mondhatok, már a kutatás kiindulópontját is neked kell megtalálnod - ha tudod. De ha tudod - akkor többet nem kételkedhetsz képességeid felől.

Nem részletezte tovább a feladatot, látta, hogy Frici már eléggé megijedt. Ehelyett tréfásan megkérdezte:

- Meg sem köszönöd?

- De - mondta Frici csendesen és felállt. - Megyek, és visszacsinálom Székely doktorral az inspekciót.

- Hát azért - mondta erre Bérczessi -, három csere egy napon, az már sok lesz egy kicsit. Ebbe én már csak akkor egyezhetem bele, ha elárulod, milyen ajándékot készített nekem Seres.

Egyenesben vagyunk - gondolta Frici, és dühösen elmosolyodott.

- Akkor maradok - professzor úr. - Ezt az egyet ugyanis megtiltották nekem.

- Ki? - kérdezte Bérczessi megvetően. - Seres?

- Nem. Amália asszony tiltotta meg.

Eddig minden úgy ment, ahogyan Seres kiszámította. Most azt kellett volna mondania, ne higgye Frici, hogy ő fél Amáliától, csupán... s már majdnem ki is mondta, mikor eszébe jutott, hogy a fiút most újból és véglegesen meg kell hódítania, s ezért megadóan lehajtotta a fejét:

- Akkor tartsd meg a titkot - mert Amáliától még én is félek egy kicsit.

Mivel pedig tudta, hogy ennél többet már úgysem adhat a gyerekeknek, felállt, és szó nélkül megindult kifelé. Amikor elhaladtak a tanterem előtt, eszébe jutott valami:

- Beszélj Székellyel. Én addig bemegyek ide. Kaptam egy csodálatos rózsacsokrot hálás betegeimtől, de az asztalon hagytam. Elvisszük Amália asszonynak és Irénnek.

Be akart lépni a nyitott ajtón, de akkor megszólalt odabent Mariska néni, minden takarítónők gyöngye:

- Mozogj már, Juli! Mit vacakolsz azon az asztalon?

- Ezt a gyönyörű csokrot nézem. Hogy volt szíve itt hagyni a professzor úrnak?

Mire Mariska néni:

- A professzor úrnak nincs szíve, fiam. Pedig mennyit gürcölt szegény Klára nővér, amíg összegyűjtötte a pénzt a betegektől!

Válla közé húzta a nyakát. Frici után sandított, hallhatta-e Mariskát, de a fiú szerencsére már messze járt. Akkor csendesen elfordult az ajtótól, és elindult kifelé.

Majd azt fogom mondani, már elvitték a takarító asszonyok...

Mert Amália asszonytól nem félt ugyan - az valami egészen más dolog volt. De Mariska néni-nek nem merte elárulni, hogy kihallgatta a beszélgetésüket. Tőle valóban tartott egy kicsit.

Frici már várta az autónál. A professzort előbb meglepte ez a gyorsaság, de aztán válla felett visszapillantva látta, hogy még Székely doktor neve van az ügyeletes táblán - tehát a gyerek még csak tervezte, hogy mégis vállalja az ügyeletet, de nem volt ideje a cserét végrehajtani.

- Boszorkányosan ügyesek vagytok - mondta jókedvűen. - Székely doktor neve máris a táblára repült.

Beült az első ülésre, és kényelmesen kinyújtózkodott. Frici lenyomta a gázpedált.

- Úgy látom - morogta közben hidegvérűen -, professzor úr sem hozta el a csokrát...

Tehát Mariska néni őrmesteri hangja mégis elhallatszott a folyosó végéig...

Nevetett:

- És te azt hiszed, hogy nekem most szégyellnem illenék magam! Végtelenül buta vagy.

- S ezért abban a szerencsében részesülök - indította el Frici a kocsit -, hogy professzor úr külön előadást fog tartani nekem.

Tudta, hogy a mai estén a szokásosnál is többet engedhet meg magának. Ám Bérczessi nem bosszankodott.

- Először is a betegek szívesebben adnak részemre öt forintot, mint Klára nővérnek ötvenet. Másodszor, az igazi nagyságnak nem az a jele, hogy hálából rózsacsokrot küldenek nekünk, hanem hogy mindig van valaki, aki erre a célra beszedi a pénzt. Mert a nagyság se nem érdem, se nem tudás, a nagyság: hatalom.

- Vas azt terjeszti a hátam mögött, azért nem foglalkozom csak kutatással, mert a praxis hozza a pénzt. De így csak az olyan ifjú emberkék gondolkodnak, mint te vagy ő. És valóban, ti vagy futtok a pénz után, és akkor tudtok autót venni vagy külföldre utazgatni, vagy nem futtok, és akkor mélyen elítélitek a paraszolvenciát. De az olyan embernek, mint én, egy lépést sem kell tenni a maga érdekében. A pénz akkor is utána fut, ha nem akarja.

Elhallgatott, és várta, hogy a fiatalember mondjon valamit. De az makacsul hallgatott.

- Elnémultál, Frici...!

- Azon gondolkodom, honnan tudja, professzor úr, mit szokott Vas a háta mögött mondani.

Elmosolyodott a sötétben. Ismét kezdett neki tetszeni a gyerek.

- Jó lesz vigyázni, Frici! Mert azt nem mindig hallom meg, amit a társaságomban mondanak. De amit a hátam mögött beszélnek, az előbb-utóbb föltétlenül a fülembe jut...

Seresék háza zárt kapuval fogadta a vendégeket. Az ablakaiból nem szűrődött ki semmi fény. Csupán a tornác fölötti falat világította meg egy lámpafüzér.

- De mi ott az a két fehér lepedő? - kérdezte a professzor idegesen. - Ostobaság!

Frici felkapta a fejét.

Valóban, feliratok helyett fehér vászoncsíkok húzódtak végig a villa elején. De hogy mit akar evvel a változtatással Seres, azt nem tudhatta ő sem.

Vállat vont és becsöngetett.

A csengetésre magától kinyílt az ajtó, s a kapufélfa fölötti házikóból (az is újonnan került oda) kiugrott egy piros kis kócpapagáj, háromszor elkiáltotta: Éljen Bérczessi! aztán Juhos hangján Juhos üdvözlő beszédét kezdte mondani. (De az már igazán rejtély, honnan szerezte meg Seres a magnószalagot.)

Mikor a kert feléig értek, kihunytt a lámpafüzér, s a fehér szalagokon zöld fénnel megjelentek a feliratok. Az elsőn ez állt:

Éljen és virágozzék Bérczessi professzor!

a Seres család

alatta pedig:

Addig virágozzék, míg a magyar orvostudományért virágzik!

Prof. dr. Bérczessi

- Pompás! - suttogetta a professzor elragadtatva. - Hát van ennél kedvesebb dolog Magyarországon?

Ám ekkor felgyulladt a lámpa a tornácon, és Bérczessi meglátta a tiszteletére összesereglett kis társaságot. Balogh és Dunai álltak elől. A két gyerek boldogan mosolygott közeledő professzorára. Teljesen gyanútlanok voltak szegénykéik, hiszen nem tudták, miféle felirat van a vásznan - de Bérczessi persze azt hitte, rajta mulatnak gyakornokai.

- Megállj, Seres! - sziszegte magában dühösen. - Ezért megfizetsz!

Vidáman meghajolt, aztán fellépett a verandára, és egyenként üdvözölte a társaság tagjait. Úgy haladt körbe, hogy Vashoz érkezzen utoljára.

- Szervusz, Vas! - mondta ekkor kényelmesen, hangosan és mentegetőzni kezdett:

- Bocsáss meg a tegezésért, de én még a régi iskolához tartozom. A mi időnkben azt tanították, hogy a házigazdát sérti meg az, aki a vendégét nem tegezi.

S hogy véletlenül se érthessék félre, ártatlan arccal tette hozzá:

- Különben is, én már régóta csak a megfelelő alkalomra várok. Rajtad kívül minden professzort tegezek az egyetemen - és igazán nincs okom rá, hogy veled kivételt tegyek...

Örömmel látta, hogy barátai gúnyosan néznek egymásra, Seres pedig bosszús és tehetetlen mozdulatot tesz a kezével. A fiatal professzor azonban - meglepetésére zavartalanul, sőt elégedetten nevetett.

- Megtisztelsz, professzor úr! - Remélem nem lesz okod megbánni nagylelkűségedet...!

Bérczessi finom füle valami fenyegetést érzett ki a hangjából, s ahogy erre jobban megnézte a többieket is, úgy látta, mintha inkább őt sajnálnák, mint Vast - kivéve persze Amáliát, aki gyűlölte a tapintatlanságot, akárki is követte el.

Hm! - gondolta. - Jó lesz vigyázni, öregem!

Szinte lábujjhegyen ment fel az emeletre. A szalon ajtajában azonban ott állt egy nagy csokor vörös rózsával a karján Seresék kisebbik lánya, Éva - és ő egyszerre elfelejtkezett az óvatosságról és rossz előérzetéről.

Neki nem volt családja. Első felesége a nyolcadik hónapban volt, amikor halálát lelte egy leomlott ház romjai alatt, második felesége pedig nem is szülhetett gyereket. Évát szerették gyerekek gyanánt, s a csúnyácska, de roppantul kedves, okos kis kölyök teljes szívéből viszonzta szeretetüket. Négyéves kora óta náluk is állt egy ágya, hogy kényelmesen tölthesse az éjszakát, ha nem akar hazamenni szüleihez. Ilyenkor rendszerint hajnalban ébredt, és édes hangocskájával fölkiabálta nevelőszüleit is.

- Irénke! - odamehetek?

Nem sokkal Irén halála után a kis tücsök váratlanul nőni és formásodni kezdett, s néhány év alatt szinte fájdalmasan bájos, viruló leánykává serdült. A professzor éppoly zavarral és ámulva szemlélte ezt a csodát, mint maga Seres, s ha átölelte finom vállát, gyakran gondolt szemérmes féltékenységgel arra a fiúra, akit majd ilyenkor nem fog feszélyezni, hogy a kicsi már felnőtt, nagyleány.

Ezen az estén Éva a szokottnál is szebb volt. A vörös virágok pompásan illettek sötét hajához, és szemmel láthatóan boldog volt, hogy ő üdvözölheti Ödön bácsiját. De azért feszélyezte is a szerep, főleg a kezében tartott csokor - ha ez nincs nála, egyszerűen bácsikája nyakába borul, és megcsókolja kétfelől. Zavarában lábujjhegyre emelkedett, s jobb kezével kissé felemelte a csokorra akasztott aranszegélyű cédulát, amely így közölte a világgal a virágok rendeltetését:

Bérczessi professzornak

szerető hívei

A professzor jókedvűen mosolygott, odalépett Évához, és a csokor felett könnyedén megcsókolta a homlokát. Ekkor kigyulladt egy erős fényű reflektor, és Seres lármázni kezdett a hátuk mögött:

- Egy pillanatnyi türelmet! - fényképezés!

A váratlan világosság elvakította a professzort. Mikor pedig visszanyerte látását, már nem Évát nézte, hanem a kezében tartott cédulát - és azt bámulták a többiek is. Az erős fény hatására ugyanis eltűnt róla a fölirat alsó része, s helyette a következő szöveg tűnt elő:

„Óriási árleszállítás,
szálja húsz fillér!
Bérczessi professzornak
most vegyen virágot!
Megéri a bolondnak is!”

Seres ezt az egy tréfát senkinek nem árulta el előre. Tudta jól, hogy Amália mindenáron megakadályozná a tervét, neki pedig nem volt kedve ötletéről lemondani. Meg is bánta gondatlanságát, mert Éva - mikor néhány másodpercnyi zavart csodálkozás után - észrevette, hogy milyen ízléstelen tréfának lett akaratlan végrehajtója, falféherre sápadt, és földre ejtette a csokrát:

- Fúj! - kiáltotta félig sírva. - Nem szégyelled magad, apu?

Ki akart futni a szobából, de annyira rosszul lett az ijedtségtől, hogy le kellett ülnie az ajtó melletti karosszékre.

- Férfiak! - kiáltotta vastag hangján Amália. - A kopasz bolond a vendégeimet bántotta meg. A hajas bolond a lányát. Egyék meg amit főztek, és rám ne számítsanak.

A férfiak azonban most nem rá figyeltek, hanem a síró lányra. Szégyenkezve topogtak a helyükön, s nem tudták, mit csináljanak. Csak Frici nem vesztette el a fejét. Szerzett valahonnét egy pohár konyakot, és megitta Évát.

Bérczessi mozdulatlanul meredt Évára. Az a furcsa porcelánfehérség az arcán, szörnyű emléket keltett fel benne. Erről a színről állapította meg harminc évvel ezelőtt T. professzor, hogy annak a másik kislánynak Watts-anaemiája van. És hiába tudta, hogy félelemre nincsen semmi oka, hiszen az a lány már régen betegeskedett, Évának pedig soha nincs semmi baja, mégis elszorult a szíve. Ha Éváról volt szó, az édesapjánál is hamarabb elvesztette a fejét. Ha kettőt köhintett, tüdőbajra gyanakodott, s ha piros lett a torka, attól félt, kezdődő diftériája van. Soha nem is vállalta a kezelését, ha megbetegedett - így került Frici a Seres családhoz, őt ajánlotta maga helyett, ő pedig csak várta, kétségbeesve, míg adjunktusa alkalmat talál arra, hogy a fülébe súgja:

- Ne aggódjon, professzor úr! Nem diftéria.

Frici beavatkozásának most is megvolt a kellő sikere. A gyerek a konyaktól visszakapta rózsás arcszínét - s ettől a professzor végtagjai is mozgásképeségüket. Átölelte Évát, megcsókolta kétfelől, közben halkán vigasztalta:

- Szégyelld magad! Én tudom, hogy ehhez a tréfához nincsen semmi közöd.

Hanem azért rosszkedvűen vonultak át az ebédlőbe és ültek a szépen terített asztal köré. A férfiak restellték magukat, Amália asszony tekintete pedig nem sok jót ígért.

- Az nem a maga helye! - kiáltott Bérczessire. - Maga az asztalfőre ül.

És mikor a professzor tréfásan tiltakozott, hogy szívesebben ül Éva mellett, dühösen leintette:

- Maga csak ne okoskodjon! Maga örüljön, hogy egyáltalán kap helyet!

Amikor aztán mindnyájan elhelyezkedtek, ő még állva maradt, és végignézett a férfiakon. A két bűnös tányérjára hajolt, és titokban óvatosan egymásra pislogott. Frici azonban hátradőlt székében, s vidáman nevetett leendő anyósára:

- A professzor urat nem kell szidnia, asszonyom! A professzor úrnak ma nincs szerencséje a rózsacsokrok körül...

Vakmerő, de okos! - gondolta a professzor és elmosolyodott. - Ennek is micsoda vegyeskereskedés van a fejében!

Mert azt persze mindenki érezte a környezetében, hogy ő ugyan szívesen mesél magáról hasonló történeteket, de azt nem szereti, ha más élcelődik a rovására. Ha tehát a fiatalember tudta, hogy éppen most, amikor a szokottnál is ingerlékenyebb, nemcsak lehet, de helyes is fecsegnie, akkor szemtelenül értette, hogyan használja ki a maga javára az emberek apró

hiúságait. És mégis, egy órája, sőt még egy órája sem, amikor az ő hiúságát legyezgette egy kis őszinteséggel és öniróniával, gyanútlanul lenyelte ugyanazt a csalétket, amivel most a többieket kínálja meg.

Tulajdonképpen érdemes lenne egyszer kísérletileg eldönteni, miért van ez? Arról van-e szó, hogy az ismeret, és az önismeret mértéke gyakorlatilag független egymástól? Vagy az önfenntartás ösztöne az aranyhidak kihasználhatóságának kedvéért a megfelelő pillanatban a legértelmesebb elmét is el tudja butítani?

A fiatalember segítségét persze mindenképpen ki kellett használnia. Immár nem lehetett kétséges, hogy Seresnek van valami titka - s amíg ezt nem fejtí meg, rendkívül óvatosan kell viselkednie. Ugy látszik, bármilyen nehéz is elképzelni, sikerült valami rendkívüli ajándékot kieszelnie, olyan ajándékot, hogy annak kedvéért a legotrombább sértést is meg fogja bocsátani, s így ő minél jobban megjátssza magát, annál komikusabb helyzetbe kerül. Azonnal jóvá kell tehát tenni tapintatlanságát, és vissza kell hódítani a társaságot.

Ha csak a férfiáról lett volna szó, ez nem is lett volna nehéz. Elég lett volna, ha ő nevet először Klára nővér történetén, és dörmög hozzá néhány beismerő félmondatot. De Amáliát is megbántotta - márpedig ha azt akarta, hogy még ő se lásson át mesterkedésein, minden erejét meg kellett feszítenie. Mert Amália asszony szívét nem fertőzte meg a hiúság, s így megvesztegethetetlen volt. Amália asszony nevéhez nem szoktak jelzőt ragasztani - páratlan volt, semmihez nem hasonlítható.

Tizenöt évvel ezelőtt, mikor a professzor megkérte és elvette T. professzor fiatal özvegyét, undorító, sőt halálos pletykába keveredett. Sokan versenyeztek Irén kezéért, és nem mindenki viselte el úri módon a vereségét. Egyik közülük kihasználva, hogy az özvegy csak T.-hez képest volt fiatal, de Bérczessinél pár évvel öregebb, elterjesztette, hogy a professzor csupán azért akarta az asszonyt megszerezni, mert ő is T. professzor örökségéhez tartozik. A gyanúsítás szembeszökően hazug volt, de gyilkosan szellemes, s ezért futótűzként terjedt el az egyetem köreiből. S amit az ismerősök még tréfásan ismételtettek, halálkomolyan adták tovább az ismeretlenek. Jóakarók, persze visszamondták a pletykát Bérczessinek is, ő pedig imádta Irént, s ezért elvesztette a fejét.

Az akkori rektor - teljesen gyanútlanul - elismételte a bonmot-t Seresék házában is. Ebédnél történt, Amália éppen egy szelet tortát tett az illető tányérjára.

- No - mondta akkor csendesen -, ezt még egye meg nyugodtan, aztán menjen haza.

És mikor a vendég ijedten és értelmetlenül meredt rá, könnyörtelenül megadta a magyarázatot.

- Aki Irénéről ilyen gyalázatosságot terjeszt, az én házamba nem teszi be többé a lábát!

A professzor azóta sem kapott meghívást Seresékhez, Amáliát nem sikerült kiengesztelnie. Más értelmes ember pedig nem vállalta a kockázatot, hogy bármilyen gonosz tréfa kedvéért elveszítse Amália asszony barátságát. A gyakornokok még elszórakoztak egy ideig a pletykával - aztán eltűnt, elpárolgott, nem mérgezte többé Bérczessiék körül a levegőt.

- Ne rám haragudjék, Amália! - mondta ezért a professzor, mikor kimulatták magukat a két csokor történetén. - Maga tudja jól, hogy én állom az ugratást. Akkor is állom, ha a vesémben találnak. De ha tanítványaim előtt komiszkodnak velem, akkor ideges leszek. Ilyenkor megragadom az első lehetőséget, amivel visszaüthetek. Így tehát, ha maga el akarta volna kerülni a botrányt, mivel legalább úgy ismer engem, mint én magamat, meg kellett volna akadályoznia, hogy Seres a kirakatba állítsa az én két mafla gyakornokomat.

- Maga tehát nem akarta elkerülni a botrányt. Sőt nem is azért haragszik rám, mert Vas Pistát megbántottam. Ha azért haragudnék, rám parancsolt volna, hogy kérjek tőle bocsánatot. Maga szemmel láthatóan azért dühös, mert én valamiképpen magamból csináltam majmot. Ezek szerint Vast itt ma valami védi ellenem - de hogy mi, azt nem is sejtem.

Tovább megyek. Én persze tudtam, hogy Seres ma este komizkodni akar velem. De nem úgy komizkodik, ahogyan vártam, hanem sokkal pimaszabbul. Ezek szerint maguk valami nagy, teljes értékű meglepetést készítettek a számomra, valamit, amitől teljesen ki fogok borulni - és ez rettenetes.

Kérem, ne nevéssenek: én nem tréfálok, én rettegek. Vagy legalábbis elviselhetetlenül ideges vagyok. Próbáljanak megérteni.

Gondoljanak arra, mi van, ha nem engem ünnepel az egyetem, hanem például Juhos professzort. Micsoda fojtogató, kínos és mégis gyönyörű izgalom: mit kap? Mit adnak neki: zászlórendet vagy csak aranyfokozatot? Mert ha a vörös zászlót kapta meg, akkor hurrá, akkor *igazán, valóban* az, de ha aranyat, akkor csak majdnem, többé-kevésbé megközelítően micsoda. Mert ő lehet ez is, meg az is, ezt róla nem a tudomány, hanem a kormány fogja eldönteni, s ezért ő a jubileumán akár még mennybe is mehet, s akkor, ahogy ezt Seres nekem volt szíves ígérni, teljességgel átlényegül.

Én azonban csak vöröszászló-rendet kaphattam: nagyobb nincs - kisebb nem adható. Vagyis engem nem lehetett minősíteni, csupán elismerhették érdemeimet. Így hát azt hittem, olyan szívdobogató igazi meglepetéshez nem juthatok hozzá. Nincs már semmi a mi kis országunkban, amit ne értem volna el.

És most ti azt mondjátok: de van! Én pedig nem tudom elképzelni, mi lehet az?

Ez az átok Seres azonban azt ígéri, hogy éjfélig a jobb térdemnél ücsörög, és tétlenül nézi, hogyan esz engem a penész. És amilyen mániákus, ha hagyják, meg is teszi.

- Ezért, kedves Amália, bár maga haragszik rám, s nem én magára, mégis én kérem: parancsolja meg kedvemért Seresnek, ne sütögessen tovább a nyárson, hanem kezdje a végén, és nyújtsa át azonnal félelmetes ajándékukat.

Maga is elhitte, hogy most aztán maradéktalanul kiöntötte előttük a szívét. És Amália asszony valóban elérzékenyült, és megadta a feloldozást bűnei alól: „Kopasz sátán! Ez valóban nehezebbre eshetett.” - Seres pedig tiltakozva emelte fel a karját:

- Az asszonyoknak az ajándékhoz semmi közük. Az ajándék rám és Évára tartozik.

De már nyújtotta lánya felé a kezét - remekül utánozva a beöltöző sebész mozdulatait -, hogy felhúzzon rá egy pár fekete kesztyűt, s kezébe adjon egy varázsbottot. Aztán a hátuk mögött álló fekete vázához lépett, s kört írt le fölötte a pálcával.

Hogy mit csinált még, azt nem lehetett látni. De az edényből piros és zöld lángok törtek elő, s ehhez kíséretül két kínai padlóvázájuk lila füstöt eregetett. Aztán benyúlt a lángok közé, kiemelt egy kék bársonytokocskát, maga elé helyezte az asztalra, s e szavakkal nyitotta fel a zárját:

„Nun komm herab, kristallne reine Schale, hervor aus deinem alten Futterale, an die ich viele Jahre nicht gedacht...”

A professzor pedig, mikor megpillantotta az elveszettnek hitt drága üvegcsét, felugrott a helyéről - és furcsálkodva elmosolyodott.

Őszintén megvallva, nem volt olyan biztos Seresben, mint máskor. Egyszer mindenki tévedhet, nagyon sajnálta volna, ha az ajándékozás ma valamilyen banális ízetlenségbe

torkollik. Az üvegcsé megjelenése szerencsére kizárta ezt a lehetőséget. Nem ilyesmire számított ugyan - de erről nem tehettek a barátai. Ő a hibás. - Rossz előérzete, gondjai - ha a felelőtlen, kedves tréfázkodás mögül komoly szándékot vélt kiolvasni. Az elorozott és visszaajándékozott kis műremek baráti kedves ötlete igazán Seresre vallott, s az is, hogy az alkalmat kíméletlen ugratásra használta ki - hiszen ha ezután bármiért méltatlankodni mer, egyszerűen ráfogják, cserbenhagyta a humora, és még mindig a besançoni kudarcán bosszankodik.

Csalódott volt, de csalódást okozni nem akart. Megjátszotta, amit vártak tőle. Lehunyta apró szemét, kitátotta hatalmas száját, grimaszokat vágott Seres felé, végül az üvegért nyúlt, s mintha törékeny lepke volna, két ujjá közé emelve olyan óvatosan emelte fel...

Összerezcent. Az üveg súlyán megérezte, hogy nem lehet üres - megtöltötték valamivel. S abban a pillanatban már látta is a többiek arcán, hogy most tévedett, az ajándék nem lehet tréfa, nem is az üveg az, hanem ami benne van. És akkor már értette azt is, hogyan került oda Vas, és miért viselkedik olyan magabiztosan, miért volt a szokásosnál is szemtelenebb Frici, miért engedett meg ízléstelenséget is magának Seres - és egyáltalán miért várakoznak mind olyan ünnepélyesen.

Ilyen ajándékot király sem küldhetett királynak: csak tudós tudósnek - igazuk van barátaiknak, hogy büszkék és boldogok. Nem tudhatják, hogy amivel megajándékozzák, az nem élete legnagyobb sikerét, hanem legnagyobb tévedését tetőzi be.

Bár - az igazat megvallva - volt ebben valami különös... Seres nem számított - Seres nem orvos, csak vegyész, de hogyan lehettek Vas és Frici ennyire gyanútlanok? Fricinek valószínűleg szájába rágták akkor, hogy az aldosteron-közlemény megingatja az ő állításait - úgy látszik mégsem értette meg. Vas viszont - neki igazán tudnia kellett volna, mikor a P-faktor összetétele napvilágra került, hogy ha a faktor sztereo hormon, akkor nyilván azt termelik a mellékvese szóban forgó sejtszoptjai, nem az ismeretlenül maradt tényezőt. Ennélfogva a P-faktor nem is gátolja, hanem sietteteti a vörös vérsejtek szaporodását, s eddigi feltételezésével éppen ellentétben a P-faktort termelő sejtek kifáradásával kezdődik a Watts-anaemia halálos szakasza.

Bármilyen különös volt is, ebben a pillanatban mégis enyhítette keserűségét, hogy sem Vas, sem Frici nem vonták kétségbe, hogy megállapításai igazak. S hogy - további vizsgálatul - még el is kápráztassa őket - a fény felé tartotta az üveget, átnézett rajta - aztán habozás nélkül és őszintén kimondta azt, amit érzett:

- A Padersen-faktor! Porig vagyok sújtva, fiaim!

3

SERES ELSZABADÍTJA A SZELLEMEKET

Két héttel halála előtt Irén egyszer ezt mondta Amáliának:

- Most már jobb lenne meghalnom. Túl sokat szenvedek. De hát Ödön... Elpusztul egyedül.

Mindenki más furcsának találta volna ezt a megjegyzést, Amália nem. Nekik kettőjüknek külön véleményük volt a professzorról. S bár Amália értett annyit az orvostudományhoz, hogy tudja, a beteg akarata nem gátolhatja meg a rák terjedését, ebben az esetben még azt is lehetségesnek tartotta, hogy Irén az orvosok véleményével szemben csupán azért él még mindig, mert nem meri magára hagyni Bérczessit.

- Egy óra múlva hazajön és beszámol! - mondta szomorúan a beteg. - Én meg fogom dicsérni. Már három éve keressük azt az átkozott enzimet, és való igaz, hogy egyik csodálatos dolgot a másik után csinálja. Csak éppen átfogó kutatási tervet nem sikerült még mindig felállítania. És egyedül már nem is fogja tudni megcsinálni.

- Rá kellene beszélned, drágám! - tanácsolta Amália. - Ha maga köré gyűjti a fiatalokat, őszintén elmondja nehézségeit, és rájuk bízva a munka fárasztó részét...

Irén fájdalmasan elmosolyodott.

- Csakhogy őt a fiatalok csak addig érdeklik, amíg ő beszél hozzájuk. A véleményükkel nem törődött soha.

Félbeszakította saját magát.

- Furcsán hangzik, mi? Bérczessi professzor nem szereti a fiatalokat. Csupán azt hiszi, hogy szereti őket.

Aztán egész testében görcsösen összerándult. - Újra kezdődtek fájdalmai. Rettenetesen szenvedett, de nem engedte növelni a morfiumadagot, hogy megőrizhesse tiszta öntudatát. Amália pedig nézte az asszonyt, aki két tudós szolgálatában égette el életét, és arra gondolt, hogy a tudománynak alighanem nagyobb haszna lett volna, ha helyett tovább folytatja leány korában elkezdett kutatásait. Persze honnan tudhatta volna előre, hogy a két óriás közül végül egyiknek sem sikerül igazán nagyot alkotnia. Áldozata akkor még nem látszott céltalannak - s még kevésbé látszott úgy, hogy Irén valaha is megsajnálta volna magát, amiért lemondott saját munkájáról. Még most, halála előtt is csak Ödön sorsával törődött.

Vagy talán - futott át hirtelen az agyán - éppen neki, legalábbis Bérczessi esetében tudnia kellett volna, hogy akiért feláldozza magát, az nem színarany?

És már majdnem kimondta a kérdést - amit különben számtalanszor fel akart tenni Irénnek -, hogy miért nem szerette Bérczessit? Hanem aztán, mint minden alkalommal, ezúttal is erőt vett magán. Úgy érezte, ezt az egyet még neki sem szabad megkérdeznie.

Később azonban, a roham múltán Irén maga terelte errefelé a beszélgetést. Úgy látszik, mégiscsak foglalkoztatta a kérdés: mi Bérczessi sikertelenségének az oka? Ő maga-e, vagy csak a körülményei?

- T. szerencsétlen halálával kezdődött - magyarázta. - Más professzor türelmi időt kap, amíg berendezkedik, és a maga képére formálja a klinikát. Ödönnek azonnal bizonyítania kellett. Elmélyült munka helyett csillognia, bűvészkednie...

- El tudom képzelni! - mosolygott Amália. - A kopasz sátán...!

Irén vele mosolygott:

- Feldolgozta a Watts-anaemiát...

- Drágám! - mondta kicsit furcsálkodva. - Én persze nem sokat értek hozzá... De eddig úgy hallottam, hogy ez egészen komoly munka volt.

- Persze. Pompás. Mély. Nagyszerű. Csak hát - szegénykém mindig a vesegyulladásokkal szeretett volna foglalkozni.

Legyintett.

- Aztán jött a felszabadulás. Kampányok! Akciók! Sokan kérdezték tőle: - mi közöd tulajdonképpen a tüdőbajhoz? Miért vállalod? Én is ezt kérdeztem. De ő így felelt:

- Talán nem ez most a legfontosabb?

Szomorúan bólintott maga elé.

- Kétségtelenül az volt a legfontosabb. Hanem az utókor majd mégis azt fogja kérdezni, miért fecsérelte el az erejét, és nem azt: miért nem hagyták, hogy maga ossza be az idejét?

És ez egyszer Amália nem tudta türtőztetni magát. Feltette a kérdést - ha kissé diplomatikusan is.

- Mondd, drágám! - Ödön soha nem akarta megtudni tőled, miért nem szerette őt T.?

- Nem. És ezt az egyet nem is mondtam volna meg neki.

- És... nekem?

Irén újból elmosolyodott:

- Legjobban szerette összes tanítványai közül. Csak éppen az volt a véleménye, hogy saját érdekében nem szabad hatalomhoz juttatni, mert ez esetben ügyködni és szaladgálni fog, és semmire nem lesz ideje. Azt akarta, hogy ne mint gyakorló orvos, hanem mint kutató szerezzon magának nevet. Mert akkor belőle új Koch vagy Pasteur lehet...

- Pasteur - Magyarországon? - kiáltotta csodálkozva Amália. - De hiszen nálunk, drágám, tudós is csak az lehetett, aki minisztereket gyógyított! Ki hallott olyat, hogy egy orvos fényes praxis nélkül valamit is számított volna?

- Én is ezt mondtam T.-nek! - bólintott Irén. - De ő biztosra vette, hogy nálunk is lesz még olyan idő, amikor a tudós nagyságát nem az méri, hogy grófok hasában turkálhat-e, vagy csak parasztokéban. S hogy nálunk is csinálnak még Curie-intézetet - ha kisebbet is.

- Tehát - mondta Amália - T.-nek nem volt igaza. Ödönnek el kellett a hatalmat fogadnia. Azon ment tönkre, hogy T.-nek mégis igaza volt?

Irén sóhajtott:

- Olyan időket élünk, melyben az orvosnak mindennek kell lennie: gyógyítónak, kutatónak, sőt szervezőnek is. Ezt pedig senki nem bírhatja el. Ő a legkevésbé. Csakhogy ő csinálni fogja, mert büszkébb annál, semhogy bevallaná fáradtságát. Ha egyszer attól függne az élete, mondjuk egy hajótöréskor, hogy segítségért kell kiáltania, biztosan belefulladna a tengerbe.

- Nem! - mondta Amália szigorúan. - Nem fulladna bele. Kiúszna a vén kopasz.

Erre a beszélgetésre gondolt Amália, míg nézte Ödönt, s örült, hogy nem csalódott benne. Ő persze tudta, hogy a P-faktornak nem fog annyira örülni, mint Seres hiszi, csak éppen sem Irént, sem Ödönt nem árulhatta el még a férjének sem. De ha teheti, valószínűleg akkor sem avatkozik a férfiak dolgába. Semmi kétség, Ödön nem élte túl Irént - de úgy viselkedett,

mintha túlélte volna. Mint egy ősrégi, dór oszlop, nehézkesen és faragatlanul tartotta nagysága templomát, csak csodálattal lehetett reátekinteni. Ha ezt kibírta, akkor majd az ajándékban is talál valamit, aminek örülhet. Legalább azt, hogy sikerült barátai elől is eltitkolnia gyengeségét.

És valóban, a professzor hamar összeszedte magát. Szerencséjére ez az ajándék nem kívánt köszönetet. Elég volt, ha ünnepélyesen felhajt egy pohár pezsgőt, nem titkolva, hogy nehezebb esnék megszólalnia - biztosra vehette, hogy csalódottságát úgyis meghatottságnak magyarázzák. Aztán még azt is lehetett mondani:

- Drága Amália, lássa be, hogy ez az ajándék még egy pohár pezsgőt megér...!

És mire - most már lassú kortyokban - a második poharat is kiürítette, meggyőzte magát, hogy tulajdonképpen szerencséje van. Mert ha nem is tudtak neki örömet szerezni a barátai sem, legalább módot adtak arra, hogy ő szerezzen nekik örömet, s az ő jubileumának ez a fordított ajándékozás volt nyilván a legstílszerűbb megünneplése. Hiszen ő egész eddigi életében úgyis csak adott, s ez volt a legnagyobb öröme.

Így tehát az üres pohárral kezében már őszintén mosolyogva megbékélten tekintett szét barátain, hogy örömeikben gyönyörködjenek. Ám ekkor elkapta Vas gyors, cinikus pillantását, amit a viruló Seresre vetett, s ebből megértette, hogy ezt az egy embert nem sikerült megtévesztenie. Vas látta, hogy titokban bosszankodik - sőt talán várta is, hogy bosszankodjon. Egy pillanatra megijedt - aztán elnevette magát. Semmi kétség, a fiatalember csupán azt hiszi, hogy féltékeny rá, amiért a Padersen-faktort végül is ő szintetizálta, és hogy ez az irigység vette el a kedvét az egész ajándéktól.

- Hanem te remekeltél, drága Pistám! - mondta ezért jókedvűen. - Én aztán igazán tudom. Bizonyára a gyári laboratóriumban végeztél el, a mi kis klinikai kócerájunkban az ilyet nem is lehet megoldani.

Vas pedig szerényen válaszolt:

- S így is csak fél munkát végeztünk, professzor úr! Laboratóriumban nagy kinnal már elő tudjuk állítani a faktort, de módszerünk még fél üzemi kísérletekre sem alkalmas.

Összevillant a tekintetük - aztán mindketten Seresre néztek, s egyszerre határozták el, hogy ezen az estén nem bolygatják meg isten békéjét.

Seres azonban, végtelen boldogságában és nyugalmaiban ekkor súlyos hibát követett el. Egyszerű bölcsességével azt nagyon jól megértette volna, hogy barátja megöregedett, s már nem minden problémáját tudja megoldani. De hogy ez esetben magába zárja kudarcát, ahelyett, hogy munkatársait, vagy ha kell, az egész tudományos világot mozgósítaná - azt álmában sem képzelte volna el. Így teljes gyanútlanágában, miután kellően kiörülte magát Bérczessi vélt boldogságán, kezdte úgy érezni, hogy azért most már a rendezés zsenialitásáról is illenék egy-két szót ejteni - és persze el is mondta gondolatait. A professzor pedig ebből megértette, milyen csodálatos alkalmat szerzett neki a barátja, s elhatározta, nem is fogja elszalasztani. Vas kétségtelenül azt hitte, sikerült őt féltékennyé tennie. Ekkora szerénységre pedig csak kárára válhatott jövőbeli pályafutásának. S ha már a véletlen úgy hozta, hogy egy Sereshez intézett hálálkodó beszéd keretében illő formák között, de méltóképpen kioktathatta személyiségének valódi súlya felől - azt szinte kötelessége is volt megtenni.

A fiatalember egyébként kezdettől fogva mulatságosan félreértette kettőjük viszonyát. Naiv szemtelenségében azt képzelte, professzora nem tudja, hogy ha néhány kutatási témára koncentrálnak az erejüket és megtiltja a partizánkodást, jobb eredményeket érhetnek el. Pedig csak arról volt szó, hogy a változtatások végrehajtásával még egyáltalán nem váltak volna modern kutatóhelyé, mert ehhez még kellő műszerezettség, elegendő anyagi erőre és

a különböző szakemberek megfelelő számára is szükségük lett volna - hiszen ezek hiányában eredményes kutatómunka ma már el sem képzelhető. A Vas ajánlotta intézkedések olyan aprócska javulásra vezettek volna, hogy azért egyszerűen nem volt érdemes a fiatal kutatóktól elvenni imádott játékaikat. Ő legalábbis egy, csak külsőleg modern tudományos műhelynél többre becsült egy bevallottan konzervatív iskolát, amely viszont sikerrel keltette fel a kutatási kedvet a fiatal orvosok tucatjaiban.

Mindezt szívesen és türelmesen el is magyarázta volna Vasnak - amikor Vas a vita hevében váratlanul Sir Crippsre hivatkozott -, neki pedig, mi tagadás - Sir Cripps emlegetésére, fejébe szállt a vér.

A fiatalember persze nem tudhatta, hogy a világhírű tudós meg ő - valamikor pályájuk elején nagyon is jó barátok voltak. Cripps akkor még nem volt se Cripps, se Sir. Dr. Karl Lewi-Brühlnek hívták, és az egyik berlini kórháznak volt főorvosa, de már akkor híres diagnosztika és terapeuta. Mindkettőjüket, mint a jövő nagy belgyógyász reménységét tartották számon, és arról tárgyaltak egymással, hogy párhuzamos kutatásokat végeznek a vesegyulladások területén. Ám ekkor Lewi-Brühl valami nagy szolgálatot tett Domagk-nak, a prontosyl kipróbálásával, s az ő ajánlatára vezető munkatársul hívta az I. G. Farben gyógyszer-laboratóriuma - s ő mindenki legnagyobb megdöbbenésére elfogadta az ajánlatot. Nem lehetett megérteni, hogy egy hozzá hasonló tehetség anyagi előnyök kedvéért hogyan hagyhatja el pályáját és betegeit. S valóban, néhány évre el is sülyedt a laboratóriumi munkában, csak mikor a hitleri törvények elől Angliába emigrált, kezdődött el ragyogó karrierje, mely végül világhírnévhez vezetett.

A professzor őszinte volt magához: nem tagadta, hogy Crippset nem elítéli, hanem irigyli. Ugyan ő valószínűleg nem hagyta volna el betegeit - de nem is kellett megküzdenie effajta kísértéssel. Magyarországnak I. G. Farbenindustrie-je sem volt, még kevésbé olyan intézete, mint amilyenben Lewi-Brühl Sir Crippsszé nemesedhetett. Neki ehhez nemcsak betegeit, hazáját is el kellett volna hagynia. Hiszen csábították őt is Nyugatra. Ajánlottak neki is intézetet, ragyoghatna ikercsillagként Sir Cripps mellett az égen, de ő maradt, és népe kedvéért lemondott arról, hogy Sir Crippsszel felvegye a versenyt.

Eleinte nem is fájt túlságosan a lemondás, csak amikor összetalálkoztak egy londoni kongresszuson, s a hajdani barát olyan reverenciával fogadta, mint egy inkognitóban utazó királyt, s el nem fáradó készséggel magyarázta el mindenkinek, hogy Bérczessi professzor sokkal tehetségesebb nála - értette meg, hogy áldozatát sem a tudósok, sem a tudomány nem fogja megbocsátani. Lemaradt, eltűnt, és Cripps csupán nekrológiaként akasztja rá a táblát; ebben a porhüvelyben nyugszik Bérczessi professzor, a legjobb belgyógyász és családapa.

Magyarországon senki nem válhatott Crippsszé. Igaz, büntetlenül talán Angliában sem. Crippsnek fel kellett áldoznia az anyaggal való személyes birkózás kínját és gyönyörét. Bérczessit egyre inkább egy olyan II. Ramsesre emlékeztette, aki nemzés helyett mesterséges termékenyítéssel hozza létre gyermekeit. Mialatt tudományos háremében a legizgalmasabb dolgok történtek, ő reprezentált, tárgyalt, anyagiakról gondoskodott, szervezett és egyeztetett. Felszívta, valósággal bekebelezte a nagyüzem, s mintha már nem is bánta volna, hogy személyisége helyett csupán hírneve növekszik.

Ezért szállt egyszerre fejébe a vér, mikor adjunktusa a vitában Sir Crippsre hivatkozott, és állt el attól, hogy komolyan és őszintén megmagyarázza, miért nem akarja kívánságát teljesíteni. Később ugyan belátta, hogy Vas teljesen gyanútlanul bántotta meg, és megbánta, amiért meggyőzés helyett hatalmi szóval vágta el a vitát - de azt már feleslegesnek tartotta, hogy utólag kimagyarázza magát. A fiatalembernek legalább professzor korában enélkül is rá kellett volna jönnie, hogy az élet nem olyan egyszerű, mint a fiatalabb adjunktusok hiszik, s ha ehelyett

még ma is úgy képzelem, hogy Bérczessi nem értékeli kellően a nagyüzemi módszereket, megérdemli, hogy fejére borítsa a moslékosdézst.

Persze nem lehetett azonnal Sir Crippsszel kezdenie. Szüksége volt valamilyen átmenetre, olyanra, amely Seres zsonglörködéséhez és szellemeskedéséhez stílszerűen illeszkedik.

- Kedves barátaim! - mondta ezért némileg Juhos modorát parodizálva. - Seres professzor odaadó baráti lelkesültsége és Vas professzor példás, tudományos lelkiismeretessége arra készítet bennünket, hogy teljes őszinteséggel méltassuk érdemeiket, nem törődve avval, hogy a rosszindulatú kritikusok szemében ezzel a hízelkedés gyanújába esünk. Mert ez a két férfiú szerénységében valószínűleg nem is fogja fel teljes mértékben azt a szolgálatot, melyet a magyar tudomány e csekély érdemű képviselőjének, Bérczessi professzornak tettek. Ők alkalmasint azt hiszik, hogy csupán az egyik kutatására tették fel evvel a koronát, pedig ennél sokkal többet tettek, beváltották élete nagy álmát, sikerült neve halhatatlanságát kétséget kizáróan biztosítani.

Lesznek talán, akik avval fognak vádolni, hogy a két nagyszívű férfi érdekében Bérczessi professzort méltatlan váddal illetjük. Én azonban, mint e kérdés leghitelesebb ismerője, állítom és a későbbiekben bizonyítani is fogom: a professzort soha más törekvés nem vezette munkájában, mint hogy ezt a célt bármilyen áron és bármilyen eszközökkel sikerüljön elérnie.

Nyúlt volna egyébként éppen a Watts-anaemiához és tartott volna ki mellette egy életen át? Avagy olyan gyakori betegség a Watts-anaemia, hogy egy valóban jelentős tudós számára érdemes lett volna kutatására évtizedeket tékoznia?

Mint Juhos professzor mérhetetlen körültekintéssel volt szíves megemlíteni, ellenségei avval vádolják Bérczessit, hogy eredményeit tulajdonképpen nagy elődeinek: Watts és Padersen professzoroknak köszönheti - de ő evvel a leghatározottabban nem tud egyetérteni. Nekem persze végtelenül jólesett barátom nagylelkűsége, amellyel védelmébe vett, de itt és ma el kell ismernem, a valóságban mindent fent idézett elődeimnek köszönhetek.

Kutatni persze nem tőlük tanultam. De igenis az ő példájukból ismertem meg a legfontosabbat: azt, hogy milyen szeszélyesen, méltánytalanul és furfangosan osztogatja a világ a halhatatlanságot, s hogy milyen furfangosnak kell lennie annak is, aki ezt ki akarja magának küzdeni.

Watts például sohasem volt professzor - ezt a címet én ajándékoztam neki. A kennsingtoni kis kórház főorvosa volt, és hasztalan pályázta meg New Castle-t, Cardiffot, sőt Birminghamet is, haláláig nem sikerük számottevő jövedelemhez jutnia. Jogos kétségbeeséssel kérdezi ránk maradt naplójában, hogyan sikerülhetne valamekkora hírnévre is vergődni, mikor Kennsingtonban csak iszákosságban, vérbajban és himlőben halnak meg az emberek, s még csak egy ritkább betegség sem fordul elő. Pedig micsoda megfigyelőnek bizonyult, mikor a sors végre kezébe adta a nagy lehetőséget, s micsoda klasszikus pontossággal írja le az új betegség tüneteit! S milyen angyali naiv ravaszsággal javasolja közleménye végén, hogy az új betegségnek adjanak nevet az orvostudomány korifeusai!

Bevallom, szeretem Wattsot, s ezért csak csonkítva közöltem Hobbles válaszát, nehogy azt higgye az utókor, neki volt igaza. „Manapság az új betegségek felfedezése - írja ugyanis - divatosabb lett kollégáink között, mint a hölgyek között a halcsontos fűző. Minden vidéki orvos arról álmodik, hogy ily módon könnyen szerezhet hírnevet, s ha egy meghűléses gyerek óránként tízet tüszzent a szokásos öt helyett, leírja az új tünetet, és követeli, hogy az új szindrómának adjunk új nevet. A közlések ilyen tömegében elkerülhetetlen, hogy egyiküknek, másikuknak sikerüljön vaktában rátapintania az igazságra, s így nevét megörökíteni - de Watts kollégánk kétségkívül nem tartozik e szerencsések közé. Nincs okunk kétségbe vonni megfigyeléseit, s azt sem, hogy az általa leírt tünetek krónikus lefolyást bizonyítanak - de

hogy az anaemia perniciosa ismert tüneteivel ellentétben állnának, azt még valószínűsíteni sem sikerült. Ezért azt kell javasolnom, hogy az általa remélt Watts-syndroma elnevezés helyett nevezzük egyszerűen anaemia perniciosa pseudoacutának, amely a tünetek lényegét legjobban kifejezi, s legfeljebb jegyezzük meg csillag alatt, hogy a tünetek tisztázásában Watts kollégáknak nem csekély érdeme legyen.”

Hobble véleménye megpecsételte Watts sorsát. A minden bizonnyal kiválóan képzett, tehetséges orvos ragyogó felfedezésével egyszer s mindenkorra lehetetlenné tette magát. Nemsokára elküldték a kensingtoni kórházból is, s evvel végleg eltűnt a szemünk elől.

Vele szemben Padersen közönséges szerencsefi. A róla elnevezett faktort kétség kívül egyik munkatársa, Absjörn Krag fedezte fel, aki a közleményen második aláíróként szerepel. A professzor a polycithaemiákkal soha nem foglalkozott, s a felfedezés jelentőségét nem is ismerte fel. Ő maga közli, hogy rendkívüli eredményekkel kecsegtető kutatásai miatt a faktorral a továbbiakban nem foglalkozhatik, s csak feltételezéseit mondja el. Ezek tanúsága szerint a professzor ritka nagy ökör, s kora átlagát messze meghaladó módon járatlan volt az élettan területén. Bizonyára emiatt van, hogy ma már nem is sejtjük, mivel foglalkozhatott, amikor nem Krag doktor értekezését fejelte meg és rontotta el. Azt sem tudnánk, hogy élt, ha az ifjú munkatárs felfedezése nem őrizi meg dicső nevét.

Mikor én a P-faktorról foglalkozni kezdtem, fiatal voltam, s épp olyan naiv számár, mint ma az én imádott Fricim. Semmi más nem vezérelt, csak a tudományos lelkesedés. Csak amikor megismertem Watts szomorú történetét, csapta meg orrom az elmúlás szaga. De hogy már akkor megijedtem volna, azt nem mondhatom. Sajnáltam Wattsot, de nem túlságosan. Bukásában annak bizonyítékát láttam, hogy csak tehetség volt, és nem zseni. Mert - gondoltam - a zseni is elbukhat időlegesen, de igazsága végül győzedelmeskedik, és csak annál fényesebben világol neve az utókor egén.

Abban pedig nem túlságosan kételkedtem, hogy én ez utóbbi kategóriába tartozom.

Így álltak a dolgok, mikor véletlenül kezembe került egy könyv, s abból megtudtam, hogy élt Leibniz kortársaként egy matematikus, aki a görbe vonalú idomok területének kiszámításával foglalkozott, s ennek a kérdésnek a kor geometriájában központi szerepe volt. A leírás szerint tudósunk ragyogó elme volt, igazi zseni, aki minden elődjénél zseniálisabb módszereket dolgozott ki az addig megoldhatatlannak hitt görbék megközelítésére úgy, hogyha csak száz évvel korábban működik, ma a legnagyobb elmék között emlegetnék. Balszerencséjére Leibniz még életében kidolgozta az integrálszámítást, ami a kérdést általánosan oldotta meg, evvel fölöslegessé tette matematikusunk egész életművét. Nevét ma már csak a matematika-történet néhány fanatikusa ismeri.

Rettentően megrázott ez a felfedezés, hogy a történelem még a zseniket is ilyen igazságtalanul intézi el. Fel kellett tennem a kérdést: hát velem mi lesz? Szabad-e ezek után a véletlenre bíznom, megmarad-e a nevem?

Nem - mondtam -, nem szabad. Tennem kell valamit.

Ezért hoztam végül nyilvánosságra a hipotézisemet, még mielőtt egyszer is láttam volna Watts-anaemiás beteget. Kiszámítottam, hogyha tévesnek bizonyul feltételezésem, azt el fogják felejtetni. Ha viszont utólag megerősíti a kutatás, aligha kerülhetik el kollégáim, hogy Watts-Bérczessi-anaemiára változtassák át a betegség nevét, amelynek létét nekem sikerült bizonyítanom.

Ez a fordulat különösen tetszett a professzornak - abban a percben találta ki. Maga is csodálkozott, milyen logikusan konstruálta meg azt a pillanatot, melyben élete kisiklott vágányairól, s ő rohanni kezdett a dicsőség után. Most az lett volna a leghatásosabb, ha elhallgat, széttárja

a karját, és szavak nélkül szomorú fejhajlítással jelzi, milyen szerencsétlenül végződött első kísérlete. Ehelyett elmosolyodott, s úgy nézett körül, ahogy az órák felénél szokott, ha érezte, hogy különösen jó formában van, s egy hatásos fordulattal sikerült úgy felcsigáznia a gyerekek érdeklődését, hogy majd nem nyújtani, hanem kurtítani szeretnék az előadás szünetét. Fricinek pedig - úgy látszik - fejébe szállt vagy a bor, vagy a dicsőség, mert ezt látva, hanyagul közbeszólt, és professzora helyett elmondta az ilyenkor szokásos szöveget:

- Most pedig tíz perc szünetet tartok. Kérem az elkészni szándékozók, maradjanak inkább a folyosón, és ne zavarják azt a néhány embert, akit előadásom valóban érdekel...

Hanem aztán mielőtt még főnökének ideje lett volna megharagudnia, mentegetőzve tette hozzá:

- Én pedig arra fogom használni a rövid szünetet, hogy megmagyarázzam leendő sógor-nőmnek, miszerint a professzor úr előadása ezúttal sem volt kevésbé zseniális, mint máskor, csak kivételesen egy szavát sem lehet komolyan venni.

Bérczessinek pedig még sikerült elkapnia Éva tekintetében a riadt csodálkozást, aztán látta, hogy a kislány elpirul, és szégyenkezve hajtja le a fejét - és bosszankodva állapította meg, hogy erre a csirkefogó Fricire már megint nem haragudhat meg szemtelenségéért.

A közbeszólás azonban oly gyorsan felbomlasztotta a társaságot, mintha valóban a professzor adta volna ki a szünetet. Egyik vendég a másik után állt fel, hogy kissé kinyújtóztassa lábait. Az asszonyok átmentek a másik szobába, és Éva magukkal csábította a gyakornokokat is. Frici nem bánta volna, ha a menyasszonya őt is hozzájuk viszi, de Irén inkább a könyvszekrény előtt beszélgető férfiakhoz csatlakozott. Bérczessi belátva, hogy úgysem folytathatja beszédét, bosszankodva szintén hozzájuk ballagott.

- Hanem azt a Padersent jól kitaláltad! - fogadta Seres. - Félelmetes figura.

- Az - bólintott ő. - Annál félelmetesebb, mert igaz. Ezúttal szigorúan ragaszkodtam az igazsághoz, legalábbis ami Wattsot, Padersent és a matematikust illeti.

- De miért félelmetes? - kérdezte Vas. - Szerintem inkább komikus.

- Neked van igazad! - mondta Bérczessi komolyan. - Gondolom, Krag, ha még élne, szintén egyetértene veled.

Vas erre könnyedén megadta magát, de helyette most Frici tiltakozott.

- Ha az a Krag a Padersen-faktoron kívül semmit nem produkált, megérdemelte, ami történt vele...

- Miért? - kérdezte Bérczessi - te tudod, mi történt vele?

Irén nem osztozott családjá Bérczessi-rajongásában. Idegesítette, hogy a professzor mindig minden megjegyzésre válaszol, mintha azt hinné, mindent neki kell jóváhagynia.

- Ödön bácsi tudja? - kérdezte ezért ironikusan.

- Tudom. A rák felderítéséhez fogott, s már azon a ponton állt, hogy sikerül a rejtélyt megoldania. A tudomány örök veszteségére azonban Padersen közben megértette, hogy a faktoron áll vagy bukik hírneve, és öngyilkosságba kergette adjunktusát, nehogy elfecseghesse az igazat.

- Nagyon valószínű! - bólintott most Seres. - Nincs gonoszabb ember, mint a Tudós, Akinek Nem Sikerül. Volt valahol egy másik professzor, akinek egymás után hét adjunktusa vetette magát a vonat alá.

Egymásra mosolyogtak, most ismét Bérczessi vette át a stafétabotot.

- Persze ezek csak afféle bagatell ügyek, öngyilkosság - mi az? Arról talán most nem beszélnék, hogy egy amerikai professzor állítólag megsütötte és megette fiatal munkatársát, mert ez lehet pusztán legenda is. A fiatalember ugyan nyomtalanul eltűnt, a professzor pedig hatvanhárom kilót hízott két nap alatt, de mert egyéb bizonyíték nem volt ellene, a bíróság kénytelen volt felmenteni. És egyébként sem ez a legborzasztóbb eset: egy pennsylvaniai tanár például ellopta tanítványa feljegyzéseit, s titokban eljuttatta a konkurens intézet vezetőjéhez, csak hogy ne engedje fejére nőni a gyereket. Ismét egy másik éjjel beszökött az intézetébe, és megfojtotta legjobb computerét, mert attól félt, kifecsegi, hogy néhány kísérletük nem igazolta számításait. Harmadnap aztán öngyilkos lett a szerencsétlen, mert kiderült, éppen azok lettek volna a legfontosabb eredmények, amelyeket megsemmisített, csupán rosszul ítélte meg a jelentőségüket.

- Szörnyű! - morogta Vas dühösen. - De én ennél még rémesebbet is tudok. Nemrég hallottam egy matematikusról, aki még akkor is az egyes görbék területének kiszámítására pocsékolta idejét, amikor a történelem már az integrálszámítás megoldását adta fel tudósainak, és Newton és Leibniz egymástól függetlenül meg is oldották a leckét. Már most biztos forrásból tudom, hogy egyes professzorok, köztük nagy hírű professzorok is - csak hogy a maguk elavult szemléletét megvédhessék, nem áttalják ezt a matematikust tragikus sorsú zseninek kikiáltani, holott jól tudják, hogy az a tudós, aki nem ismeri fel kora központi feladatát, lehet egyébként bármilyen okos, mint tudós jelentéktelen számárnak bizonyul. Az ilyesfajta vélekedés pedig rosszabb, mint egy adjunktus megmérgezése, mert ez már tömeggyilkosság lélek-mérgezés útján.

Nagyon dühös volt. Haragudott Seresre, amiért idekényszerítette, és magára, amiért engedett az erőszaknak. Határtalanul felbőszítette Bérczessi fecsegése. Tudta persze előre, hogy ezt a kudarcot nem lesz majd könnyű elviselnie a professzornak, és mindenféle viselkedést elfogadott volna készségesen: ha összetörik, ha ordítani kezd és falhoz vágja az üveget, végül - s alighanem ezt a legszívesebben -, ha úgy tesz, mintha zavartalanul örülne az ajándéknak, és nem árulja el magát. De hogy mindezek helyett olcsó tréfálkozásba menekült, és komoly pofával azt bizonygatta, voltaképpen soha nem is volt igazi tudós, és nem muszáj nekik sem komolyan venniük, ez nemcsak ízléstelen volt, hanem mérhetetlenül unalmas is. Azt pedig már határozottan undorítónak találta, ahogy most a két öreg egymásra hunyorítva, mint az augurok, hülye tréfákkal ijesztgették a fiatalokat, s elvárták volna, hogy csupa udvariasságból úgy is tegyenek, mintha szellemesnek találnák ugratásukat. Haragjában tehát beleegázolt a professzorba, s elhatározta, hogyha az felveszi a kesztyűt, és komolyan vitatkozni kezd, akkor kíméletlen nyíltsággal megmondja a véleményét neki, ha nem, akkor veszi a kalapját, s úgy elmegy, mint a huzat.

A professzor pedig ártatlanul elmosolyodott, s megpróbálta tágra nyitni két apró szemét.

- Ez teljesen igaz, barátom! - mondta -, csak szerencsére vannak jól végződő esetek is. Bérczessi professzor pedig végül rájött, hogy negyed századon át ostoba tévelygések közepette élt, és többek között kedvenc matematikusa megítélésében is a fiataloknak volt igazuk. Ezért ha az imént nem fojtják beléje a szót, hallhatták volna, amint nyíltan és töredelmesen beismeri a tévedését, azaz önkritikát gyakorol.

Vas ezek után elhatározta, hogy búcsút vesz a társaságtól, s már csak kedvező alkalomra várt. Így viszonylag botrány nélkül érhetett volna véget az ünnepély, de Seres, akit bosszantott, hogy barátja olyan könnyedén találta ki az üveg tartalmát, meg akarta mutatni, hogy ő is van olyan rejtvényfejtő, mint Bérczessi, s evvel újból és most már visszavonhatatlanul kihívta maga ellen a végzetet.

- Miért ne fojtottuk volna belé a szót? - kérdezte ugyanis. - Az ostoba is kitalálhatta, mit fog ezután mondani. Elpanaszolja, hogyan pazarolta a Watts-anaemiára ifjúkora legjobb idejét, de

hiába, mert a hálátlan világ mégsem tette halhatatlanná a nevét. Végso kétségbeesésében aztán tervet változtatott, a Padersen-faktor analízisével próbálta elérni, hogy ezt az anyagot Bérczessi-Padersen-faktor néven tartsák nyilván az orvosi szótárak. De mert ma már az analízis önmagában nem elég, hanem a kutatónak a szintézist is produkálnia kell, ezt pedig klinikai laboratóriumában nem sikerült megoldania - örökké hálás lesz nekünk, amiért elvégeztük helyette a feladatot, és cserében azt sem bánja, ha Bérczessi-Padersen-faktor helyett Bérczessi-Padersen-Vas-hormonnak fogják nevezni az auktorok közös felfedezésüket.

Diadalmasan nézett barátjára, s remélte, hogy legalább annyira bosszankodik, mint ő az előbb. Ehelyett Bérczessi szeme egyet villant, és elégedetten kiáltotta:

- Ennyire egyszerű azért nem volt az ügy, drága Seresem! Lehet ugyan, hogy Bérczessi kudarcot vall, ha megpróbálja szintetizálni faktorát, de ezt nem lehet bizonyítani, mert hozzá sem fogott. Bérczessit ugyanis közben legtehetségesebb tanítványa, Vas meggyőzte arról, hogy a cél, amit maga elé tűzött, korszerűtlen, s ezért méltatlan és ostoba, s hogy máshol kell a boldogságát keresnie. Ha tehát Bérczessi nem foglalkozott tovább a faktorjával, ezért kizárólagosan Vas professzor a felelős.

- Ez valami egészen új! - mondta Seres meazavarodva. - Csak azt nem tudom, micsoda?

Ám Vas ekkor már megértette, hogy a professzor egyáltalán nem akar kitérni előle, ellenkezőleg most következik az, amiért érdemes lesz maradnia.

- Vége a szünetnek! - kiáltotta ezért vidáman. - Tessék bevonulni, Bérczessi professzor folytatja az előadást.

- Megismétlem tehát: - mondta a professzor - Vas professzor hatására mondtam le a Padersen-faktor szintetizálásáról. Ez talán őt magát is meglepi, hiszen vele erről soha nem beszéltem. Csak éppen olvastam az „Új nagyságrendek a tudományos kutatásban és ennek következményei” - című ragyogó cikksorozatát, s ebből megtudtam, micsoda ósdi és nevetséges cél érdekében hajszoltam magam egy életen keresztül. Mert az Új Nagyságrendben megszűnik a személyes dicsőség vágya, az egyén felolvad a csoportjában, s megelégszik avval, hogy a felfedezések alatt a részvevők neve helyett az egyes, a tizenkilences, esetleg a hetvennégyes team megjelölés áll.

Megértettem, hogy a történelem egyik nagy változásának vagyok tanúja, s meglestem a pillanatot, melyben az ember gyengeségéből erényt csinált, és így emelkedett felül korlátain. Most már nem azért maradt nevetlen, mert a sors becsapta, hanem mert ő akarta így, s evvel a gesztussal a sors arcára fagyasztotta gúnyos mosolyát. Meghallottam az Új Nagyságrend istenének Ádám hol vagyt, és azt feleltem: Itt! Abban a pillanatban lábamról lehullottak előítéleteim ballasztjai, szememről leesett a hályog, felrepültem a magasba, és láttam, hogy az a hegy, amelyre hasztalan igyekeztem felkapaszkodni, amelyet idáig a Gaurizankárnak hittem, a valóságban csupán Sir Cripps cipőjének sarka volt, most pedig, hogy kiszabadultam félelmeim kötelékéből, valahol a térde körül röpködhetek.

Szerencsémre akkor eszembe jutott, hogy immáron öreg vagyok és kövér, és nem nyújthatok túlzottan esztétikus látványt a levegőben röpködve. Visszaereszkedtem tehát a sárba, s elhatároztam, hogy mielőtt végleg döntenék sorsomról, előbb elzarándokolok Sir Crippshez, s meggyőződöm róla, valóban olyan nagy ember-e, mint amilyennek Vas professzor hiszi.

Nos, barátaim, elzarándokoltam Crippshez, és megállapítottam, hogy nem olyan nagy, amilyennek kedvenc tanítványai hiszik, hanem sokkal, de sokkal nagyobb. Korunk zsenije ő, akihez se Vas, se én, soha fel nem érhetünk, s ezért kell mégis örülnöm annak, hogy a P-faktorról megajándékoztatok.

Mielőtt azonban ezt elmagyaráznám, engedelmetekkel elmondom, mit láttam Sir Crippsnél.

Cripps professzor intézete a maga nemében a legnagyobb a világon, s már önmagában is csupa csoda. Miután azonban a professzor maga még intézeténél is csodálatosabb, az ő leírásával kezdem el.

Cripps professzor állítólag valamikor kiváló, eredményes kutató volt, s nagyszerű kísérleti technikával rendelkezett. Ezt azért, hogy nagy ember lehessen, el kellett felejtene. Ma már bizonyosan nem tud titrálni, talán még pipettálni sem. Van ugyan egy jól berendezett kis laboratóriuma is, és ha van egy szabad órája, rohan és dolgozik, de ezt maga is, mint afféle hobbyt emlegeti, majdnem elítélendő szenvedélyt, amiről nem tud leszokni, hiszen ő is csak ember, ő sem lehet tökéletes. Pedig neki csak az intézet pénzügyeivel, az intézet szervezésével, a munkatársak kiválogatásával és az erők elosztásával szabadna foglalkoznia. Na és persze azt is ő dönti el, hogy mit szabad kutatni, és mit kell elutasítani a munkatársak javaslatai közül.

Cripps professzor ezeket a feladatait páratlan zsenialitással végzi el. Vannak mindenekelőtt helyettesei, akiket majdnem teljesen sikerült leszoktatnia a gondolkodásról: ezek szervezik nevében az összefogó csoportokat. Vannak aztán a helyetteseinek helyettesei: ezeknek már nemcsak szabad, kell is gondolkodniuk, mert ezek irányítják a kísérleteket. Kiváló képességű beosztottjai ragyogóan kiismerik magukat a részterületeken, véleményükre a legigényesebb vezető is bizalommal támaszkodhatik.

A rutinmunkákat e célra szervezett részlegek látják el, melyekre a személyzet kiválogatása gondos, jól átgondolt és tudományosan megalapozott szempontok szerint folyik. Van például egy tizennégy és fél méter hosszú, nyolc és fél méter széles termük, melyben hatvanhét jól képzett szakember görnyed az optikák fölé és mikroszkopizál. Ebben a teremben minden sötét tónusú, hogy semmi el ne vonja a figyelmüket: a falak, a műszerek, a kutatók és a segédszemélyzet is. Mély barna ruhába öltözött idősebb nők gumitalpú cipőben hozzák-viszik a metszeteket. Adminisztrálásuk egy kis előszobában folyik, ahol hat ezüstöskékbe öltözött angyal ül. Tíz, tizenkettő, négy és hat órákor kérés nélkül a kutatók elé teszik a párizsi módra csepegtetett feketét. Ha pedig valamelyik szakembernek be nem ütemezetten szükségre kell mennie, megnyom egy gombot, kissé felemeli a fenekét, és egy feketébe öltözött szolga nyomban alátolja a bilit.

Ehhez a munkához nagy szakértelemre, kitűnő szemre és edzett fenékre van szükség. Ez utóbbi a legfontosabb. Felvételnél megméri a jelölt altestét, s ha kerülete 98 centiméternél kisebb, elutasítják vagy más beosztást javasolnak neki.

Egy másik világos szobában tíz fürgé kezű ifjanc dolgozik. Ezek oly pontosan tudják a hernyók idegdúcába fecskendezni a mérget, hogy az állat csak megbénul, de nem pusztul el. Ide olyanokat keresnek, akiknek gondolkodása némiképpen gyerekes, s így munkája oly elégedettséggel tölti el, hogy máshová nem is kívánczik - mert teljes kiképzésük hosszú időbe kerül, s a kiesett munkaerő nehezen pótolható. Cripps professzor különösen büszke rájuk. Elismeri ugyan, hogy munkájukat a fürkészdarazsak még mindig megbízhatóbban végezhetnék el, de ez utóbbiak csak hangyasavat tudnak fecskendezni, s így le kellett arról mondania, hogy darazsakat próbáljon erre a munkára beidomítani. Lehet azonban, hogy a professzor csak szerénykedett, s az intézmény valamely zugában egy különítmény jelenleg avval foglalkozik, hogy megváltoztassák a darazsméreg természetét.

Persze a kutatás eredményességét nemcsak a szak- és segédszemélyzet biztosítja, hanem a technika is. Az épület gyomrában tizenhét komputer áll rendelkezésre, s ebbe beletáplálják a kísérletek összes eredményeit, valamint minden külső közleményt, amely bármilyen távolról érinteni látszik az intézet témáit. Az adatokat csoportosítják, s ha valakinek tájékozódásra van

szüksége, egy gombnyomásra rendelkezésre áll az anyag kvintesszenciája és természetesen megfelelő bibliográfiája is.

Az, hogy manuális részmunkákra olyanokat is bevont a tudományos munkába, akik szellemileg nem teljes értékűek, nem túlságosan meglepő. Annál zseniálisabb az a felfedezése, hogy bizonyosfajta szellemi tevékenység elvégzésére is azok a legalkalmasabbak, akiknek súlyos agyi defektusuk van, s az ilyenek munkáját is széles körben igénybe veszi.

Nem hiszitek el? Bizonyítani fogom! Elmondok egy történetet, amit ott hallottam. Sajnos csak nagy vonalakban tudom elmondani, mert a részletek egyelőre tudományos titoktartás tárgyát képezik. Felderítésük megkísérlése ipari kémkedés számba menne.

Egy fiatal vegyész valamilyen kutatás során elvégzett valamilyen kísérletet, de akárhányszor ismételte, nem kapta meg a várt reakciót. Természetesen azt hitte, rosszul végzett valamit, de sikerült kevésbé bonyolult módon is igazolnia állítását, s így a kudarcról átmenetileg el is felejtkezett. Két év múlva azonban egy elég távoli területen egy egészen más kísérlete megint eredménytelen maradt, s ekkor a fiatalember arra a különös gondolatra jutott, hogy e két dolog egymással valami módon összefüggésben van, s ismeretlen törvényszerűségekre mutat. A két eset azonban még nem volt elegendő a megsejtett összefüggés felderítésére, még legalább néhány hasonló eredménytelenségre lett volna szüksége. Ahhoz persze nem volt kitartása, hogy Domagk módjára végigpróbálja a rendelkezésre álló összes anyagokat - ehelyett elment Crippshez, s megkérdezte, nincsenek-e véletlenül a meglepő módon sikertelenül maradt kísérletek is összegyűjtve a komputerjeiben.

Crippshez tudományos kérdésekkel igen könnyű bejutni. Cripps zseni, s mint minden zseni, rendkívül nagyvonalú is. Három titkára csak avval foglalkozik, hogy az utcáról jelentkezők közül kiszűrjék a bolondokat - de aki ezt a próbát megállja, az napok alatt a főnök elé kerül, mert a kérdések fontosságának eldöntését, kizáróan magának tartotta fenn. Meghallgatta a mi mérnökünket is, aztán elnevette magát:

- Nem gondolja, hogy igen nagy ostobaság volna ilyen anyagot nyilvántartani?

A fiatalember gondolta, és reményt veszítve távozni akart. Ám Cripps megfogta a karját:

- Mindamellettt valószínűleg van ilyen anyagunk. A komputerok kezelőinek ugyanis az a kötelességük, hogy minden lehető szempontból csoportosítsák az anyagokat, s ezért ide kizáróan olyan embereket alkalmazok, akik mérlegelésre teljesen képtelenek. Egy tízéves gyerek valószínűleg okosabb annál, hogy egy ennyire ostoba összefüggést figyelembe vegyen. Az én embereimnél ez nem lehet akadály. Öt perc múlva megtudom, hogy van-e ilyen összeállításunk, s ha igen, önt azonnal alkalmazom.

Az összeállítás megvolt, a fiút alkalmazták, a kutatások folyamatba tétettek, s amikor én ott jártam, úgy látszott, hogy a század eddigi legnagyobb kémiai felfedezéséhez fognak vezetni. Hogy aztán milyen jellegű lesz ez a felfedezés, arról - ismétlem - sejtelmem sem lehet, legfeljebb reménykedhetek, nem olyan, hogy tönkretegye Seres professzor eddigi életművét - persze azért kizártnak ezt sem tarthatom.

Látom - Vas barátunk hitetlenkedve csóválja a fejét, ehhez persze egyelőre joga van. De ha a kutatások sikerre vezetnek, akkor majd önkritikát kell gyakorolnia. Akkor ugyanis gondos elemzéssel ellátva nyilvánosságra fognak hozni minden részletet - kivéve persze a fiatal vegyész nevét, mert ő addigra a 23-as kutatócsoport vezetőjévé lényegült.

És most érkeztem oda, hogy megmagyarázhassam Crippsnél tett látogatásom eredményeképpen miért érzem mégis hallatlan szerencsémnek, hogy megkaptam tőletek a Padersen-faktort ajándékba.

Mindebből ugyanis azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az utolsó száz-százötven esztendőben egyre komplikáltabbá válik a kutatás, s ezzel együtt nőnek a megdicsőülés előfeltételei is. Pasteur és Koch követőinek ehhez még nem kellett lángésznek lenniök. A korrekt szakmai tudás, ha szorgalommal, kitartással és a kalandorkodással szemben kellő jellemerővel párosult, okvetlen meghozta azt a felfedezést, ami a kutató nevét halhatatlanná tette. A következő évtizedekben aztán mindinkább a zsenialitás vált az első követelménnyé - ma pedig önmagában már ez sem elég a sikerhez. Ma a zsenialitásnak olyan méretű gátlástalansággal kell párosulnia, amit ósdi felfogású elődeink még lelkiismeretlenségnek bélyegeztek volna, de ma már a nagyság kizárólagos jelének lát a világ.

Kétségtelen, hogy Vas professzornak mindenben igaza volt. Csak egy csekélységben tévedett. A kutatócsoportoknak nem azért kell névtelenül dolgozniok, mert így elegánsabb, hanem azért, hogy annál akadálytalanabban tündököljön az intézetvezetők neve. - Ezért mondom én, hogy Sir Cripps egymaga sokkal nagyobb, mint a világ eddig élt összes tudósa. Neki sikerült megoldania, hogy történjék bármi, érjen el sikert bárki, az mind az ő dicsőségét növeszti.

Nálunk is van egy professzor - nem akarom megnevezni - aki a közhit szerint el szokta orozni tanítványainak dolgozatait. És épp itt a nagy különbség, egy átlagprofesszor és Sir Cripps között - Vas professzor például személy szerint az elsőt teljes joggal megveti, Sir Crippset viszont ugyanezért mindenki másnál jobban tiszteli.

Vas lenyűgözve hallgatta az előadást - lenyűgözve és kissé sértődötten is. Be kellett látnia, hogy beszéd dolgában még mindig nem mérkőzhetik meg a vén rókával. Pedig egyébként őt sem kellett féltetni.

Kinevezése után sokáig szerényen és csendesen viselkedett. Sokkal fiatalabb lévén kollégáinál, elhatározta, hogy kerülni fogja velük a nyilvános vitákat. Emberi számítás szerint ez nem is lehetett számára nehéz - az effajta diszkusziókat egyébként sem szerették az orvosprofesszorok. Ha csak nem kinevezésről, kitüntetésről vagy státuszok, illetve költségvetés elosztásáról volt szó, lehetőleg inkább nem mondtak egymásnak ellent. S ha semmiképpen nem kerülhették el a vitát, előbb hosszan és kimerítően méltatták a másik koncepciójának nagyszerűségét általában, éreztetvén, hogy az az ökörség, ami ellen tiltakozni lesznek kénytelenek, az egész kérdés szempontjából voltaképpen szóra sem érdemes. Az egyetem hangadó tekintélyei fiatal kartársukkal szemben is betartották ezt a szokást, de Juhos és néhány hasonszőrű társa egymás után belekötött és megpróbálta kitanítani. Ő mindegyiküknek csendesen és mértéktartóan akart válaszolni, de tizedik mondata után menthetetlenül indulatba jött, s oly fergeteges logikával és következetes lendülettel hengerelte le ellenfeleit, hogy hamarosan megértették, nemcsak méltányos, hanem tanácsos is nem keresztezni az útjait.

Azóta számtalanszor bebizonyosodott, hogy a vitában senkitől nem kell félnie - senkitől, kivéve Bércessit. Vele szemben egyszer sem sikerült fölül maradnia. Az öreg vad gondolatársításaival, elképesztő ötleteivel és aforizmáival legázolta és beléje fojtotta a szót. S ha néha-néha úgy látszott, már nem talál választ, utolsó pillanatban előhúzott valamilyen új szempontot, amiről azt sem lehetett tudni, honnan jutott eszébe, s még kevésbé lehetett megérteni, hogyha már eszébe jutott, miért hiszik a többiek, hogy nagyon is odaillő, a témához tartozó gondolat. Ezt aztán lendületesen kifejtette, és diadalmasan megvédte, s így azt az érzést keltette mindenkinben, hogy végül ő maradt felül - jöllehet Vas azt soha nem is vonta kétségbe, amit a professzor állított.

Most is ilyesmi történt. A Cripps-féle intézet félelmetesen rosszindulatú - és sok mindenben találó - leírásával a professzor ismét zseniálisan kivágta magát nehéz helyzetéből. Jókedvűen dőlt hátra karszékében, szemmel láthatóan maga élvezte legjobban fantasztikus ötleteit, s valahányszor sikerült valami nagyon jót mondania, leplezetlen kárörömmel pillantott Vasra:

„Ehhez mit szólsz, kisapám?!” És kétségtelenül semmit nem lehetett szólnia. Csak tapsolni és nevetni lehetett, komolyan vitatkozni nem. Hacsak...!

Ragyogó ötlet jutott az eszébe. Ha rövidebben és kevésbé csillogóan is - miért ne sikerülhetne neki is, ami Bérczessinek sikerült? Meg kell próbálnia!

Amikor az előadás befejeztével kirobbant a nevetés és a taps, ő roppant türelemmel addig ült a helyén mereven és sértődötten, míg a többiek észre nem vették, milyen különösen viselkedik.

- Hát veled mi van? - kérdezte megütközve Seres.

- Nekem egyáltalán nem tetszett az előadás! - mondta élesen.

Látta, hogy a professzor szemében gúnyos szikrák táncolnak, a többiek pedig bosszankodva sütik le tekintetüket, s ekkor gyorsan lehajtotta a fejét, észre ne vegyék arcán a diadalt. Először sejtette meg, mennyire élvezheti Bérczessi azokat a pillanatokat, amelyekben sikerül ártatlan képet vágnia.

- Hogy Seres professzor jóhiszeműen viselkedik, azt még csak elhiszem - mondta, és nem merte felemelni a fejét -, elvégre ő jó barátja a professzornak, s ezért elfogult. Meggyőződése viszont, hogy Frici és társai csupán undorító szervilizmusból tapsoltak Bérczessinek. Lehetetlennek tartom ugyanis, hogy tessék nekik egy elbeszélés, amelynek egyetlen érdeme, hogy aprólékosan ragaszkodott az igazsághoz, egyébként azonban ötlettelen volt és földhözragadt. Szerintem legalábbis a messziről jött embernek nemcsak joga, kötelessége is, hogy lóditson egy kicsit, azaz jellemző túlzásokkal érzékeltesse hallgatóival az általuk nem ismert hely légkörét. Nem tagadom persze, hogy a legvégén a fiatal mérnök esetének kitalálásával tett erre az előadó valami kísérletet, de ez már nem kárpótolhatott bennünket a korábbi részek nyomorúságos naturalizmusáért.

Most aztán fölkapta a fejét. Ránézett Bérczessire, és vidáman folytatta:

- Sajnos, nem ez az egyetlen jel árulja el a professzor úr fantáziátlanságát, hanem az is, hogy tőlünk várja a halhatatlanságot. Pedig ismeri Sir Crippset, s így tudnia kellene, hogy örök élete már biztosítva van. Sir Cripps ugyanis csak saját munkatársaitól orozza el felfedezéseiket, külső emberekkel szemben a lehető legméltányosabban viselkedik. Ha majd megírátja a modern kutatás történetét, abban kétségkívül hosszasan fogja méltatni Bérczessi professzor érdemeit a komputerok használatba vételének előkészítésében. Ha pedig - kiáltotta örömmel, mert ezt abban a pillanatban találta ki - további sikerekre vágyik, helyesen tenné, ha csodálatos ötletét a komputerok újfajta felhasználására nem egy anekdotában sütné el, hanem felajánlaná Sir Crippsnek. Cripps be fogja programoztatni komputerjeibe a legellentmondóbb jelenségeket, rájuk bízta, keressenek bennük összefüggéseket, s majd az eredmények közlésekor hivatkozni fog arra, hogy ezeket a véletlen egybeeséseknek látszó szélsőséges jelenségek integrálásának Bérczessi-féle módszerével érte el.

Most már biztosra vette, hogy ötletessége továbbra sem hagyja cserben, s vakmerően folytatta tovább:

- Úgy tudom, külföldön van most egy kedves divat: a komputereket és számítógépeket, mint kedves barátait, Rózsi, Irén, Betty s más ehhez hasonló nevekre keresztelik el. Előlegezve Bérczessi professzor javaslatának világraszóló sikerét, arra kérjük, egyezzen bele, hogy első komputerünket, melynek a P-faktor szintetizálásában volt némi érdeme, tiszteletére ezentúl úgy hívhassuk: Ödön!

Itt egy kis szünetet tartott, mintha azt várná, hogy Bérczessi megadja a beleegyezését - a valóságban azon gondolkozott, hogyan térhetne át a legrövidebben eredeti alapötletére. És mire megkapta a beleegyezést, már tudta, hogyan haladjon tovább.

- Bizonyára emlékeznek még a Komám asszony hol az olló... játékra, amelyben a gyerekek egy-egy fa mellé állnak, és a fogó háta mögött helyet cserélnek. Nos, ilyen helycsere történt időközben köztem és a professzor úr között is - s mellékesen megjegyezve Bérczessi professzorra nem túl hízelgő ez a pozíciócsere.

Idáig ő azt hirdette, hogy Sir Cripps mint kutató még megjárja valamennyire, mint ember egészen jelentéktelen, én pedig mint embert is őt tekintettem mintaképemül. Most viszont ő hajolt meg Sir Cripps tekintélye előtt - s én jöttem rá, hogy igazi férfiakat nem a Crippsek, hanem az ellenfeleik között kell keresnem. Felfedezésemet én is egy látogatásnak köszönhetem. A nyáron ugyanis Herr Spritznél, Fichtenwaldban tölthettem néhány hetet.

Fichtenwald kis város, de igen eleven. Herr Spritz intézete kis intézet, de rendkívül patinás. És bizonyos tekintetben munkájának méretei is vetekszenek Sir Crippsével. Crippsnél ugyanis százhetven kutató tizenhét témával foglalkozik, Herr Spritz tizenhét kutatójának viszont százhetven témája van, s ez igazán nem kevés. Kutatói egyébként gyakran be is fejezik kutatásaikat. Egyikük például ottlétemkor bizonyította be végérvényesen, hogy a tyúkpestist szúnyogok közvetítésével sem lehet emberre átvinni - s ezt az eredményt igazán jelentősnek kell tartanom. Mert ha ezután valahol - például Bérczessi professzor úr klinikáján - kétely merülne föl ebben a tekintetben, elég ha elolvassák a közleményt, s nem kell elvégezniük az egyébként szükséges kísérleteket. És Herr Spritz munkatársainak gyakran vannak efféle eredményeik.

Az ember joggal azt hinné, hogy a kisebb létszám és rosszabb műszerezettség hátrányait egy kis kutatóműhely semmiképpen nem hozhatja be. Herr Spritznél tanultam meg, hogy a mennyiség nem minden, s hogy egy jó ötlet, egy tucat műszerrel felér. Köztudomású például, hogy Crippsek egyik fő témája a coccidiumok kutatása, s ebben eleinte ragyogó sikereket értek el. Most azonban hosszú évek óta stagnálás mutatkozik. Ennek pedig az ötlettelenség az oka. Mert hol kutatják Cripps emberei a coccidiumokat? A juhok belében, a szarvasmarhák belében, a kecskék és disznók belében - ez pedig szaporátlan és ostoba módszer, mert ezeket a beleket a különböző kutatók már eléggé kimerítették. Lám, Herr Pimpf, a fichtenbergi intézet kutatója csak három királykobrát hozatott Indiából, és kettőnek a beléből sikerült új coccidium-fajt kimutatnia.

S ez megint fontos dolog. Mert képzeljék el például, hogy egy tehén fölfal egy királykobrát és megfertőződik. Szörnyű coccidiumjárvány tör ki... Nemde, mindenki tehetetlenül keresné a kórokozót, ha Herr Pimpfnek már jó eleve nem sikerült volna azt az átkozott véglényt mikroszkópvégre kapnia.

A legimponálóbbak természetesen magának Herr Spritznek az eredményei. Ha nem közeledne éjfél, és nem kellene e kedves társaság minden tagjának munkába állnia, megkísérelném röviden áttekinteni munkásságát, de így a rendelkezésemre álló néhány rövid óra alatt amúgy sem jutnék messzire, s ezért e helyütt csupán munkamódszeréről és jellemerejéről szeretnék néhány szót ejteni.

Herr Spritz rendkívüli odaadással gondoskodik munkatársairól, s munkájukhoz kiváló körülményeket, kényelmes laboratóriumi helyiségeket biztosított, oly mértékben, hogy Fichtenwald a látogatót leginkább családi panzióra emlékezteti. Ő maga azonban aszkéta lélek, megveti a kényelmet, mert azt tartja, hogy a komfort szellemi eltunyuláshoz vezet. Az alagsorban dolgozik a gépház, a mosókonyha és az állatistálló között egy kis kamrában, melynek plafonjáról hatalmas pókhálók ereszkednek alá, s melyben egy elmés szerkezet nyáron is fagypont körüli

hőmérsékletet teremt. Plüssmellényben, kopott bársonysapkában és vattázott nadrágban itt dolgozik estétől reggelig, s ha napkeltekor a hajában csillogó zúzmarával a felszínre emelkedik, ajka körül bölcs és elégedett mosoly lebeg. Ha pedig nagy ritkán cserbenhagyná az ihlet, egy gomb megnyomásával eléri, hogy vad szél süvöltsön be kamrája résein. Ha munkatársai meghallják a vihar zúgását, lábujjhegyen lépkednek, és suttogva tanácskoznak, hogy ne zavarják imádott főnöküket, akire ez a nyers szél oly ihlető hatással van, mint Schillerre volt a rothadt alma szaga.

Ami pedig erkölcsi nagyságát illeti, arról elmondok egy történetet.

A világháborús nagy járvány idején a professzor felfedezte, hogy a Watts-anaemiában szenvedők májában bizonyos sejtféleségek burjánzásnak indulnak, és szigeteket hoznak létre. Ebből arra következtetett, hogy e sejtek valamilyen faktort termelnek, amelyek elpusztítják a vörös vérsejteket, tehát ez az ismeretlen faktor a Watts-anaemia előidézője. Szellemes kísérletekkel próbálta hipotézisét igazolni, sokáig sikertelenül. Végül tengeri malacokat, háborús körülmények között tartva - azaz fehérje- és vitaminszegény táplálékkal etetve és villamos ütésekkel, valamint hangeffektusokkal állandó rettegésben tartva -, sikerült a megfelelő májváltozásokat kísérletileg létrehozni - sajnos egyelőre csak úgy, hogy állatai még az anaemia kifejlődése előtt a kezelés hatására pusztultak el. Herr Spritz azonban bizonyosra vette, hogy most már csak idő kérdése a teljes siker elérése, és hogy felfedezése alapvetően meg fog változtatni bizonyos élettani elképzeléseket.

Az a szerencse ért, hogy jelen lehettem Spritz professzor beszámolóján és munkatársaival együtt lelkesen tapsoltam neki.

Természetesen Herr Spritz intézetében is meg van szervezve a dokumentáció és tájékoztatás. Egy munkatársuk állandóan figyelemmel kíséri a hazai és külföldi lapokat, s ha némi késéssel is, de fontosabb cikkeikről beszámol megbeszéléseiken. Állítom, nem múlik el megbeszélés ilyen beszámoló nélkül, ehhez Spritz következetesen ragaszkodik.

Azon az értekezleten, amelyen Spritz elmondta beszámolóját, a sajtóreferens történetesen Bérczessi professzor egy 1938-as közleményét ismertette, azt melyben professzorunk bebizonyítja az összefüggést a Padersen-faktor és a Watts-anaemia között, s ezzel egyszer s mindenkorra megoldotta az utóbbi kóroktanát.

Mi tagadás, a teremben a nagy tragédiák hangulata lebegett. Herr Spritz maga is elsápadt egy pillanatra. Hanem aztán erőt vett magán, s evvel a felkiáltással törte meg az egyre elviselhetlenebb csendet:

- És még rólunk mondják, hogy nem tartunk lépést a külföldi irodalommal!

Reggel utaznom kellett haza. Búcsút vettem tehát Herr Spritztól, s közben megkérdeztem, mik a további tervei a Watts-anaemia ügyében.

- Gratulálni fogok Bérczessinek! - mondotta fenségesen. - Az embernek becsülettel kell tudnia elviselni a kudarcait is...

- Elég volt, Vas! - szólt ekkor közbe a professzor. - Mindent értek. Abbahagyhatod.

A Watts-anaemia megemlékezéséig Vas sokkal szellemesebb volt annál, semhogy sértőnek lehetett volna találnia. Ellenkezőleg. Mester módjára méltányolta a mesteri rögtönzést, és remekül mulatott a fiatalember ötletein. Csak amikor rátért Spritz doktor teóriájára, vált hirtelen világossá, hogy Vas nem is olyan jóhiszemű, mint gondolta. Mégiscsak felfedezte az ő tévedését, s ezek szerint csupán azért vállalta a faktor szintetizálását, mert adandó alkalommal így lehetett legkézenfekvőbb módon megdönteni az ő elméletét.

Most sem sértődött meg. Egy pillanatra, mintha megbénult volna, de aztán hirtelen elszállt belőle minden indulat, és megnyugodott. Vagy még életében, vagy csak a halála után, de ennek egyszer mindenképpen el kellett következnie. És alighanem ez volt a kedvezőbb eset. Legalább így, hátralevő életében maga is megismerheti munkássága mérlegét.

Kellemetlen volt ugyan, hogy éppen Vas indította el a lavinát, de teljesítménye minden elismerést megérdemelt.

- Nyilvánosan és ünnepélyesen kijelentem - mondta ezért -, hogy ellenfelemül ismerlek el, s ezentúl majd így is bánok veled. De természetesen minden összeköttetésemet felhasználom, hogyha bárhol a világon találunk Watts-anaemiát, kipróbálhasd a faktorodat.

Fáradtan rámosolygott a fiatalemberre, és nehézkesen meghajtotta magát. Nyomban utána búcsút vett az egész társaságtól és eltávozott. Nem engedte, hogy Frici vigye haza. Taxit hívott, és azt sem akarta, hogy kikísérjék a kapuig.

- Hát ebbe mi ütött? - kérdezte Frici, mikor magukra maradtak, és nem vette észre, hogy ez a kifejezés az ő szájából blaszfémiával ért fel. De sem Seres, sem Vas nem értette, mitől sértődött meg olyan váratlanul az öreg.

4 A TRAGÉDIA

Nehéz hetek következtek a klinikára. Az Öreg, mintha kicserélték volna, egyik napról a másikra megvadult, és senki nem állhatott meg előtte. Megtörtént ez vele már máskor is, de nem ilyen tartósan és nem ilyen váratlanul. Ha híre járt, hogy valami méltánytalanság történt vele, idáig is mindenki válla közé húzta a fejét, s úgy leste, nem kéreti-e magához a régi kórlapokat, s ha bekérte, azon imádkozott, hogy csak a következő két hetet ússza meg szárazon. De most - mert az estélyről minden részvevő gondosan hallgatott - váratlanul szakadt nyakukba az isten csapása, és még csak nem is enyhült két hét alatt. A professzornak semmi nem volt elég jó. Senki nem végezhetett el úgy egy vizsgálatot, hogy ne talált volna valamit, amit még okvetlen meg kellett volna tennie, ha van az illetőben egy szemernyi lelkiismeret. Mikor pedig Szabó Frici megdühödve elhatározta, hogy az ő munkájában akkor sem fog hiányosságot találni az öreg, ha a feje tetejére áll, és már azt hitte, hogy sikerült is bizonyítania - mint egy taknyos kölyköt, úgy intette le:

- De kolléga úr! - mondta gúnyosan - miért nem engedi egy kicsit gyógyulni a beteget? Mikor gyógyuljon, ha maga állandóan foglalkozik vele?

Ekkor aztán Fricinek hirtelen a fejébe szállt a vér. Lesz ami lesz - ő nem törődik vele.

- Igaz, hogy a professzor úr Franciaországba utazik? - kérdezte szemtelenül. - Mikor tetszik indulni, professzor úr?

Az orvosok ijedten néztek egymásra, a professzor pedig egy pillanatra behunyta a szemét.

- Huszonnyolcadikán - mondta aztán váratlanul. - Egyéb kérdés nincs? Akkor menjenek a dolgukra a doktor urak.

Persze kár volt szétzavarnia az értekezletet, de Frici szemtelenkedésétől ő is megijedt. Pontosan tudta, hogy gyerekesen és gyalázatosan viselkedik, csak éppen nem bírt úrrá lenni az idegein. Azóta nem volt Sereséknél. A klinikáról mindennap hazament, s a nagy lakás rideg magányában megpróbálta összeállítani, mire lenne szüksége, ha a májelhváltozás rejtélyét gyorsan, még hátralevő néhány évében biztosan meg akarná oldani. De akárhogy forgatta a dolgot, reménytelen adatokat kapott. S mert közben azt hitte, hogy kudarcának híre gyorsan terjed a szakma köreibben, minél inkább átlátta vállalkozásának reménytelenségét, annál sürgetőbben kívánta befogni a pletykázók száját, megmutatni, hogy egyelőre még mindenkinél különb. S mert balszerencséjére, a klinikán éppen csupa érdektelen beteg feküdt, s így hasztalan remélte, hogy valamilyen nehéz és ritka eseten sikerül bizonyítania, egyre dühöttebben gyilkolta magát és beosztottjait. Most azután megkapta, amit keresett: leghűségesebb embere lázadt föl ellene.

Csengetett titkárnőjének. Kovács adjunktus urat kérte, a helyi pártszervezet titkárát.

Ő maga nem volt tagja a pártnak. De már régen megértette, hogy a klinikán akkor érheti el a legjobb eredményeket, ha a pártszervezetre támaszkodik, és becsülettel vállalta ennek következményeit. Ez különben nehezére sem esett. Sok kollégája, aki egyébként a miniszteriális nyomásnak rendkívül könnyen engedett, azt hitte, hogy leesik ujjáról az aranygyűrű, ha elfogadja a helyi kommunisták tanácsait. Ezen ő csak nevetett. Szerinte csupán a nagyobb vagy egyenlő hatalom szava veszélyeztetheti az ember presztízsét, mert akkor is könnyen kerülhet megalkuvás látszatába, ha egyetértésből fogadja meg a tanácsukat. Ha viszont beosztottjait hallgatja meg, csak belátásáról, tárgyilagosságáról tesz tanúságot, és tekintélye is csak növekedhetik. Mindig meghallgatta tehát a pártszervezet véleményét, s örült, ha nekik

adhatott igazat. Ennek érdekében néha, amikor például ugyanazt a személyt ajánlották neki, akire ő maga is gondolt, csupán azért ellenkezett, hogy félreérthetetlenül kiderüljön: ez ügyben ő engedett. Cserében azután eléggé könnyedén elfogadtatta saját jelöltjeit, és ha mégis vitára került a sor, csak akkor kellett engednie, amikor úgy érezte, túlfeszítette a húrt.

Így aztán joggal számíthatott arra, hogy ebben az ostoba helyzetben Kovács doktor a segítségére lesz.

- No, Feri? - kérdezte ezért, mikor végre jelentkezett -, nehezen várják az emberek az utazásmat?

- Hát... - mondta Kovács, de nem fejezte be szavait.

Ő bólintott.

- Ahhoz képest, hogy okos ember vagyok, eléggé hülye helyzetbe hoztam magam. Azt hiszem, Szabó doktor ellen fegyelmet kell indítanom...

- Természetesen! - helyeselt a titkár álnokul. - Mindnyájan elítéljük Frici viselkedését.

- Köszönöm! Azt reméltem, tiltakozni fogsz!

- Én? - kérdezte csodálkozva. - A pártszervezet mindig a fegyelem mellett állt, professzor úr!

Összecsapta a kezét:

- Gyönyörű! Csupa kis Bérczessi vesz körül a klinikán! Ennyi példányban már kezdem unni magam! Miért a képmutatást tanuljátok meg tőlem? Nem volna e jobb a diagnosztikát megtanulnotok?

- Ha jól emlékszem, tegnap azt méltóztatott állítani, hogy a Kati néni segge okosabb, mint az én fejem. Márpedig a Kati néni segge egyáltalán nem tetszik nekem.

Kati néni fenekére gondolt, és elmosolyodott:

- Ezt speciel meg tudom érteni. De hát ez nem vics, Feri. Rettenetesen fáradt vagyok. Kiveszem a szabadságomat, s a kongresszus után még két hétig odakünn maradok. Gondolom, ennyi idő elég lesz, hogy ti megbocsássatok nekem, én pedig elfeledkezzem Friciről.

- Elfelejtani persze lehet, de azért ajánlom, tessék legalább megindítani a fegyelmet. Másként azt fogják hinni, ismét kivételezni tetszik Fricivel.

- Ha pedig elítélem, azt mondjátok, önkényeskedem.

Sóhajtott:

- Persze igazad van. A fegyelmet megindítom.

Hanem erre már nem került sor. Másnap a sebészetről átküldtek hozzájuk egy tizenöt éves kis beteget, aki szinte hasi katasztrófára valló fájdalmakról panaszkodott, de nem mutatott sebészeti beavatkozást kívánó tüneteket. Mint a kórelőzményekből kiderült, a lányka három év óta betegeskedett, s ezalatt folyamatosan romlott az állapota. De bár sokfelé megfordult, s a legmodernebb eszközökkel vizsgálták a röntgentől a rectoscopiáig, fájdalmaira sehol nem találtak magyarázatot. A referátumon Frici részletesen, s egy kissé tanácstalanul ismertette a korábbi leleteket, s közben elmondotta saját elképzeléseit is. Ő fáradtan és érdeklődés nélkül hallgatta a hosszúra nyúló ismertetést, s közben arra gondolt, hogy mégiscsak szerencséje van. Már mindent tudott, mindent értett, s nyugodtan félbeszakíthatta volna adjunktusát, csak éppen a történetek után nem akarta még evvel is megsérteni. Megvárta tehát amíg végez, aztán elkérte tőle az anyagot. De nem olvasta végig, csupán azt számolta meg, hányszor röntgenezték a gyereket.

- Huszonkettő! - csóválta meg aztán a fejét. - Nem féltek attól, hogyha aztán férjhez megy, fiú helyett ötlábú borjúnak ad életet?

- De hát akkor mit csináljunk vele? - kérdezte Frici tanácstalanul.

Óvatosan elmosolyodott:

- Megnézte már valaki, nincs-e gilisztája a kicsinek? Mert az én anyám, csak három elemít végzett, de ha fájt a hasunk, először ötért gilisztacukrot vett, s csak ha az nem használt, mutatott meg az orvosnak is.

Frici elpirult. Valóban semmi feljegyzés nem volt arról, hogy bárki megpróbálta volna a bél-férgesség lehetőségét kizárni, s neki sem jutott eszébe, hogy megtegye.

- Csak megcsinálták a betegség elején! - mondta bizonytalanul. - Lehetetlen, hogy ne csinálták volna meg!

- Ma? - nevetett a professzor -, amikor minden orvos röntgenben és kobaltágyúban gondolkodik, és százféle hajszálfinom reagenssel rendelkezik? Ki töltene akkor avval időt, hogy ecetet öntsön egy gyerek székletére?

- Ez persze - magyarázta aztán másnap, mikor be is bizonyosodott, hogy a kislány fájdalmai gyorsan megszüntethetők - nem az orvostudomány, hanem az orvosok szégyene. A tűzér jobban ismeri az ágyút, mint a pisztolyt. De verébre sajnos nem azért nem kell ágyúval löni, mert felesleges, hanem mert hatástalan.

Vállat vont:

- Ezért nem állítalak fegyelmi elé. Még hősnek hinnéd magad. Pedig úgy viselkedtél, mint egy hisztériás kölyök. Egy férfi a helyedben azt gondolta volna: ha a professzor szekánt és igazságtalan, biztosan bántja valami, amit nem akar bevallani. Lenyelem a megszégyenítést, mert ha ismét rendbe jön, úgyis ő fogja magát szégyellni, nem én...

Örömmel látta, hogy Frici két nap alatt immár másodszor, elpirul, és hogy többen lesütik a szemüket. Fellelegzett.

- Pár nap múlva elutazom, és kint töltöm a szabadságomat is. Három hétig nem jövök haza. Remélem, ez elég lesz arra, hogy kölcsönösen kipihenjük egymást, ti engem, én titeket...

Kint minden szép volt és jó volt. A csupa acél és üveg kongresszusi teremben is, ahol mindenki ismerte, s ahol előadása előtt, mikor az elnöklő akadémikus bejelentette, milyen ritka jubileumot ünnepel világhírű kollégájuk, akkora taps fogadta, hogy összecsendültek az ablakok - s az előkelő kis fürdőhelyen is, ahol barátja, J. professzor szerzett neki szobát, s ahol a portásokon s talán a direktiszen kívül senki nem tudta, hogy a vendég neves orvosprofesszor. A többiek inkább szabadságos tözsdésnek nézték, aki most piheni ki a sikerült szezon fáradalmait, s este a tengerparton a marseille-i jachtverseny esélyeiről meg a növekvő aranylázzal beszélgettek vele. Ő pedig örült, hogy finom és csendes emberek közé került, akik nem kérdezték meg új ismerősüktől, mivel foglalkozik, amikor nem nyaral, ellenben szívesen adtak tanácsot, melyik fajtát kóstolja meg a számára ismeretlen kagylók közül. Megkedvelte őket, s kedvükért a tengert is, amit egyébként nem szeretett, mert mérhetetlenségével nem tudott mit kezdeni.

Különösen tetszett neki egy már egyáltalán nem fiatal, de még mindig szép asszony, aki két felnőtt fiával lakott a hotelben, s akit a személyzet arisztokratáknak járó tisztelettel vett körül. A szállóban mindenki tudta, hogy a fiúk lemondtak a nősülésről, csak hogy vele maradhasanak, s itt sem hagyták el egy percre sem anyjukat. Fáradhatatlanul kísérték véget nem érő sétaútjain. A hölgyből valami természetes méltóság áradt, pedig egyszerűen és közvetlenül

viselkedett. Egy lépéssel fia előtt haladt, de minden szembejövőnek előre köszönt, s ha megszólították, fejét kissé oldalra hajtva, kedvesen válaszolt. Szeretett a csónakkikötő fölött ülni a sziklán, és nézni a kék vizet. Egyébként az övék volt a legszebb vitorlás a parton. Az asszony egyszer sem lépett a fedélzetére. A fiúk használták felváltva, s ha tengerre szálltak, rendszeresen meghívtak valakit a vendégek közül is. Őt a fiatalabb fiú vitte magával. Remek vitorlázó idő volt. Jó órát repültek a friss széllel, s vendéglátója csak azért szólalt meg egyszer, hogy felhívja figyelmét egy delfinre, mely a látóhatár szélén játszott a hullámokon.

Mikor visszaérkeztek, az asszony kedvesen megkérdezte, jól szórakozott-e a monsieur. Láthatóan örült, mikor ő elmondta, hogy először ült vitorláson, és csodálatosnak találta a száguldást a nyílt vízen. Mikor azonban megköszönte a meghívást, elhárító mozdulattal emelte fel szép kezét:

- Ha nem szerezhetnék másoknak örömet, uram - nem volna érdemes, hogy tovább tartózkodjam a földön.

Más szájából kissé furcsán hangzott volna ez a kifejezés, de nagyon illett ahhoz a szomorú mosolyhoz, amellyel e szavaknál a fiaira nézett. Azok szótlanul meghajtották a fejüket. Aztán a kisebbik kezét nyújtott, s megköszönte neki, hogy elfogadta meghívását.

Másnap, vasárnap, váratlanul lelepleződött inkognitója. J. professzorra várva az étkezőben reggelizett, és éppen arra gondolt, jó lenne, ha mielőbb megérkeznék, amikor a szomszéd asztalnál egy férfi lefordult a székéről, s hang nélkül fekvé maradt a parketten.

Mondtam! - bosszankodott magában. - Ha J. itt lenne, beleavatkozhatna ő.

Természetesen azonnal a beteghez sietett, megnevezte magát, s intézkedett, hogy az eszméletlent fektessék a kis társalgó pamlagjára. Sajnos, már csak a halál beálltát konstatálhatta, s ezt persze egy negyedéves medikus is meg tudta volna állapítani.

Jó félórával később rosszkedvűen üldögélt a parkban, és olvasni próbált - különben teljesen sikertelenül. Ekkor lépések neszét hallotta a kavicsoson, s mikor felnézett, az asszonyt látta meg két fiával. Lentebb álltak az ösvényen, és vitatkoztak valamin. Elcsodálkozott - még nem látott tőlük ilyen jelenetet. De csak egy percre tarthatott a vita; akkor az asszony büszkén felemelte a fejét, és a két gyerek nyomban elhallgatott. Hogy aztán mondott-e valamit a hölgy vagy csak a szemével intett nekik, azt nem tudta megállapítani, de a fiúk a legközelebbi padhoz baktattak, anyjuk pedig feléje indult a fűvön keresztül, asztalához lépett, és kínálást sem várva leült.

- Ön valóban orvosprofesszor? - kérdezte izgatottan, s az igenlő válasza elpirult. - Akkor ön bizonyára kiváló megfigyelő. Mondja meg, kérem, de igaz lelkére, észrevett rajtam valami különösét?

Nem felelt azonnal. Nem szerette az effajta kérdéseket. Az asszony szeme láthatóan szorongva várta a választ - tehát vagy okkal aggódott, vagy azt hitte, hogy erre oka van. Talán találtak nála valamit az orvosok, és nem mondták meg az igazat - talán csak félreértette egy óvatlan megjegyzésüket -, teljesen egyre megy. Ő egyik esetben sem tudhatja, milyen választ remél az asszony, mivel izgatja fel, mivel nyugtatja meg. Pedig a féltő gond, amivel a fia vigyázták minden lépését, arra engedett következtetni, hogy ez fontos kérdés is lehet.

Szív baja nincs - gondolta. - Azt látnom kellett volna rajta két hét alatt. Talán a vérnyomása túl magas?

Mindenesetre megpróbálta becsületesen végiggondolni, észlelt-e a hölgyön egyszer is valamit, ami betegség tünetét lehetett, aztán teljes meggyőződéssel felelt:

- Nem, asszonyom. Ellenkezőleg. Úgy tűnik, hogy önt rendkívüli egészséggel áldotta meg a sors.

- Félreértett, professzor! - mondta az asszony. - Az egészséggemmel valóban nincsen semmi baj. Szó szerint kell értelmeznie a kérdésemet. Arra volnék kíváncsi, látott-e rajtam valami szokatlant. Vagyis: ha megtudná, ki vagyok, csak megdöbbenne-e, vagy pedig már korábban is érezte, hogy van bennem valami nem mindennapi.

- Rendkívüli méltósága, asszonyom! - felelte ezúttal habozás nélkül. - Az az érzésem, nagy művész volt valamikor.

Hanem az asszony - szinte pajkosan - elmosolyodott.

- Nem, uram! - mondta aztán szelíden, s mintha bocsánatot kérne, amiért kineveti partnerét. - Én a Szűz Mária vagyok!

Első megdöbbenésében felugrott helyéről - bizonyára először történt meg vele, hogy nem ismert fel egy elmebeteget. Aztán a két fiú felé pillantott, s látta, hogy a fiatalabbik, könnyörögve kulcsolja össze a kezét - s ekkor elszégyellte magát. A professzor is ember, és szabad zavarba jönnie - de negyvenévi orvosi gyakorlattal a háta mögött, akkor sem szabadna a beteg előtt elárulnia magát. Hanem a nő, természetesen, félreértette ijedelmét, és finoman nyugtatta meg:

- Azért csak üljön le, professzor úr!

Leült. S akkora már megtalálta a megfelelő hangot is:

- Meg kell nekem bocsátania, asszonyom... Elvesztettem a fejem. Félek, hogyha így viselkedem, a halandók megtudják, ki az, aki közöttük jár...

Megijedt. Valamit elrontott, mert az asszony arcát most egyszerre valódi félelem torzította el.

- A halandók? - kiáltotta. - Mit törődöm én velük? Azt mondja meg nekem, az égiek tudják-e, ki vagyok?

Két kezével eltakarta az arcát, úgy beszélt tovább:

- Éjszakánként jönnek a hangok, s azt kérdik: Szűz Mária! Hová lett szüzességed? Kitől van a két gyermeked? Erre én azt felelem: Józsefnek, az ácsnak is szültem fiúkat. De a hangok csak kacagnak: ezek nem József, az ács, hanem Jean Leblanc gyermekei. Miért nem fojtottad meg a bölcsőben Leblanc úr fattyait.

Rákiáltott:

- Az ördög kísérti önt, asszonyom! A hangok az ő hangjai. Az égiek nem lehetnek ennyire kegyetlenek!

Az asszony bólintott, és csendesebben válaszolt:

- Az égiek nem kegyetlenek. De ha a lelkem hozzájuk száll, és elkísérik oda a fiaim imái is, azt mondja majd nekem az én szerelmes uram: asszony, te nem lehetsz az én anyám! Az én anyámnak már meghaltak a gyermekei!

Hideg futott végig a hátán:

Ez közveszélyes! Vajon tudják-e a fiai?

Szerette volna megnyugtatni, de sajnos a diagnosztikában nem tanították, miről lehet felismerni a Szűz Máriákat. Az asszonynak bizonyára nagyobbak voltak e téren az ismeretei, s ha óvatlanul mond valamit, csak a tudatlanságát bizonyítja be. Megelégedett tehát avval, hogy sokáig és erőiesen rázta a fejét. Végül mégis támadt egy jó ötlete:

- Ez kétségkívül probléma, asszonyom! De nem lehetetlen megoldani. Imádkozzék kérem, hogy én is a mennyországba jussak, s akkor én bizonyítani fogom, hogy ön kicsoda!

Hirtelen ötlettel hozzátette, hogy javaslata hihetőbb legyen:

- Ön pedig, asszonyom, cserében meggyőzi őket, megérdelem, hogy az orvostudományban fennmaradjon a nevem!

Hála istennek és összes szentjeinek, sikerült a szerencsétlent megnyugtatnia. Arcvonásai kisimultak, szeme régi szelíd fényében csillogott, s vékony ujjával nedvesen megérintette a professzor kezét:

- Legyen meggyőződve uram, ezt akkor is szívesen megteszem, ha véletlenül a pokolba kerül.

- Jól ismerem! - mondta J., akinek később elmesélte a történetet. - Szerencsétlen teremtés, de teljesen veszélytelen. Sőt, talán nem is annyira örült, mint ön hiszi. Mert ha ő nem is a Szűz Mária, de elsőszülött fiát keresztre feszítették a németek.

- Keresztre? - kiáltotta ő. - Hogyan?

- Valódi keresztre, valódi szögekkel. És harmadnapra ellopták a vesztőhelyről a tetemét. Katonai tiszteletadással temették el a hegyek között...

- Szörnyű! - morogta maga elé. - És az a legrémesebb, hogy az elmebeteg viselkedésében a borzalom is komikussá változik. A hétfájdalmas anyának az a legfőbb gondja, biztosítva van-e számára az üdvözülés...!

J. rosszkedvűen vont vállat.

- Mondja úgy: - az a legfőbb gondja, együtt lesz-e a paradicsomban a fiával. Mindjárt nem hangzik komikusan. Egyébként is: Ki tudja követni az örültek gondolatait? Kezelőorvosa szerint például ez azt bizonyítaná, hogy voltaképpen nincs tudathasadása, csak hisztériás elmezavara. Mert egy skizofréniás Szűz Máriának is lehetnének kétségei üdvözülése felől, de ezt semmiképp nem magyarázná a fiaival. A skizofréniást cseppet sem zavarják a világ tényei. Madame Leblanc viszont a valóságot egyetlen kivétellel tudomásul veszi, s ezek szerint kétsége az üdvözülésről nem gyötrelme, hanem vigasza. Ő azt hiszi, hogy Lajosát kétezer év előtt vesztette el. Két fia azonban állandóan erre a harmadikra emlékezteti, s csak azért haragszik rájuk az égiek miatt, hogy ne emiatt kelljen rájuk haragudnia.

- Ésszerűnek látszik! - bólintott Bérczessi. - De ha csak hisztériás, miért nem gyógyítja meg?

- Kolléga úr tehát biztosra veszi - mosolygott J. kissé gúnyosan -, hogy adott esetben ez lenne a beteg legfőbb érdeke?

Ő pedig elgondolkozott, s aztán tagadóan rázta a fejét:

- Egy író ismerősöm anekdotája jut eszembe, akinek sikerült a világ legrémesebb meséjét kitalálnia. János vitézről szól, s az ő János vitéze a Petőfiétől csak annyiban különbözik, hogy nem kapott rózsát Iluskától, és nem tud úszni - ami persze egy alföldi parasztgyereknél nagyon is valószínű. Az ő János vitéze tehát reménytelenül bolyong a világban, amíg ahhoz a bizonyos tóhoz nem ér. Nem tudja, hogy az élet vizénél áll, tehát gyanútlanul a tóba ugrik, hogy így szabaduljon meg terhes életétől. Bele is fullad. De ebben a pillanatban az élet vize feltámasztja. Újra fulladozni kezd, és ismét belefullad. Természetesen ismét életre is kel. Így fuldoklik azóta is és a világ végéig fuldokolni fog, hiszen az élet tavánál rajta kívül ember nem járt soha.

Ránézett J.-re:

- A madame orvosának alighanem igaza van. Madame Leblanc is így járna, ha meggyógyítanák.

- A példázatot értem! - mondta J. - De ki az a János vitéz...?

Túlságosan meleg volt, meg kellett fürödni a tengerben. A beszélgetést csak ebéd után folytatták - eleinte egészen más témákról. Végül J. tért vissza M. Leblanc ügyére. Nem szeretne volna, ha félreérti a kollégája. Mert ő ugyan nem ítéli el az elmegyógyászt, amiért feltevése ellenére sem próbálja madame-ot meggyógyítani, de ő az elméletével nem tud egyetérteni. Rendkívül tetszetős és szellemes ugyan, de a pszichiáter is csak úgy képes fenntartani, hogy kedvéért nagyvonalúan elhanyagol bizonyos kétségtelenül skizofréniára valló tüneteket. Például a hangokat. Madame Leblanc számára ezek a hangok valóságosak, kívülről hatolnak az agyába, s ha koponyáját valamiképpen, például egy jókora alumínium fazékkal elszigetelik, a testén át is tudja őket hallani. Így aztán már több ízben előfordult, hogy a madame-ot tetőtől talpig nylonterítőbe burkolózza találták gyerekei, s ilyenkor állítása szerint - néhány órára nyugalmat élvezhetett. Elképzelheti, milyen nehezen viselik el a fiúk ezeket a már nem emberre emlékeztető cselekedeteket, mennyire szégyellik magukat anyjuk helyett. A pszichiáter kolléga bizonyára az ő vigasztalásukra találta ki hipotézisét, ami emberileg érthetővé teszi ezeket a felfoghatatlan reagálásokat.

Ezzel viszont a professzor nem értett egyet. Szerinte a bolondok cselekedeteit éppen azért viseljük el rendkívül nehezen, mert végletesen, karikatúraszerűen emberiek. Mindenki sajnálná a szerencsétlent, aki fazekat húz a fejébe, hogy ne hallja a túlvilág hangjait, de nem viszolyogna látásán, ha nem figyelmeztetné, mennyi mindenbe szokott ő is burkolózni az igazság elől, ami lényegében semmivel sem különb a madame takarójánál. A két fiú épelméjű, tehát sokkal bolondabbul viselkednek anyjuknál, amikor föláldozzák magukat - miért? - semmiért, hiszen madame Leblanc is kevesebbet szenvedne, ha egy nem zárt magánintézetben élne állandó orvosi felügyelet alatt. Csakhogy ők nem nylonkendőbe, hanem a kispolgári előítéletek köpenyébe burkolóznak, s mivel ezeket mi már megszoktuk, orvosi elméleteket gyártunk számukra, ahelyett hogy azt mondanánk nekik: bolondok vagytok, fiaim!

Ő például ismert egy gyermektelen házaspárt, amely legjobb barátjuk kislányát szerette a magáé gyanánt. Ebben nincs is semmi különös. Abban sem, hogy az asszony halála után a férj - különben egy kolléga - még szenvedélyesebben szerette a közben fölcseperedett gyermeket, s néha már arról ábrándozott, nem lehetne-e örökbe fogadnia. Hanem aztán a két jó barát egyszer összeveszett valami semmiségen, az orvos elmaradt a háztól - s ami azután történt vele, az már valóban különös. Mert távol a gyerektől, hirtelen megértette, hogy érzelmei iránta már régen nem apaiak, hanem öregesen, sután, szégyellni való módon beleszeretett. Persze sohasem hitte, hogy ő a lány apja. De soha többet nem fog pirulás nélkül arról hallani, hogy valaki effajta rögeszmével küszködik.

De van ennél személyesebb példája is. A szerénységnek és nagyságnak az a kivételes harmóniája, amely madame Leblanc énjéből árad nyugodt óráiban, nyilván meghódít minden férfit, és irigységet kelt minden nőben. Ha tehát egy ilyen teremtes váratlanul vinnyogni kezd, és zacskóba csomagolja magát, mint a baromfifeldolgozó üzem a libaaprólékot, az a kontraszt erejével viszolygást kelt önmagában is. Ő azonban azért érzett váratlanul heves ellenszenvet a szerencsétlennel szemben, mert éreznie kellett, hogy az effajta örültségektől ő sem mentes teljesen. Nem kívánja ugyanis elhallgatni kollégája előtt - már csak azért sem, mert feltételezi, hogy ez az érzés számára sem idegen -, hogy élete és tevékenysége tetőpontján, jubileuma ünnepén ő azon törte a fejét, vajon a dicsőséghez a halhatatlanságot is sikerült-e megszereznie, vagyis, hogy megőrzi-e nevét az orvostudomány. Márpedig ha valaki, ahelyett hogy

élvezné az édes jelent, azon gondolkodik, mi lesz a hírével egy olyan időpontban, amelyben már nem tudhatja, mi van vele - ez a madame rögeszméjétől legfeljebb mértékében különbözik, minőségben bizonyára nem.

J. bevallotta, hogy ezen a problémán eddig még nem gondolkodott. De ami a lényegét illeti, Bérczessinek máris sikerült meggyőznie. Ő maga is hozhatna fel olyan példát, amelyben a maga kis örültségeinek felnagyított mására ismert valamelyik skizofréniás rémképeiben. És természetesen nem ismeretlenek előtte az öregség csapdái sem. Csupán azt az egyetlen gondot nem ismeri - mondta nagyon komolyan -, amiről kollégája utoljára panaszkodott. S ez nem azért van, mintha a többi orvosprofesszornál kevésbé lenne hiú. Csak éppen avval a megrögzött előítéllettel nem ért egyet, amely szerint a tudósok istenének Spinozára kellene hasonlítani, és el kellene utasítaniok a tételes vallásokat. Ő katolikus, és hisz a kinyilatkoztatásban, sőt a túlvilági életben is.

- Igen, hiú vagyok, sőt gőgös is. De gőgöm Isten iránti mérhetetlen alázattal párosul, s így nincs kétségem abban, hogy sorsom a legigazságosabban alakul.

Bérczessit rendkívül kényelmetlen helyzetbe hozta ez a vallomás. Tudta persze, hogy otthoni kollégái között is van olyan, aki nemcsak imádkozik, de gyón és áldoz is, de ez a téma beszélgetéseikben soha fel nem merült. Ő maga oly természetesen volt materialista, mint ahogy az ember lélegzik és táplálkozik, s nem érezte szükségét, hogy filozófiailag tisztázza nézeteit. Meggyőződése szerint a természettudomány jelen állásánál nem a materialistáknak, hanem a hívőknek kell bizonyítaniuk elméletüket - mégpedig nem annyira mások, mint maguk előtt. Nem nézte le őket, amint nem nézte le azokat sem, akik cselédlányokkal csalják szép és okos feleségüket, csak azt tartotta volna kínosnak, ha beszélnek is eltévelyedéseikről.

J. viszont kétségtelenül azt találta természetesnek, hogy legalább isten létét ő is elismeri. Ez pedig semmivel nem képezte el kevésbé, mint madame Leblanc az előbb.

- Ön tehát elhiszi - kérdezte csodálkozva -, hogy a világot isten teremtette hat nap alatt?

- Félreértett! - válaszolta J. - Én nem a teremtsérről, hanem a kinyilatkoztatásról beszéltem. Vagyis hiszem, hogy a biblia isteni eredetű. Ebből azonban nem következik, hogy amit ír, az szó szerint igaz. Isten természetesen sokkal előbb tudta, mint ön vagy én, hogy az ember számára az igazság csak annyi, amennyit belőle meg tud érteni. Így nem követte el azt a tapintatlanságot, hogy a modern tudomány nyelvén fejezze ki magát kétezer évvel ezelőtt. A biblia primitív szimbólumrendszere, amely miatt ön elveti, számomra éppen isteni eredetének bizonyítéka, felfoghatatlan zsenialitás. Éppen olyan, amilyennek ahhoz kellett lennie, hogy közel két évezreden át hathasson történelemformáló erőként.

- Szép érv! - mondta Bérczessi. - Csak éppen azt bizonyítaná, hogy a buddhizmus, sőt a korán is isteni eredetű.

J. finoman mosolygott:

- Miért a feltételes mód, kolléga úr? Mindkettő kinyilatkoztatás, adaptálva ahhoz a helyhez, ahol született. S a bibliánál éppen annyival kezdetlegesebb, amennyivel az arab és hindu gondolkodásmód alacsonyabb rendű az európainál.

- Ezek szerint önnek a reformációt sem szabadna eretnekségnek tartania...

- Pedig az, kolléga úr! Csak éppen az eretnokség is lehet isteni eredetű. Legalábbis be kell látnunk, hogy nélküle a katolicizmus megrekedt volna középkori állapotában, s nem juthattunk volna el ahhoz a magasabb rendű tudományossághoz, amit ma értünk a katolicizmuson.

- Ezek szerint - mosolyodott el ő -, istent is korlátoznák a történelmi fejlődés törvényei?

- Hogyne korlátoznák! Hiszen az Ő törvényei!

Bérczessi most már komolyan bosszankodott. Kezdte sejteni - amit különben már sokan tapasztaltak előtte is -, hogy a hit mérhetetlenül megkönnyíti a vitatkozást, mert a hívőnek csak értelmezni kell a jelenségeket, s nem bizonyítani. Szerencsére, nem is az ő kötelessége volt, hogy megcáfolja kollégáját, s most már csak az érdekelte, mit ért J. a túlvilági életen, s egyáltalán hogy képzelei el. Pokollal és mennyországgal?

- Nagyon határozatlan dolgot értek rajta, és sehogy nem képzelem el! - felelte J. nyugodtan. - És még csak filozófus sem vagyok, hogy szakszerűen ki tudnám fejezni álláspontomat. Annak még nincsenek meg a tudományos feltételei, hogy a túlvilági létről képzeleteink lehessenek. Mindenesetre meggyőződése, hogy nem fog már annyi idő eltelni köztem és az első modell kidolgozója, mint Demokritosz és Bohr között, pedig Demokritosz csak az atomot, tehát egy tisztán fizikai jelenséget sejtett meg előre, s nem metafizikusát. Különben a zseniális Platónnak is csak legfeljebb hamis képe lehetett megsejtéséről, az ideákról. Hiszen ő még nem tudhatta, hogy az általa „ló” néven ismert állat, valamikor akkora volt, mint egy nyulacska, és öt ujjon szaladgált a sztyeppén, hogy aztán néhányszor százezer év alatt töméntelen változatot kipróbálva, jusson el a számára egyedül lehetséges alakhoz, amelyben létezésének lényege mintegy kikristályosodott. Azt, hogy az „ideák” leképzése az élet legáltalánosabb törvénye, a nukleinsavak felfedezésével szinte csak percek óta tudjuk bizonyítani, de már most is látjuk, hogy az életnek mégsem a „minta” az istene, hanem az a - még nem tudjuk pontosan - micsoda dinamikus esszencia, amely a leképzést aktívan irányítja, s amely például a normál sejtet akkor is idegen célú szaporodásra kényszeríti, amikor már nem mutathatók ki benne a vírus nukleinsavai. Most tehát már kimondhatjuk, hogy Isten az a tudás, amely a kifejtett ideát a csírákból felismeri, a minden variáció kipróbálásának, s a lehetséges út kiválasztásának törvénye, az az erő, amely a világot a kezdettől a kifejlődésig vezeti.

Mindebből kitűnik, hogy az ember - éppen az isteni kinyilatkoztatások segítségével, melyeket mi kisebb méreteiben intuíciónak is nevezünk - a számára még nem érthetőt is előre helyesen felismerheti. Én is csak azt tudom, hogy minden, ami volt, valamiképpen ma is létezik, s mert én nemcsak hús, de szellem is vagyok, szellemem fennmaradásának ez a valamiképpenje az, amit túlvilági életnek nevezek.

Ennek egy formáját - vagy inkább visszfényét - a történelmi halhatatlanságot, a művek és nevek halhatatlanságát az emberiség rég ismerte. Általában ez azokat illeti meg, akik a helyes úton jártak elől, de mert nem isteni, hanem emberi eredetű, gyakran a méltatlanoknak is kijár. Ön, aki tudja, hogy saját munkájába nem fektetett kevesebb erőt, tehetséget és akaratot, mint például Pasteur az övébe, ezt természetesen méltánytalanságnak találja, annál is inkább mert éreznie kell, hogy a variációs utak lezárása a fejlődésnek éppen olyan fontos kelléke, mint a helyes út kinyitása. De ne feledje, drága barátom, hogy Isten előtt egyformán kedves a forró és a hideg, s csak a langyosat köpi ki a szájából. Az ő halhatatlanságában mind a kettő egyformán részesül.

Ön azt kérdezte tőlem: mennyország és pokol? Én azt felelem: igen, hiszek a jutalmazásban és a büntetésben. Csak azt nem hiszem, hogy a pokolban bugyrok vannak, a mennyországban pedig zsoltárokat énekelnek a boldogok. A túlvilági élet mindenki számára egyforma, s valamiképpen hasonló földi életéhez. Éppen ezért az egyik számára jutalom, a másiknak büntetés. Mert halála után mindenki megérti, hogy mi a létezés lényege. S aki a földön langyosan vegetált, odaát megtudja: olyan alakban tengődik, hogy számára jobb lenne nem léteznie. Mint ahogy ezen a világon is jobb lenne a nyomorékoknak, ha nem születtek volna meg.

Nagyon meleg volt. J. sóhajtván törölte meg a homlokát. Aztán halkán, s talán kissé szégyenkezve is, amiért elragadtatta magát, hozzátette:

- Ismétlem, nem vagyok filozófus, s nem tudom eléggé korrektül kifejezni gondolataimat. De bizonyosra veszem, hogy egy természettudósnak így is meg kell értenie.

- És bizonyára igaza van - mondta Bérczessi -, feltéve, hogy az illető ugyancsak istenhívő. Én azonban materialista vagyok. Azt persze én is értem, mit akart mondani. Csak éppen el sem tudom képzelni, hogyan támadhatnak efféle gondolatai.

Fáradt volt, rosszkedvű, s örült, hogy sikerült kollégáját megdöbbenítenie. Ennyivel meg is elégedett volna, nem kívánt vitát kezdeni. De aztán J., észrevéve kaján pillantását, finoman elmosolyodott, s akkor benne talpra ugrott a kisördög - éppen úgy, mint odahaza, ha Vas vagy bárki más okosabbnak hitte magát nála.

- Ismétlem, tökéletesen értettem, amit velem közölni akart - előzte meg sietve kollégáját -, és nem hiszem, hogy ön most titokban keresztet vetett, és elsuttogta a távozz tőlem sántát. Bizonyára a materializmus is isteni eredetű, mert be kell látniok, hogy nélkülünk a katolicizmus megrekedt volna abban a tudományellenességben, melyet az új kor elején még tanúsított, és nem emelkedik arra a tudományos magaslatra, amit ön képvisel. Elveimért tehát nem is kárhozom el, sőt büntetésem is csak annyi lesz, hogy el kell ismernem, az ön tudománya megalapozottabb volt, mint az enyém - s ezt én majd kétségkívül nehezen ismerem el.

Most én nem szeretném, ha félreértene. Először is nekem nincs olyan hipotézisem, hogy isten nem létezik. Aminthogy olyan hipotézisem sincs, hogyha a fa ég, akkor nem valami fluidum távozik el anyagából, hanem másnak kell történnie. Az ilyen föltételezéseknek a tudomány korábbi korszakaiban lehetett létjogosultságuk, sőt, kimondásuk jelentős tetteknek számított. Azóta azonban az effajta szellemeket annyira kisépértük a tudományból, hogy olyan ritka kivételes alkalmaknak kell eljőnniük, mint például ez az önnel való beszélgetés, hogy én, akár negatív formában is, törődjem velük. De föltéve, hogy volna ilyen hipotézisem, és hamisnak bizonyulna, egyáltalán nem szégyellném bevallani. Elég tévedésemet kellett már beismernem, eggyel több vagy kevesebb, igazán nem változtatna a mérlegen. Mint azt bizonyára ön éppúgy tudja, mint én, hipotézist nem azért állít fel az ember, hogy bebizonyítsa, hanem hogy irányt szabjon kutatásainak, melyek során az eredeti feltételezés megdől, beigazolódik vagy átalakul. A hipotézis mindhárom esetben sikerültnek mondható. Az a kudarc, ha a hipotézist se igazolni, se megdönteni nem sikerül.

Nekem tehát csak az fájna, ha az ön imént elmondott érveit valaha is tudományosaknak kellene minősítenem. Sőt nem is annyira az érveit, mint a módszerét. S ha nem sértődik meg, ezt megpróbálnám világosan is kifejteni.

Mi most úgy tudjuk, hogy a nukleinláncok működése kielégítően megmagyarázza az öröklődés jelenségeit. Ön szerint ez valamilyen módon egyben igazolja Platónnak azt a megsejtését is, hogy a földi jelenségek csak az égi ideák homályosabb tükröződései, s hogy ez isten létének bizonyosságát még egy kicsivel biztosabbá teszi. Én egyik állításával sem értek egyet, de nem vitatkozom velük. Először, mert nem értek hozzá, másodszor, mert nem is érdekel. Vagy igaza van, vagy nincs igaza - önmagában egyik sem rendítheti meg gondolkodása tudományos voltának hitelét.

De mi lenne akkor, ha kiderülne - ami persze egyáltalán nem valószínű -, hogy tévedtünk, és a nukleinlánc az öröklődést egyáltalán nem magyarázza, sőt, hogy nem is valami öntőformaként működik? Ha az ön megállapításai tudományos igényűek lennének, ebből az következne, hogy isten léte egy picikével kevésbé bizonyított, mint azelőtt hitte. Ön azonban ehelyett nyilván arra a következtetésre jutna, hogy ez isten létét még bizonyosabbá teszi, hiszen ismét csak az derült ki, hogy a tudomány tévedett - tehát az öröklés titkát az ember soha nem is értheti meg.

- Természetesen! - szakította itt félbe élénken J. - És téved, ha azt hiszi, hogy ez megcáfolja módszeremet. Ez a látszólagos ellentmondás ugyanis éppen azt tükrözi, hogy Isten van, s így az emberi tudomány semmi olyant nem fedezhet fel, ami létét valamiképpen ne bizonyítaná.

Annyit azonban készséggel elismerek, hogy Isten nem a biológiában létezik, hanem abban a zűrzavaros, áttekinthetetlen és véres gomolyagban, amit jobb híján történelemnek nevezünk. Arról ismerni fel, hogy az emberiség századról századra mégiscsak előrehalad, jóllehet ő maga ennek a fejlődésnek minden erejével ellene szegül. Háborúk és revansháborúk, forradalmak és ellenforradalmak, proskripciók és inkvizíciók, babiloni fogságok és koncentrációs táborok, s a szervezett tömeggyilkosságok egyéb alkalmi bizonyítják, hogyha az emberen múlik, még mindig barlangban laknék, és ünnepi lakomákon falná fel embertársait. Isten állandó csodája folytán azonban az utolsó pillanatban végül mégis az győz, akinek a győzelme lehetővé teszi, hogy két háború között befoltozhassuk a föld sebeit, s egy kicsivel magasabban építhessük újjá a kultúrát. Az öröklődést és a biológiai fejlődést talán megmagyarázhatjuk a nukleinsavak természetéből. A történelmi haladást nem lehet levezetni az ember természetéből. A társadalmat a Kívülálló, a Szellem vonszolja előre, míg az anyagi, mint valami óriáskígyó, hatalmas hullámokkal öleli át a földgolyót, hogy sikerüljön helyhez tapadnia.

S mert ez így van, azt kell gondolnom, hogy elkárkozásuk ügyében kollégám mégiscsak tévedésben van. Sajnos az önhöz hasonló makacs istentagadóknak annál biztosabban el kell kárhozniuk, mennél becsületesebbek. Csak éppen a bűnhődésük nem a másik, hanem ezen a világon várja önöket. Mert önöknek saját magukat kell felelősnek érezniük azért az örültek-házáért, amit - ismét csak jobb elnevezés híján - társadalomnak nevezünk, s én biztosra veszem, hogy még a mi kisvárosi elmeegógyintézetek igazgatói is előbb-utóbb megzavarodnak egy kicsit a végtelen és tehetetlen felelősség súlya alatt.

Bocsánatkérően elmosolyodott.

- Persze megint nem akartam megsérteni...

- Pedig most sikerült! - felelte Bérczessi kurtán. - Alaposan megszegényített.

J. őszintén csodálkozott. A professzor oly jól beszélt franciául, hogy fel kellett tételeznie, nem tévedésből, hanem szándékosan választotta a sértés kifejezés helyett a megszegényítést. És jól érti a kettő közötti árnyalatot. Pedig hogy megsértette a professzort, azt még csak el tudná képzelni, bár az is rendkívül kellemetlenül érintené. De hogy mivel szegényítette meg, azt meg sem tudja érteni.

- Persze - bólintott Bérczessi. - Ez önnek nem is saját erejéből, hanem isten különös kegyéből sikerült. Akik előtt pirulnom kellene, azok innét nagyon messze élnek, egy másik világban, amelynek szokásait alighanem akkor sem értené, ha kezeivel tapogathatná meg azokat. Egyszerűen arról van szó, hogy engem odahaza mérhetetlenül idegesítettek az ideológusok, amiért az olyan eltévelyedésekre, mint az öné, oly mondhatatlanul könnyen találtak magyarázatot: „nem érti a történelmi hajtóerőket”, „a társadalmi viszonyokat”. Én azt gondoltam, hogy ezek tartalom nélküli címkék, amiket a jelenségekre egyszerűen ráragasztanak, hogy ne kelljen tudatlanságukat beismerniök. Most azonban ön bebizonyította, hogy nekik volt igazuk!

Az ön istene, aki a nem langyosat szembesíti a langyossal, de egy szájából fűj forrót és hideget, már végképpen nem használható semmire, kivéve azt az egyet, ami miatt önnek rá szüksége van. Hogy kiismerje magát a történelemben, amit ön nem tart tudománynak, s hogy ön helyett eligazítsa a társadalom ügyeit.

Ez így rendkívül egyszerű - és rendkívül különös. Mi, odahaza mindent a Szovjetunióknak köszönhetünk - oly kizárólagosan, hogy ezt gyakran komikusnak kellett tartanom. Most azonban az ön esetéből megértettem, hogy még én is a Szovjetunióknak köszönhetem, hogy nem eveztem be isten vizeire. Ha 1944-ben a fasizmus győzedelmeskedik, s az értelmetlenség lesz úrrá a világon, bizonyára én is kerestem volna valami tudományos megnyugtatót, hogy ne kelljen fegyvert fognom ellene, de megmaradhassak a biológia rejtelménél.

Mi szocializmusban élünk. Ez nem olyan jó, mint szeretnénk, és nem olyan rossz, mint ön hiszi. Viszont mindnyájunknak bebizonyította, hogy az ember maga csinálja a történelmét, és jóért, rosszért, önmaga felelős. Ez pedig nagyszerű érzés, s nekem például megéri, hogy viszont önöknél szegényebbek vagyunk.

Váratlanul elnevette magát:

- Most pedig én nem szeretném megsérteni, de gondolatmenete nem túlságosan logikus. Mert ha önnek a premisszában igaza van, akkor ön most boldog, én pedig kárhozott vagyok. Hanem a túlvilágon fordított lesz a sorsunk. Mert az ön istene, aki a langyosat kiköpi, aligha fogja megbocsátani, hogy minden hibáért, amit ön elkövet, a felelősséget rá kívánja hárítani...

- Aki meghal, meglátja! - fordította meg J. az ismert francia közmondást (Aki él, meglátja), és nagyot nyújtózkodott. - Ez igen kellemes vita volt, hiszen egyikünk sem akarta meggyőzni a másikat, s így zavartalanul élvezhettük az érvek szépségeit. Most pedig ajánlom, menjünk vissza a tengerbe, mossuk le lelkünkön a bűnt és egymás sértéseit...

J. reggel visszautazott Marseille-be. A professzor is készülődni kezdett hazafelé. Az utolsó három napot arra használta fel, hogy tisztázza magában az ügyeit. Mindenekelőtt a Szűz Mária-komplexust kellett felszámolnia. Elhatározta, hogy a Watts-anaemiáról szóló legújabb hipotézisét otthon azonnal ismerteti munkatársaival, és mihelyt lehet, a sajtóban is közlésezi. És mihelyt erre elszánta magát, az enzim elfogása már nem is látszott teljesen reménytelennek. Az ugyanis elképzelhetetlen volt, hogy a Watts-anaemia előidézésén kívül semmivel el ne árulja létezését. Már alakult is ki valamilyen homályos elképzelése, miféle kóros folyamatokban lehetne esetleg tetten érnie. Ha sikerül felkeltenie a téma iránt mások érdeklődését is, segítségükkel még mindig megelőzheti a külföldet - legfeljebb bele kell törődnie, hogy még Vassal is szövetségre lép.

Alig várta, hogy munkához láthasson. Türelmetlenségében életében először repülőgépre ült, s úgy utazott haza. Este érkezett, hajnalban bement klinikájára. Pontosan öt óra volt. Leült íróasztalához, melyen két dossziében gondosan elrendezve már várta két iratcsomó: az egyikben személyes levelezése, másokban azok az ügyek, melyeket távollétében helyettesének joga és kötelessége volt elintéznie. Kinyitotta személyes dossziéját és elmosolyodott. Tudta, hogy ott künt most lázas tevékenység kezdődött. A portás felköltötte az ügyeletest, az ügyeletes telefonált az ő titkárnőjének, a főnővérnek és Károlyi tanár úrnak, azok pedig nyomban felöltöztek, és intézkedéshez láttak. Ma mindenki legalább egy órával korábban érkezik munkahelyére, takarítanak, ágyneműt cserélnek, a betegeket figyelmeztetik a jó magaviseletre, az osztályos orvosok újra áttanulmányozzák, s ha szükséges, kiegészítik kórlapjaikat, s a klinika homlokzatára csupán azért nem húzzák fel a professzor személyes zászlaját, mert az ilyesmi nincs szokásban. Minden egyéb kísértetiesen olyan, mint mikor a várúr vonul be a székelyére.

És valóban, öt óra harmincnyolc perckor frissen, jókedvűen, fehér hajával is még mindig csinosan, belépett titkárnője, és asztalára tette a párolgó feketét. Aztán azt mondta:

- Már nagyon vártuk a professzor urat...! Károlyi tanár úr kérdezteti, mikor jöhet jelentésselre.

Bérczessi felkapta a fejét.

Rendkívül csodálkozott volna, ha Sára egyszer is más szavakkal fogadja hosszabb távollét után. De most volt valami a hangjában, ami azt mutatta, mintha csakugyan nagyon várták volna. Mintha történt volna valami, amit egyedül nem tudtak megoldani. És neki - nem értette, miért - erre a lehetőségre hirtelen elszorult a szíve.

Kérdően nézett Sárára, s az, fontossága tudatában, szerényen sütötte le a szemét:

- A docens úr engedélyt kér, hogy magával hozhassa Szabó adjunktus urat is...

Húsz éve volt a titkárnője, ismerték egymás minden szokását és gondolatát. Ha ilyen válasz után tovább faggatta, nem kerülhetett el egy szemrehányó tekintet, s ezért máskor inkább megvárta az urakat. De most teketória nélkül megkérdezte, mi történt.

- A docens úr bizonyára jobb szeretné, ha ő informálhatná professzor urat! - mondta szemrehányóan Sára, de aztán közelebb hajolt, és úgy suttogta: - Van egy Watts-anaemiás esetünk!

Most azt kellett volna felelnie, hogy akkor hozzon még két csésze feketét, és küldje be az urakat - de hirtelen maga előtt látta Évát, amint az ünnepélyen váratlanul megtántorodik, s olyan porcelánszerűen fehér lesz az arca, mintha valami belülről átvilágítaná, s ezért azt mondta:

- Hét órára kéretem az urakat!

Ez persze nagy ostobaság volt, de ha már kimondta, így is kellett történnie, mert Bérczessi professzor nem adhatott ok nélkül utasításokat. Most aztán több mint egy órát várhatott, amíg megtudja az igazat.

Közben világosan látta, hogy ok nélkül izgul: nem lehet Éva a beteg, mert az életben nincsenek ilyen véletlenek. Már az is elképesztő, hogy a sors, mintegy megrendelésre, éppen akkor szállítja a megfelelő esetet, amikor a Padersen-faktort sikerült előállítaniuk. De a szívét nem tudta megnyugtatóni. Mondhatott az ész bármit, a szíve süketen szorongott tovább, és csak akkor fog örömmel feldobogni, ha Károlyi és Frici - akik persze boldogan, a biztos győzelem tudatában várják, hogy végre bejuthassanak hozzá - jelentik, hogy valóban nem Éva a halálraítélt. Ő látta Éva arcát, s azóta előfordult, hogy éjjel erről álmodott. Ilyenkor átizzadva riadt fel az éjszaka közepén, és sietve bevett egy Dorlotint.

Most is gyöngyözni kezdett a homloka, és lassan átnedvesedett testén az ing. De most nemcsak a rémület kínozza, hanem a szégyen is.

Semmi kétség: boldog lesz, ha megismeri a valódi beteg nevét. Pedig az is lehet fiatal leány, neki is lehetnek szülei, sőt szerelmese is. És bármilyen régen folytatta is hivatását, eddig még mindig borzalmasnak találta, ha egy fiatal teremtésnek gondolatban előre ki kellett állítania a halotti levelét... Persze valószínű, sőt egészen bizonyos, hogy az öröm első fellángolása után majd ismét szánalommal telik meg a szíve, és ismét érezni fogja, hogy az orvosi pálya örömei csak kevés kárpótlást adnak a kínjaiért. De ez nem változtat azon, hogy pillanatnyilag jobban aggasztja Éva, mint hogy az emberiséget sikerüljön a Watts-anaemia végzetes következményeitől megszabadítani.

Pedig, ha van a világon Watts-anaemia, akkor majd avval is szembe kell néznie, hogy öreges hiúságával mennyiben felelős azért, hogy a gyógyítását még nem sikerült másnak sem megtalálnia.

Azt a bizonyos világító fehérséget például látta egyszer a klinikáján is néhány évvel ezelőtt. Egy nyúzott kis békát hoztak be a klinikára, akinek - ki hinné, hogy ilyesmi még előfordulhat az országban? - szabályszerű éhtífusza volt. Ki csodálkozott volna azon, hogy a kicsike bőre szinte világítóan fehérlik ki a piros kiütések közül? Csak az ő agyán futott át egy pillanatra a gondolat, hogy az éhtífusz talán még sokkal rosszabb betegséget takar... Hanem aztán megelégedtek avval, hogy a kicsit feltáplálták, részeges szüleit bíróság elé, őt pedig állami gondozásba juttatták. Miért nem vizsgálhatta meg akkor Watts-anaemiára is? Valóban teljesen megnyugtatta, hogy a fehérjedús táplálék s a vitaminok hatására a kislány arca kipirult? Vagy

félt is attól, hogy Watts-anaemiával találkozók, s a betegséggel újra a gyakorlatban kelljen foglalkoznia?

Kínosan és zavarodottan elmosolyodott. Hirtelen arra gondolt ugyanis, hogy még rosszkor is jött ez az átkozott eset. Sokkal szebb lett volna tévedését önként, kényszer nélkül bevallani. Most persze már mást nem is tehet. Azonnal fel kell az urakat világosítani, hogy reményeiknek semmi alapja nincs.

- Ostobaság! - kiáltotta hangosan, és összerezsent a saját hangjára. - Éppen most védem a presztízsemet avval, hogy a hétórás kezdéshez ragaszkodom...!?

Ujját a csengő gombjára tette, hogy hívassa Károlyit és Fricit. Ekkor azonban eszébe jutott Vas, és mielőtt csengetett volna, még egyszer elgondolkozott. Abból ugyanis, hogy a betegséget az enzim okozza, még nem következett feltétlenül, hogy a faktor megfelelő adagolásával nem lehet a beteget karbantartani. Csupán a Padersen-syndromások vérsavójával folytatott kísérletek néhány jelenségéből következtetett arra, hogy a kezelés sikertelen marad, de nem voltak kétségtelen bizonyítékai. Hátha téved? Hátha mégis lehetnek reményeik?

Még egyszer végiggondolta azokat a bizonyos jelenségeket - már érezhetően avval a kívánsággal, bárcsak sikerülne tévedésen érnie magát. Hanem aztán dühösen rázta meg a fejét.

Ő Bérczessi professzor volt az Akadémiáról, nem körorvos Lajosmizsén. A beteget áltatta, ha így gondolta helyesnek. Önmagát nem volt szabad becsapnia.

Erőteljes mozdulattal megnyomta a csengőt, és kérette az urakat. Csak azután nézte meg az óráját. Öt perccel múlt negyed hét.

Aztán minden úgy történt, ahogyan elképzelte. Nem Éva volt a beteg, mert akkor nyomban evvel kezdték volna. Így azonban tartozott annyival Sárának, hogy úgy tegyen, mintha még nem tudna semmiről, és Károlyi tanár úr némi szemérmes tartózkodással, Frici viszont leplezetlen büszkeséggel adhatta elő, hogy osztályukon a Watts-anaemia egy kétségtelen esete található, s így végre a gyakorlatban is kipróbálásra kerülhet a professzor úr módszere.

- Végre! - mondta akkor ő. - Szép kifejezés!

Frici csodálkozva meredt rá, ő pedig vállat vont és elmosolyodott.

- 1946-ban vagy 47-ben, már nem is tudom pontosan - kezdte úgy, mintha hatalmas közönségnek beszélne -, mikor először számoltam be új megfigyeléseimről, F. professzor is ott volt hallgatóim között. Hatvanéves lehetett akkor, de nyolcvannak látszott, annyira tönkretette már a szörnyű kór. Azt mesélték róla, hetek óta már jóformán csak morfiumon él, de azért két botra támaszkodva bevánszorgott az előadóterembe, és végtelen érdeklődéssel kísérte szavait. Azt hiszem, én a végén már egyedül csak neki beszéltem. Rendkívül pontosan iparkodtam ismertetni eredményeimet, s aztán evvel a hatásos fordulattal fejeztem be előadásomat:

- Sajnos, azóta az epidémia elmúlt, s én nem tudom igazolni a hipotéziseimet...

F. ekkor utánozhatatlan grimaszt csinált az arcával, és hangosan közbeszólt:

- A tudomány szempontjából ez bizonyára pótolhatatlan veszteség. De a te helyedben én azért inkább örülnék annak, Ödön, hogy nem pusztulnak tovább az emberek!

Ekkor csattant fel a taps, és én nem tudtam megállapítani, kinek szól inkább - nekem vagy neki?

Frici itt elpirult, és mondani akart valamit, de ő felemelte a kezét, jelezve, hogy még nem fejezte be.

- Ha jól emlékszem, akkor én meglehetősen szégyelltem magam, és haragudtam F.-re, mégpedig nem is csak meglehetősen. Ha szabad magam úgy kifejezni, pizszokul viselkedett az öreg. Természetesen tudnia kellett, én is örülök annak, hogy nem pusztulnak többé rakásra a betegek. Legfeljebb szerencsétlenül fejeztem ki magam, s helyesen azt kellett volna mondanom: sajnos, nem tudtam befejezni kísérleteimet az epidémia megszűnése előtt.

Én viszont nem is tagadom, hogy tökéletesen értelek. Ha egy tudományos kísérletsorozat végére bármilyen okból nem lehet pontot tenni, az mindenképpen kellemetlen história. De te azért természetesen nem a Watts-anaemia újrajelentkezésének örülsz, hanem annak, hogy ha van ez a betegség, az nem másutt, hanem éppen nálunk jelentkezett, az egyetlen helyen, ahol esetleg sikerül meggyógyítani. S ha most mégis F.-fel értek egyet, az valószínűleg nem is azt jelenti, hogy azóta tovább növekedett orvosi felelősségérzetem. Csupán hozzáőregedtem F.-hez, s ma már én is elhiszem magamról, hogy egyszer majd meghalok. Hidd el, ez rendkívül kellemetlen érzés, de józan gondolkodásra tanít. Te fiatal vagy, jogod van azt remélni, hogy a beteget meg fogod menteni. De eddig még minden Watts-anaemiás esetet elveszítettünk, s amíg bizonyítékom nincs az ellenkezőjére, nekem azt kell gondolnom, hogy ez lesz a kislány sorsa is...

Egy pillanatra elhallgatott, aztán gúnyosan tette hozzá:

- Mert abból, hogy ti hisztek a Padersen-faktorban, még nem feltétlen következik, hogy a gyakorlatban is hatásosnak bizonyul!

Intett a fiúnak, most beszélhet, ha akar. És Frici harciasan kapta fel a fejét:

- Professzor úr utolsó állítása - kezdte halkan, izgatottan - teljesen igaz. Az elméleti valószínűség önmagában még semmit nem bizonyít. Csak azt nem tudom, szabad-e a professzor úr megállapítását a professzor úr ellen is fordítanom...

- Ha tudod, Frici...! - nevette el magát Bérczessi.

- Jó! - mondta a fiatalember. - Húsz éve nem írtak le Watts-anaemiás beteget. Ez tény. De ebből csak teoretikusan következik, hogy a betegség ez idő alatt szünetelt, és most, a mi esetünkben, újra jelentkezik. Gyakorlatilag az is lehetséges, hogy eddig is pusztított, csak vagy nem kerültek orvoshoz a benne szenvedők, vagy az orvosok nem ismerték fel, miben haltak meg a betegek.

S mert a professzor nem szólt közbe, Frici vérszemet kapva, egyre hangosabban és izgatottabban folytatta tovább:

- Nekem viszont - egyelőre persze ugyancsak elméleti megfontolásokból - okom van azt hinni, hogy ez az utóbbi eset az igaz. A Watts-anaemia ugyanis valószínűleg éppen azoknak a társadalmi rétegeknek a betegsége, melyeknek tagjai csak a legritkább esetben kerülnek valamirevaló orvosok kezébe. Sőt, betegünk anamnézisének ismeretében kénytelen vagyok azt hinni, hogy a betegség nem véletlenül lépett fel éppen a világháború idején járványszerűen, hanem ennek törvényszerűen kellett így történnie.

- Remek! - szólt közbe Bérczessi. - Szóval te azt hiszed, hogy a Watts-anaemia végső soron valamiféle táplálkozási betegségnak bizonyul!

Komolyan beszélt, de a fiatalember azt hitte, gúnyolódik vele, s ezért emelt hangon kérdezte meg:

- Tudja professzor úr, ki a betegünk?

- Hogyne! - felelte ő habozás nélkül. - Az a csúnya kis béka, akit éhtífusszal kezeltünk öt év előtt. Ha jól emlékszem, Máriának hívták, és a szája az egyik fülétől a másikig ért.

- Hát ami a száját illeti, az most sem éppen kicsi - mondta Károlyi -, hanem egyébként nagyon is megszépült. Tartok tőle, hogy jórészt ebből is él a lelkem!

Hanem Frici valósággal megvadult, s nem törődve a fegyelemmel, nem hagyta beszélni a tanár urat. Ezek szerint a professzor úr nem utasította el az ő elméletét, s most arra lett volna kíváncsi, honnan tudja a professzor úr, hogy éppen Mária a beteg.

- Nagyon egyszerű! - mondta Bérczessi. - Öt évvel ezelőtt már volt olyan érzésem, hogy esetleg Watts-anaemiája van, hanem aztán túl gyorsan kipirult az arca, s én elfelejtettem a gyanúmat...

Egy pillanatra elhallgatott, hogy legyen ereje a szörnyűséget elmondani. Aztán kegyetlen keménységgel folytatta tovább:

- Csakhogy ezt a bizonyos arcszínt én Éva arcán is láttam megjelenni, amikor rosszul lett a jubileumomon. Ezek szerint az sincs kizárva, hogy...

- De! - szólt közbe itt Frici. - Az teljesen kizárt!

Bérczessi és Károlyi megdöbbenve néztek a fiúra. Ő pedig szinte gőgösen mondta:

- Évát rám bízta a professzor úr! Én pedig már elvégeztem a szükséges vizsgálatokat!

Egészen elgyengült a váratlan örömtől, és nem szégyellte, hogy könnyes lett a szeme. Hálásan nézett a fiúra. Először gondolta komolyan, hogy még valóban lehet belőle Valaki.

Hanem aztán összeszedte magát:

- Szóval te is észrevetted! - morogta bosszúsan. - Persze, csak Éván. Márián nem. Vagy ha igen, nála nem végeztél el a Bérczessi-féle próbát.

Se Károlyi, se Frici nem mondta, hogy ezt ők is kérdezhetnék tőle, de természetesen ezt kellett gondolniuk. Ezért lerázta magáról a most már fölösleges gondokat, és sietve, szinte megkönnyebbedve tért vissza a gyakorlat kérdéseihöz. Elmagyarázta, hogyan és milyen adagokkal kell megkísérelni a kezelést, s hogy ennek folyamatosságát minden körülmények között biztosítani kell, mert megszakítása valószínűleg azonnali végzetes következményekkel jár. Sürgetni kell tehát Vas professzort, hogy dolgozza ki a szintetizálás gyorsabb, megbízhatóbb módszerét, s ha szükséges - és természetesen, ha a leány állapota még megengedi - ennek érdekében a kísérlet megkezdését is el kell halasztani.

Közben arra gondolt, számára még az lenne a legkedvezőbb, ha Mária látszólag a hatóanyag-ellátás megszakadása miatt veszítené el életét, mert akkor még mindig kényszer nélkül vallhatná meg, hogy tévedett. Sajnos azt is tudta, hogy erre aligha lehet számítani. Vas nyilván már most is makacs dühvel dolgozik, és mindent el fog követni, hogy igazát maradéktalanul be tudja bizonyítani.

Kellemetlen lehet, hogy ennek érdekében Mária halálát kell kívánnia! - gondolta szinte sajnálkozva. - Hanem azért nem lesznek lelki furdalásai!

Ugyanakkor ezt mondta hangosan:

- Mivel pedig Vassal ti már nyilván beszéltek, és mivel az ilyen technikai kérdésekben valóban zseniálisan ügyes, reményünk van rá, hogy a problémát idejében meg fogja oldani...

Károlyi tanár úr levette szemüvegét. Ez nála azt jelezte, hogy valami fontosat akar bejelenteni.

- A professzor úrral öt napja beszélünk. Azóta egész kollektívája éjjel-nappal ezen dolgozik. Kiss docens tegnap jelezte, hogy a professzor úrnak sikerült egészen újszerű, ragyogó megoldást találnia. Ma öt órakor pedig a titkárnő telefonált a lakásomra, hogy Vas professzor tíz óra körül személyesen hozza el az első, mintegy négydecis adagot.

- Személyesen? - hördült fel megdöbbenve Bérczessi. - De hiszen ez...

- Ez valóban kedves Vas professzortól! - mondta Károlyi közömbösen, és újból feltette szemüvegét. - Persze érthető, hiszen ez az ő számára is dicsőséget jelent.

- És ez a hülye még dühöng, hogy nem ajánlottam professzornak! - kiáltotta Bérczessi, dühében végleg elveszítve a fejét. - Istenem!

Károlyi falfehérre sápadt, de elfehéredett Frici is. Valami szörnyűség történt. A professzor váratlanul túllépett minden emberileg elképzelhető határt, szokást és illemet. Vagy megbolondult, vagy - nem, más magyarázat nem is lehet. Az egyetemen persze tudták eddig is, hogy Károlyi nem professzornak való, de ha mellőzése szóba került, eddig mindenki együtt háborodott fel vele, s ha valaki nem ezt teszi, annak azt legkevésbé Bérczessi bocsátotta volna meg. S ha most azonnal nem kap megfelelő magyarázatot, történjék, aminek történnie kell, szemébe fogja mondani, hogy méltatlanul viselkedik. Legfeljebb ő is Vas sorsára jut.

Bérczessi pedig nézte őket, és kissé szégyellte magát, amiért Vas helyett ezen a szerencsétlenül töltötte ki a bosszúját. De nem tudott neki megbocsátani.

- A Padersen-faktor szteroid hormon. Meg tudnák mondani az urak, hogy melyik szervükben termelődnek a szteroid hormonok?

Károlyi még jobban elsápadt, és nem felelt. De Frici lángba borult arccal válaszolt:

- Ezt tudja minden ötödéves medikus! Talán inkább professzor úr magyarázza meg, hogy kerül ez a kérdés ide?

Bérczessi némán elmosolyodott, aztán ránézett Fricire, és várta, mikor jön zavarba tekinté-
nének súlya alatt. Csakhogy ekkor beszélni kezdett helyette Károlyi, és elmondta, amit a
fiúnak kellett volna kitalálnia:

- Ismét beléptél a professzor úrnak, Fricike. Mi nem vagyunk medikusok, nekünk természetesen éppen azt kellett volna kitalálnunk, mi összefüggés van ez egyszerű kérdés és Vas professzor látogatása között. Ha öt percig gondolkoznék rajta, bizonyára rá is jövök, csak éppen ez engem most nem érdekel. Te pedig jobban teszed, ha visszamenekülsz az osztályodra, mert ha végighallgatod, amit Bérczessinek el fogok mondani, azt sohasem bocsátja meg neked. Nekem talán megbocsátaná, de én ezután majd, természetesen, kérni fogom nyugdíjaztatásomat.

Jól tudta, hogy Frici nem mehet el, de hát megvetette ezt a szerencselovagot, és örömmel közölte előre, hogy most ki fogja törni a nyakát.

- Ödön ugyanis azt hiszi, a maga nagy tekintélyének s az én gyávaságomnak köszönheti, ha eddig szabadon taposhatott a hátamon. Pedig - mint a katedráját és a feleségét - engem is csak T.-től örökölt - s engem T. tanított meg arra, hogy a kórházban a beteg érdeke a legfőbb törvény, s ezért tisztességes orvos nem járathatja le a professzorát. Csakhogy T. talpig ember volt, és vigyázott az orvosai tekintélyére s emberi méltóságára is, míg Ödön csak annyit értett az egészségből, hogy ezek szerint ő szabadon garázdálkodhatik.

Ödön természetesen jól tudja, hogy én vagyok olyan belgyógyász, mint ő, sőt valószínűleg jobb is valamivel - csak ezt éppen nem vallhatja be, mert ő professzor, én pedig docens vagyok. Ebben még nem is volna semmi hiba. De azt nem lett volna szabad elfelejtenie: kizárólag ennek köszönheti, hogy szabadon kutathatott. Mert ha nem én tartom rendben a klinikát, mikor ő a laboratóriumába vonul, szaladgálhatott volna asztaltól ágyig és ágytól asztalig, s elfelejtette volna legjobb gondolatait, ha nehezen diagnosztizálható hasi katasztrófával behoznak egy beteget. Így tehát belőle T. professzor meg én csináltunk tudóst, nem pedig a minisztérium vagy az isten, aki felettünk lakik.

Őszintén nem tudom, mit csinált volna erre máskor Bérczessi. De most Vas kötötte le teljes gyűlöletét, s másra még csak nem is haragudott. Nyugodtan fölállt helyéről, Fricihez sétált, megfogta a köpenye gombját, s most ő felelt rajta keresztül Károlynak.

- Ezt nyugodtan végighallgathattad, Frici, mert ez, istenemre, így igaz szó szerint. Csak még annyit kellett volna Károlynak elmondania, hogy szerencsétlenség lett volna, ha fordítva történik a dolog. Mert ő professzorként sem lett volna tudós, én meg docensként sem tudnám a klinikát rendben tartani. Nyugdíjba pedig egyelőre nem mehet, mert én öreg vagyok, s az új professzornak is szüksége lesz rá legalább néhány esztendeig.

Elengedte a fiú gombját.

- Ami pedig téged illet, azt a helyet, amit te töltesz be a szívemben és a klinikán, Vas professzor birtokolta úgy tíz esztendeig. És bár én Vast most mindenkinél jobban gyűlölöm, annyit mondhatok, hogy a tehetségét illetően nem csalta meg reményeimet. Ha te még mindig nem jöttél rá, miért kérdeztem tőled a szteroid hormonokat, soha nem fogom magamnak megbocsátani, hogy te birtokolhattad Vas örökét.

A fiatalember azonban sápadtan nézett a professzorára, és szilárdan állta a tekintetét:

- Én pedig azt remélem, nem értettem meg a kérdését. Mert ha esetleg arra gondolna, hogyha a betegség elején elszaporodó mellékvesekéreg-szigetek termelik a Padersen-faktort, s így annak hiánya nem lehet a Watts-anaemia oka, és ezt elhallgatta a világ előtt, akkor maga felelős azért, hogy Mária életét esetleg más sem tudja megmenteni. És ha Vas nem ugratásból, hanem parabolaképpen mesélte el Herr Spritz történetét, tudván, hogy az állítólagos Spritznek van igaza, és most csak azt akarja bizonyítani, hogy a lányt nem tudjuk meggyógyítani - akkor én elmegyek főorvosnak Lajosmizsére, és inkább magam fogom katéterezni a betegeket, mint hogy ahhoz a szeméthez, amit maguk tudományos vetélkedésnek neveznek, bármiféle közöm legyen!

- Mivel pedig a lány sejti, hogy életveszélyben van - mondta Károlyi -, megnyugtattuk, hogyha a professzor úr hazajön, okvetlen meg fogja gyógyítani. Evvel is szembe kell nézned, professzor úr!

- Szembenézek! - mondta Bérczessi szárazon. - Mivel pedig mindez még csak teória, egyelőre az a kötelességünk, hogy megpróbáljuk Máriát megmenteni. Tíz perc múlva nálatok leszek.

Vas a hír vétele után azonnal bement a klinikára, megvizsgálta a beteget, és részletesen elmondatta vele élete történetét. Onnan a fiatakorúak bíróságára ment, megkereste azt az ügyészt, aki Máriával foglalkozott, hosszan tárgyalt vele, majd még a bíróságról felhívta Fricit:

- Nyomorúságos gyermekkor és háromévi börtön. A háborúról szóló teóriád majdnem biztosan helyes.

Frici persze boldogan fogadta a gratulációt. De őt is izgatta a probléma. A Padersen-faktor folyamatos előállítását az eddigi módszerrel nem lehetett biztosítani. De már a betegágy mellett támadt valami ötlete, amivel megpróbálkozhatott, s ami mellesleg, ha sikeresnek bizonyul, általában is előrevitte volna a szteroid hormonok szintetizálásának ügyét. Örömmel tette próbára erejét, hogy a lehetetlent meg tudja-e őt nap alatt valósítani.

A gyárban összehívta a laboratórium vegyészeit és orvosait, sőt a legöregebb asszisztenseket is. Röviden ismertette velük - különben egyelőre még elég homályos - elgondolását, s hogy Bérczessi professzor öt nap múlva hazaérkezik, s az egész munkának csak akkor van értelme, ha körülbelül ennyi idő alatt a problémát meg is tudják oldani.

Az emberek egymásra néztek. Célprémiumos feladaton dolgoztak éppen, mely a gyárnak egyébként is rendkívül fontos volt. Vas pedig furcsán elmosolyodott.

- A lány, akit meg kellene mentenünk - mondta -, tizennyolc éves, és rendkívül, sőt átkozottul csinos. Talán még Juhos professzor urat is újból férfivá tudná bolondítani. Különben három évet ült markecolás - remélem, hála kiváló sajtónknak, ezt a kifejezést mindnyájan ismerik - és ami rendszerint evvel jár, üzletszerűen folytatott titkos kéljégés miatt. A hatósági közegek szerint teljesen reménytelen eset, ha felgyógyul, továbbra is hivatásos bűnöző marad. Most rendkívül félti az életét, s ezért a gyakornoktól Károlyi tanár úrig minden orvossal közölte külön-külön, hogyha megmentik, ő majd rendkívül hálásan viselkedik. Szóval, ha elfogadják javaslatomat - és hangsúlyozni szeretném, hogy erre én utasítást nem adok -, akkor egy teljesen érdemtelen emberke miatt fogjuk a laboratórium munkáját néhány napra felfüggeszteni, és kockára tenni az önök prémiumát. Most pedig kérem a véleményüket.

Elsőnek a legújabb munkatárs jelentkezett, az, aki még csak két éve végezte el az orvosi egyetemet.

- Mikor még fiatal voltam - kezdte, és elpirult -, néha nagyon különös dolgokon törtem a fejem. Például elképzeltem, hogy a háború idején élek, híres sebészprofesszor vagyok, és egyszer felhívnak Berchtesgadenből, hogy Hitler súlyosan megbetegedett, s a világon csak én tudom megmenteni az életét. Külön repülőgépet küldenek értem, s a műtétnél a legjobb német professzorok fognak asszisztálni nekem.

Azt kellett tehát eldöntenem, mi a kötelességem, ha a világ legveszedelmesebb fenevadja a hatalmamba kerül. Mint embernek, el kell pusztítanom. Orvosi esküm értelmében pedig meg kell gyógyítanom.

Újból elpirult.

- Nos, én úgy döntöttem, hogy meg fogom menteni. Amikor aztán teljesen kétségtelen, hogy az életveszélyen túljutott, golyót röpíték a koponyájába, és magamat is megölöm.

A felnőttek óvatosan egymásra mosolyogtak, s aztán az egyik vegyész így foglalta össze a helyzetet:

- Barátunk tehát azt ajánlja, mentsük meg a lányt, s aztán vállaljuk, hogy fegyelmi elé kerülünk. Egyetértünk vele. Legfeljebb a férfiak nevében arra kérjük meg a professzor urat, hogyha majd a hálára sor kerül, adja meg a kislánynak a mi címünket is.

- Mi pedig majd értesítjük a feleségüket! - mondta az egyik asszisztensnő. - Különben se legyen cinikus, mérnök úr! Gondoljon arra, hogy ennek a lánynak is volt édesanyja!

- Sőt apja is! - bólintott Vas. - Tavaly halt meg a börtönben, Szegeden. De ha Madáchnak igaza van, és isten Lucifer miatt volt kénytelen a világot megteremteni, mi is tehetünk csodát egy olyan dinasztia utolsó sarja kedvéért, akinek első ismert őse Mátyás fekete seregében volt tábori prostituált. A tudomány különben sem ismer irgalmat. Meg fogjuk menteni a lányt, bár valószínűleg a társadalomnak is, neki is rosszat teszünk vele. Ő akkor járna a legjobban, ha most hal meg, amikor még bájos, fiatal, és szánalmat kelt mindenkiben. Nagyon is lehetséges, hogy éhező, undok szipirtyóként majd meg fogja átkozni mindazokat, akik rákényszerítették ezt a ronda életet...

Az ötödik nap reggelén aztán boldogan vágta zsebre az első adagot tartalmazó üveget, és vidáman búcsúzott barátaitól:

- Az élet valóban gyönyörű! Kiderült, hogy nemcsak a Watts-anaemiát sikerült megfékeznünk, hanem felfedeztünk egy új eljárást, amely most már gond nélkül biztosítja a prémiummunkát is. A jöttel valóban magában hordja a jutalmát, uraim!

Ő különben túlságosan fáradt sem volt, mert amikor már elképzelése teljesen szilárd formába került, munkatársai valósággal rákényszerítették, hogy aludjon néhány órát szobájában a pamlagon. A technikai feladatot most már elvégzik ők maguk is.

Remélte, hogy Bérczessi nemcsak a készítménynek fog örülni, hanem - hiszen nem rossz kémikus az öreg - végre méltányolni fogja a teljesítményüket is. Ő maga úgy gondolta, hogy az új eljárás kidolgozásával élete eddigi legjobb eredményét érte el.

A liftet meg sem várva, kettesével rohant fel a lépcsőn, vidáman üdvözölte Sárát, és engedély nélkül kopogott a professzor ajtaján. Bérczessi pedig íróasztala mögött kuporogva várta ezt a pillanatot, és azon erőlködött, hogy minél természetesebben és szívélyesebben sikerüljön Vast fogadnia. És valóban, mikor meglátta a gyűlölt arcon a gyűlöletes mosolyt, akkor sem hagyták cserben az idegei.

- Köszönöm, Pista! - mondta, és felállt, hogy elébe siessen megszorítani a kezét. - Remekül dolgoztatok! Remélem, részt veszel a kísérletsorozatban is?

- Ha megengeded, professzor úr, boldogan! - szorongatta Vas Bérczessi kezét.

Nem bírta megállni, hogy ne húzza el undorodva az ajkát - hanem aztán könnyedén folytatta tovább:

- Nagy diadal ez számodra, professzor úr! Mert azt természetesen én is tudom, hogy neked van igazad.

Kíváncsi volt, hogy legalább viselkedni tud-e az ellenfele is. Ám Vas csak mulatságosan rácsodálkozott, és bámulva kérdezte:

- Nekem? Miben?

Gyanakodva vizsgálta az arcát - hanem ez a tekintet nem hazudhatott...

- Jó isten! - kiáltotta megrökönyödve. - Én meg azt hittem, tudod! Nem is értem! Neked muszáj lett volna rájönnöd, hogy a Padersen-faktor nem okozhatja a Watts-anaemiát!

Leroskadtt a legközelebbi székbe:

- Hát akkor miért mesélted el nekem Spritz történetét?

Nem tehetett róla: felesége halála óta nem érte ekkora öröm és egyszerre úgy megszerette a fiút, mintha sohasem váltak volna el az útjaik, csak mert mégsem látta meg, amit ő tudott, mert mégis ő maradt a legokosabb.

Milyen kevés kell a boldogsághoz, egy ilyen öreg embernek! - gondolta közben, és szégyenében elpirult.

Vas pedig, az öt nap tüzében kiégve, homályosan csak azt értette meg, hogy valami okból hiába dolgozott. Letette hát az íróasztalra - hogy ki ne ejtse kezéből - az üveget, majd leült régi professzorával szemben, és várta a magyarázatot. Mikor aztán mindent megértett, szomorúan fordította el róla a tekintetét:

- Túlságosan nagyra becsültem, professzor úr, azért nem ismertem fel a tévedését. Ön viszont feltételezte rólam, hogy ellenkező esetben én ilyen gyalázatosan viselkedem, s ezt soha önnek nem fogom megbocsátani.

Felállt.

- Egyébként rendelkezésére bocsátom egész tudásomat, mert nem hiszem el, hogy a betegséget a mellékvese irányából ne lehetne megközelíteni.

Vasnak tulajdonképpen minden joga megvolt a különvéleményre. Bérczessi maga sem állította, hogy kételkedése tudományosan megalapozott. Ahhoz túl töredékesek voltak a kísérletei, túlságosan kevés szérumból állt rendelkezésére, és nagyon is sok a zavaró körülmény. Legfeljebb annyit állíthatott több-kevesebb bizonyossággal, hogy kis adagokkal csak átmeneti javulást érhetnek el a betegek, s utána a szokásosnál is gyorsabban romlik az állapotuk. Egy ízben azonban, az ostrom zűrzavarában az egyik betegnek ugyanazon a napon többen is beadták az injekciót. A szerencsétlennek másnapra előbb a szeme, majd az egész bőre szürkészöldre színeződött, és harmadnap reggelre heves, sokszerű tünetek között kimúlt. Mivel azonban a front néhány órával később elérte a klinikát, a tetemet már nem sikerült boncolni. Így a professzor akkor a faktor közvetlen hatásának tulajdonította a jelenségeket. Most viszont már úgy vélte, hogy a szérumból túlságosan nagy adagja csupán az enzim termelését növelte meg lökészerűen, a további károsodásokat pedig már az enzim idézte elő. Ezért, ha egyáltalán valamitől, úgy csak a közepes adagokkal történő kezeléstől remélt valami sikert.

- Persze - mondotta - egy ilyen teljesen ismeretlen hatású gyógyszernél, mint a mienk, tulajdonképpen azt sem határozhatjuk meg, mekkora a kis, illetőleg a nagy adag. Én az első kifejezésen azt a mennyiséget értem, amekkorát a P-faktorból a mi szérumbunk tartalmazhatott, nagyon pedig azt, amennyit a betegünk valószínűleg kaphatott. Ráadásul a rettenetes zsúfoltság miatt néha még azt is túrnunk kellett az ostrom alatt, hogy a betegek párosával feküdjenek az ágyakon, sőt a tetveket sem tudtuk teljesen kiirtani. Tehát még az is lehetséges, hogy betegünk nem is a túladagolásba, hanem valamilyen véletlen komplikációba halt bele - fertőződött volt az egyik tű, vagy ismeretlen vírus támadta meg.

Vállat vont.

- Szóval megállapításaim ellen számos helyes érv található, és én minderre csak egyet tudok mondani: Én láttam a beteget és - sajnos - hiszem, hogy nekem van igazam. Éppen ezért legalább azt ajánlom, hogy a kezeléssel egyidőben, sőt talán annak megkezdése előtt, próbáljuk meg Prednisolon-kúrával csökkenteni a beteg általános reakcióképességét. És bárcsak aztán nektek lenne igazatok...

Vas tehát a Padersen-syndromások szérumértékeinek ismeretében kiszámította a valószínű közepes adagot, aztán egy hetes Prednisolon-kúra után evvel kezdték el a nagy kísérletet. Sajnos, az eredmény Bérczessi előérzetét igazolta, Mária állapota átmeneti javulás után ismét rosszabbodott. Ekkor elhatározták, hogy szélsőségesen nagy adagokkal próbálkoznak, és egyben végső határig emelik a Prednisolon-mennyiséget is. Ezúttal tizenhét napig sikerült a javulást fenntartani, úgyhogy már Bérczessi is kezdte remélni, megtalálták a járható utat. A tizennyolcadik napon azonban Mária bőre váratlanul megzöldült, s ugyanakkor Prednisolon-károsodás is jelentkezett.

- A játszmát elvesztettük! - mondta a professzor a sietve összehívott értekezleten. - Férfiak vagyunk, be kell vallanunk.

Aztán sóhajtván tette hozzá:

- Eddig avval vigasztaltam magam, hogy legalább a szépségét sikerült megőriznie. Most olyan, mint egy eleven halott.

Egyikük sem csodálkozott a megjegyzésen. Az első javulás után a kislány az istennél is jobban bízott Bérczessiben, s már attól is megnyugodott, ha a professzor belépett a szobájukba. Így aztán az öreg, ha csak tehetett, leült a gyerek ágya mellé, s néha fél óráig is beszélgetett vele.

- Professzor úr úgy megszerette Máriát, mintha a saját leánya volna! - mondta Károlyi.

- Mint Évát! - suttogta Frici maga elé, de Bérczessi meghallotta, és szomorúan elmosolyodott. Úgy gondolta, adjunktusának igaza van. Legalábbis nem merte biztosra venni, hogy érzelmei kizárólag atyaiak.

- Ettől függetlenül is úgy gondolom - mondta -, hogy nem szabad tovább kínoznunk. Megkezdődtek a fájdalmai. Remélem, most már nem tart soká. De addig is: teljes nyugalom és morfium.

Vas és Frici egymásra néztek. Nem értettek egyet Bérczessivel.

- Szaturálva van az ismeretlen hatóanyaggal - Vas elhatározta, nem használja addig az enzim kifejezést, amíg bizonyítva nincs, hogy valóban az. - Most van rá lehetőségünk, hogy megismerkedjünk vele.

Tudta, hogy jönnie kell ennek a javaslatnak, s nem is kívánta letagadni, hogy a tudomány szempontjából egyedül ez a helyes.

- Viszont te is tudod, hogy ez a vizsgálat a lánynak mennyi szenvedést jelentene. Akkor is vállalnád, ha Éva feküdne Mária helyén?

Frici egy pillanatra meghökkent. Aztán határozottan mondta: - Igen!

Bérczessi bólintott.

- El is hiszem neked. Én viszont nem engedem a lányt bántani - amíg él. Legszívesebben azután sem hagynám, de nincs jogom megakadályozni a boncolást.

Bezárta a megbeszélést. Csak Vast kérte, maradjon még egy kicsit.

- Kizártnak tartom - mondta akkor -, hogy ez az átkozott enzim csak a Watts-anaemia kiváltójaként jelentkezik. Biztosra veszem, hogy más úton is megtalálható. Sőt: lehet hogy már ismerjük is, csak még nem tudjuk, hogy éppen az a Padersen-faktor antagonistája.

Vas felállt.

- Ha érdekli a véleményem, professzor úr, megmondhatom. Én nem mertem volna vállalni ezt a felelősséget az emberiség előtt. Viszont őszintén örülök, hogy nem nekem kellett döntenem.

Fél évvel Mária halála után a kari tanács ülésére menve, a központi épület bejáratánál Vasba ütközött.

- Olvasta már, professzor úr? - kérdezte a fiatalember, és megnevezett egy folyóiratot.

- Még nem - felelte ő. - Valami érdekes?

- Megtalálták az ismeretlen faktort. Valóban enzim. És egyébként is fantasztikus pontossággal jósolta meg a természetét.

- Crippsék? - kérdezte, és ő maga felelt rá: - természetesen!

A fiatalember pedig gondolkozott, folytassa-e, nem hiszi-e az öreg, hogy meg akarja sérteni. De aztán mondta tovább.

- A közlemény a Padersen-faktort következetesen Bérczessi-Padersen faktornak nevezi, s egyébként is rendkívül kiemeli az ön érdemeit.

- Hát igen! - bólintott közönyösen. - Mindenki megkapja méltó büntetését.

Vas örült, hogy Bérczessi még mindig kemény legény. Egyre gyakrabban gondolt arra, mennyit köszönhet öreg mesterének, s már régen megbocsátotta igazságtalanságait.

Ő is örült. Először is annak, hogy tudott uralkodni magán. Másodszor, és sokkal jobban annak, hogy Vas megint nem volt elég okos. Még mindig azt hitte, akkor rontotta el ő az életét, amikor elvállalta az állami feladatokat. Pedig nem utasíthatta vissza a szerepet, amit a történelem neki juttatott. Az volt a bűne, hogy parancsának csak fél szívvel engedelmeskedett. Megsértődött, kibúvókat keresett, az egész világgal összeveszett. Pedig itt van például az ifjúság. A tudományos fejlődés szempontjából nincs fontosabb, mint az ő nevelésük. Ha kapcsolódás helyett erre az egyre koncentrálja az erejét, a tanácsülésnek talán nem is kellene most ismét az orvoscépzés reformjával foglalkoznia, s ő azt mondhatná magának, hogy nemhiába élt.

- Azért ma én is szerzek egy meglepetést, Pista! - mosolygott Vasra. - Legalábbis ellenségeim nagyon fognak csodálkozni, ha az ülésen kérni fogom nyugdíjaztatásomat.

Vége